

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ЗАДОЯНЧУК ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 271.2(477):316.77

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ УПЦ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ
ІНФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

спеціальність 09.00.11 — релігієзнавство

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

Науковий керівник
д. філос. наук, доц. Швед Зоя Володимирівна

Київ — 2016

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Методологія дослідження та аналітичний огляд літератури	13
ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ	67
РОЗДІЛ 2. Свобода совісті як підгрунття ідентифікації сприйняття УПЦ в засобах масової інформації України.....	69
2.1. Плюралізм світських ЗМІ у питанні висвітлення діяльності УПЦ	83
2.2. Самоактуалізація УПЦ в поліконфесійних інтернет-проектах	97
2.3. Репрезентація УПЦ в іноконфесійних ЗМІ України.....	106
ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ	119
РОЗДІЛ 3. Ресурси і потенціал впливу на сприйняття УПЦ у власних засобах масової інформації.....	123
3.1. Друковані засоби масової інформації церкви як спосіб реалізації інформаційної та світоглядної функцій.....	130
3.2. Результати діяльності УПЦ в теле- та радіомовленні України.....	159
3.3. Динаміка репрезентації УПЦ в мережі інтернет.....	173
ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ	179
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ	191

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Релігійний чинник, що є однією з визначальних складових поступального процесу формування сучасності, перебуває у фактичній взаємодії із засобами масової інформації. За таких обставин зв'язок релігії з трансформаційними процесами в культурі, що активно послуговується новітнім інструментарієм передачі інформації, часто постає як тематичний напрям у дослідженнях сучасних релігієзнавців. Роль медіа в суспільному житті актуалізувалася в ХХІ столітті настільки, що кожне суспільно значуще релігійне явище, поширене завдяки модернізованим ретранслятивним каналам, отримує не тільки великий суспільний резонанс, але й впливає на формування світоглядної парадигми цілого покоління. З огляду на це, зв'язки релігії та засобів масової інформації репрезентують нову предметну галузь, в якій досліджуються їх види та функції. Саме тому аналіз сприйняття конфесійно визначених релігійних інститутів у ЗМІ є актуальним завданням для сучасного релігієзнавства, а напрацювання в психології, соціології та інших галузях гуманітарного знання щодо ролі ЗМІ в суспільному бутті є підставою для даного комплексного релігієзнавчого дослідження. Оскільки православ'я є домінуючою конфесією на території України як в історичній ретроспективі, так і сьогодні, позиції та місце релігійних організацій стають все більш обговорюваними та значимими у таких процесах сучасності, як православний розкол, що має місце в українських реаліях, зміна векторів спрямування внутрішньої та зовнішньої політики держави в новітній історії України (євроінтеграційні чи проросійські настрої). Водночас ці процеси стимулюють релігійні організації діяти відповідно до суспільного запиту, що особливо стало можливим і помітним з прийняттям Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.), коли релігійні організації, серед іншого, отримали право на самостійну видавничу діяльність та проведення незалежної від держави інформаційної роботи, тоді як світські видання, звертаючись до висвітлення питань релігійного життя, розглядають останню як одну із

складових життя суспільства. Зважаючи на це, особливості сприйняття конкретних релігійних організацій у світських, поліконфесійних та релігійних (власних конфесійних та іноконфесійних) засобах масової інформації різняться. У нашому дослідженні ми зосередимо свою увагу на виокремленні та аналізі особливостей сприйняття УПЦ у вищезначених засобах масової інформації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано на кафедрі релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах комплексної наукової програми «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації», науково-дослідної теми філософського факультету № 11БФ041- 01 «Філософсько-світоглядні та політологічні аспекти гуманітарного розвитку сучасного суспільства».

Мета нашого дослідження – виявити особливості сприйняття Української православної церкви (УПЦ) в медійному просторі України.

Реалізація поставленої мети обумовила необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати світську періодику щодо висвітлення діяльності УПЦ та її сприйняття;
- визначити інформаційне спрямування та рівні впливу поліконфесійних проєктів;
- установити функціональні особливості використання медіа представниками іноконфесійних засобів масової інформації та особливості сприйняття в них УПЦ;
- здійснити аналіз та контент-моніторинг друкованих засобів масової інформації церкви щодо функціональних особливостей їх спрямованості;
- виявити своєрідність репрезентації церкви в теле- та радіомовленні;

- проаналізувати особливості використання представниками церкви медійної платформи інтернет;
- виявити спільне та відмінне у сприйнятті УПЦ у світських та релігійних ЗМІ України.

Об'єктом дослідження є Українська православна церква, а предметом - особливості її сприйняття в світських та релігійних засобах масової інформації.

Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження стали праці сучасних вітчизняних науковців та релігієзнавців М. Бабія, В. Бондаренка, О. Бучми, Л. Владиченко, В. Єленського, О. Здіорука, В. Климова, А. Колодного, Л. Конотоп, М. Петрушкевич, О. Предко, О. Сагана, Г. Середи, Л. Филипович, Є. Харьковщентка, З. Швед.

У дисертації було використано ресурси електронних засобів масової інформації, опубліковані у всесвітній інформаційній мережі інтернет. Автором було використано інформацію та дані з офіційних сайтів Верховної Ради, Української православної церкви, громадських організацій, публікації, розміщені на офіційних сайтах газет та журналів, теле- та радіопроектів.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на загальних методах соціогуманітарної сфери наукового пізнання. Системний аналіз засобів масової інформації України дав змогу виокремити їх характерні риси, зробити акцент на відмінностях, що наявні в різних виданнях, проектах, ресурсах. Ознайомлення зі змістовним наповненням друкованих матеріалів, прослуховування теле- та радіоефірів, робота з інтернет-ресурсами, спілкування з офіційними представниками церкви та авторами матеріалів світських видань надало можливість детально розглянути інформаційну діяльність церкви та сформулювати висновки дисертаційного дослідження. За допомогою контент-аналізу ми розглянули значеннєвий зміст друкованої преси, виступів на телебаченні та радіо, наповнення світських та релігійних сайтів тощо.

Контент-моніторинг як світських, так і релігійних видань здійснювався протягом усього процесу написання роботи з метою змістовного аналізу інформаційних потоків та отримання обґрунтованих висновків проведеного дослідження.

Структурно-функціональний метод був застосований у процесі аналізу засобів масової інформації, котрі використовує УПЦ у своїй інформаційній діяльності, для виокремлення специфічних рис і особливостей, що притаманні кожному окремому елементу, зокрема пресі, радіо, телебаченню, мережі інтернет, а саме: на які вікові групи вони спрямовані, які питання висвітлюють тощо.

Компаративний аналіз відіграв значну роль при обранні релігійної організації на розгляд, оскільки УПЦ сьогодні є не лише лідером серед православних церков, що діють в Україні, за кількістю медійних проєктів, а ще й демонструє постійний розвиток у напрямі інформаційної підтримки своєї організації, що підтверджується появою нових проєктів, реорганізаціями синодальних відділів, підвищенням якості продукту, який випускається, тощо.

Історичний підхід до даної проблематики надав нам можливість простежити певні тенденції у сприйнятті релігійної організації після проведення Харківського собору та визначити фактори, що відіграють важливу роль у даному процесі.

У своєму дослідженні ми дотримуємося загальних наукових принципів гуманізму, системності та світоглядного плюралізму, а також принципів академічного релігієзнавства: об'єктивності, позаконфесійності, нейтральності в питаннях релігії.

Джерельною базою дослідження є правові документи української держави, офіційна позиція та заяви представників церкви, світські та релігійні ЗМІ України і їх наповнення.

Окрім того, було використано праці, в яких здійснено осмислення комунікації, її рівнів та функціональних особливостей у цілому та релігійної, зокрема – К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, Г. Д. Лассуела, Д. Мак-Квейла.

У процесі розгляду питання щодо трансформаційних процесів, які притаманні релігійним організаціям, у контексті інформатизації суспільства, медіатизації релігії та використання засобів масової інформації у їх діяльності, було використано напрацювання М. Балаклицького, С. Болл-Рокеш, В. Єленського, І. Жердевої, А. Колодного, Е. Мартинюка, М. Петрушкевич, Г. Середи, Л. Филипович, М. де Флера, Є. Харьковценка, С. Хьюгварда, З. Швед, Є. Юнусової, А. Юраша.

Під час дослідження історії державно-церковних відносин в Україні та зовнішніх впливів у цьому процесі, ми звернулися до наукового доробку В. Бондаренка, О. Бучми, Л. Владиченко, М. Галіченка, С. Гантінгтона, А. Деркача, В. Єленського, С. Здіорука, В. Климова, А. Колодного, О. Сагана.

З метою осмислення категорій «свобода совісті», «свобода слова», що є ключовими в дослідженні релігійної сфери в державі та релігійних засобів масової інформації, зокрема, ми використали напрацювання М. Бабія, А. Колодного, Дж. Локка, Дж. Мільтона, М. Падуанського, Л. Филипович.

Щодо питання діяльності православних засобів масової інформації було розглянуто роботи та проаналізовано позиції А. Бойко, В. Бондаренка, О. Драбинка, І. Жердевої, Г. Коваленка, А. Стародуба, Ю. Чорноморця.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українському релігієзнавстві на основі системно-аналітичного підходу до УПЦ було визначено особливості сприйняття церкви у засобах масової інформації з урахуванням процесу медіатизації релігії, моделі медіазалежності, розбудови інформаційного суспільства та суспільно-політичних подій в Україні. Найсуттєвіші наукові результати, які висвітлюють новизну дисертаційної роботи, внесок автора в розроблення проблеми, що виноситься на захист, конкретизуються в наступних положеннях:

Вперше:

- визначено поняття «медіатизації релігії» як процесу, що характеризується активним використанням медіа в релігійній сфері, з метою виконання в її межах ряду функцій: комунікативної, культурно-освітньої, ідеологічної, пізнавальної, маніпулятивної, соціально-організаторської, рекламно-інформаційної тощо. У такий спосіб представники релігійних громад через ЗМІ звертаються до об'єктивного/необ'єктивного висвітлення новин, тенденцій тощо. Поняття «релігієзація медіа» визначено як процес, що характеризується підвищенням кількості релігійних ЗМІ (останні є авторитетними ресурсами отримання інформації з життя релігійних громад) та співпадінням медійних функцій і функцій релігійних організацій. Ці процеси є двосторонніми та взаємопов'язаними;

- виявлено та обґрунтовано, що в сприйнятті УПЦ у світських засобах масової інформації України наявні тенденції як до упередженого ставлення до релігійної організації, так і до об'єктивного висвітлення значущих подій, аналітики та прогнозування, хоча звернення до подій з життя церкви в цілому відбувається доволі нечасто, що залежить більшою мірою від соціально-політичних настроїв у суспільстві та власної позиції автора матеріалу. У процесі розгляду Української православної церкви в розрізі її власної інформаційної діяльності доведено, що розгалужена система інформаційної діяльності церкви має формувати власне інформаційне поле та виконувати низку функцій у межах релігійної організації: інформаційну, просвітницьку, комунікативну, світоглядну тощо;

- у результаті детального розгляду явищ віртуалізації релігії та медіатизації релігії було виокремлено їх спільні та відмінні риси. Спільні: вони є формами прояву більш широких явищ – віртуалізації та медіатизації, що можуть бути представлені як в окремих сферах – релігії, культурі, мистецтві тощо, так і в цілому в суспільстві; вони є процесами, що характеризують розвиток суспільства в XXI столітті; безпосередньо пов'язані з активним використанням ЗМІ в релігійній сфері та інформатизацією

суспільства; віртуалізація релігії, медіатизація релігії не замінює традиційні форми комунікації в православній церкві – вони є реакцією на вимогу часу. Віртуалізацію релігії розуміємо як зростання ролі кібернетичних ЗМІ, що активно використовують релігійні організації в процесі розбудови своїх комунікаційних систем. У такому вузькому значенні віртуалізація співпадає з медіатизацією, проте останнє не вичерпується ним. Серед відмінних рис відмічаємо: явище медіатизації релігії є ширшим за явище віртуалізації релігії, оскільки останнє, хоча і може розглядатися поза межами мережі інтернет, не враховує розширення ролі та значення друкованих джерел; через консервативність православної церкви явище віртуалізації релігії в широкому сенсі є менш характерним для неї, тоді як медіатизація релігії у значенні активного залучення медіа в своїй діяльності чітко простежується. Доведено, що вони мають ряд спільних ознак, саме тому можуть використовуватись як синонімічні, проте є недоречним говорити про повне співпадіння їх змісту.

Уточнено:

- правову базу діяльності засобів масової інформації (Конституція України, Закони України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про телебачення та радіомовлення»). Перед світськими, як і перед релігійними засобами масової інформації, стоїть завдання повністю відповідати чинному законодавству в питаннях забезпечення свободи совісті та віросповідань, тоді як до релігійних засобів масової інформації, котрі не мають окремого статусу в українській державі та виступають складовою українського інформаційного простору, не висунуто специфічних вимог;

- інформаційну діяльність УПЦ – її ресурси й потенціал впливу на віруючих через релігійні засоби масової інформації, які ми класифікували територіально (відповідно до єпархії, котра займається їх виходом), за статусом цих проектів (офіційний-неофіційний), цільовою аудиторією, до якої більшою мірою звернений проект (діти, молодь, старше покоління) та типом (друковані видання (газети, журнали, календарі) та аудіовізуальні

проекти (радіопередача, телепроект, канал на відеохостингу Youtube, інтернет-сайт).

Набуло подальшого розвитку:

- розгляд ролі світських та релігійних ЗМІ в контексті медіатизації релігії та суспільства в цілому та аналіз процесу входження релігійних організацій до інформаційного простору України.

Теоретичне й практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали, теоретичні положення й висновки дисертації можуть бути використані в подальших дослідженнях, що стосуватимуться православ'я, медіатизації релігії, трансформації релігійних систем у контексті їх функціонування в інформаційному суспільстві. Положення, сформульовані та обґрунтовані в дослідженні, можуть бути використані у розробці та викладанні нормативних курсів та спецкурсів – «Історія релігії», «Соціологія релігії», «Свобода совісті», «Медіатизація релігії в Україні» тощо. Практичне значення полягає в тому, що матеріали дисертації можуть бути використані у процесі підготовки експертних висновків щодо функціонування УПЦ та представлення церкви в інформаційному просторі України.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою автора. Висновки, положення наукової новизни одержані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження оприлюднені автором у доповідях на міжнародних наукових конференціях, зокрема: Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014» (м. Київ, 2014 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку суспільних наук у XXI ст.» (м. Одеса, 2014 р.), Міжнародна наукова конференція «Україна—Ватикан: християнство в контексті його включення в різноманіття сфер суспільного буття» (м. Київ, 2014 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Релігія і/ або повсякденність» (м. Мінськ, 2015 р.), Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015» (м. Київ, 2015 р.),

III Міжнародна наукова конференція «Авраамічні релігії: проблеми свободи совісті й віросповідання в контексті міжрелігійних чинників у сфері суспільного буття в Україні та світі» (м. Галич, 2015 р.), XXI Світовий конгрес Міжнародної асоціації історії релігії «Динаміка релігії: минуле і теперішнє» (м. Ерфурт, 2015 р.), Міжнародна наукова конференція «Перші Танчерівські читання «Методологічні проблеми сучасного релігієзнавства» (м. Київ, 2015 р.), Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016» (м. Київ, 2016 р.); всеукраїнських конференціях: Конгрес молодих дослідників релігії «Релігія в сучасній культурі» (до 10-річчя МАР) (м. Київ, 2014 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Релігієзнавство в Київському університеті: інституційний та персональний виміри» (м. Київ, 2014 р.), «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього» (м. Львів, 2015 р.); круглих столах: «Правове регулювання релігійного життя: історія, сучасність, перспективи» (м. Харків, 2014 р.), «Філософська антропологія у теоретичних та практичних вимірах: освіта, наука, мистецтво, медіа-простір» (м. Київ, 2015 р.), семінари з православ'я МАН тощо.

Результати дослідження доповідались та обговорювались на науково-методологічних семінарах кафедри релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. Основний зміст дисертації висвітлено у 5 наукових статтях, що вміщені у фахових виданнях, визначених ДАК Міністерства освіти і науки України, 2 наукових статтях, що вміщені у виданнях, котрі входять до міжнародних наукометричних баз даних, і 10 тезах наукових доповідей.

Структура дисертаційного дослідження зумовлена специфікою об'єкта аналізу та логікою його дослідження, що впливає із поставленої мети й завдань. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що поділяються на підрозділи, висновків та списку використаної літератури. Обсяг дисертації (без списку використаних джерел) – 190 сторінок, загальний

обсяг – 210 сторінок. Список використаних джерел займає 20 сторінок і містить 180 найменувань.

РОЗДІЛ 1. Методологія дослідження та аналітичний огляд літератури

Дослідження обраної проблематики в цілому неможливий у межах вузької дисциплінарності, оскільки специфіка сприйняття конкретної релігійної організації в засобах масової інформації хоча і виступає об'єктом релігієзнавчих досліджень, проте робить необхідним залучати знання з інших наукових дисциплін. Таким чином, дана тема є полівекторною, тому ми будемо досліджувати її із залученням наукових досліджень із соціології, психології, журналістики, політології, права тощо. Здійснення огляду літератури відбуватиметься за принципом переходу від загального до конкретного, з урахуванням праць зарубіжних та вітчизняних дослідників.

Аналіз широкого кола академічної літератури з даної проблематики дозволяє констатувати, що теоретичний доробок філософів та релігієзнавців у питаннях дослідження функціонування УПЦ носить достатньо системний характер, зокрема праці В. Бондаренка, В. Єленського, С. Здіорука, В. Климова, О. Сагана, а їхні здобутки можуть становити методологічну основу дослідження особливостей сприйняття УПЦ в засобах масової інформації України.

Системність релігієзнавчого дослідження щодо особливостей сприйняття інституційних форм релігії у ЗМІ ставить питання про необхідність уточнення значення терміна в контексті функціонування феномену, який цим терміном позначається. Спеціалізована довідникова література, фіксуючи зміст понятійно-категоріального апарату, яким послуговуються в медійній сфері, наводить низку визначень, кожне з яких повною мірою розкриває поняття ЗМІ як способу трансляції інформації [155]. Водночас звертає на себе увагу той факт, що в Оксфордському академічному словнику характеристика ЗМІ має досить лаконічний характер: засоби масової інформації (ЗМІ), мас-медіа (Mass media) – це всі медіатехнології, включаючи пресу (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, інтернет, які використовують для масових комунікацій [175].

У нашому дослідженні під засобами масової інформації (ЗМІ, мас-медіа, медіа), відповідно до визначення медіалінгвістів, ми розуміємо «систему засобів передачі інформації, що розрахована на масову аудиторію, – пресу (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, Інтернет, кінематограф, аудіо- та відеозаписи, відеотекст, телетекст, рекламу тощо, домашні відеоцентри, що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші інтерактивні лінії зв'язку. ЗМІ – один із основних механізмів донесення інформації (словесної, звукової, візуальної) за принципом ширококомовного каналу» [155, с. 52-53]. Серед особливостей ЗМІ варто наголосити на «зверненні до масової аудиторії, доступності, оперативності розповсюджуваної інформації, що загалом відображається у мові масової комунікації» [155, с. 53]. З метою демонстрації багатовекторності у дослідженні ЗМІ, відмітимо, що на думку англійського соціолога Дж. Томпсона, «медіа включають не тільки новини, але і всі види змісту і жанру програм, істотно розширюють масштаб ідеології в сучасному суспільстві». Він прагнув розробити підхід до засобів масової інформації, який є фундаментально «культурним», який працює як з характером символічних форм, так із їх соціальною контекстуалізацією» [178, с. 18]. У такий спосіб, будучи соціологом, він зробив наголос не стільки на передачу інформації через ЗМІ, скільки на освоєння елементів культури, оскільки релігія є елементом культури. Отож, залежно від наукового спрямування дослідників при визначенні поняття ЗМІ акценти можуть зміщуватися. Проте в нашому дослідженні визначальним буде визначення медіалінгвістів, оскільки в ньому досить чітко сформульовано функціональну складову, що першочергово зумовлює використання представниками церков засобів масової інформації. Також відмітимо, що в нашому дослідженні ми вживаємо поняття «ЗМІ», «медіа» та «мас-медіа» як синонімічні.

У процесі медіатизації суспільства та релігійної сфери, про які мовитиметься далі, з'являється феномен релігійних ЗМІ. З огляду на

відсутність визначення даного поняття в понятійно-категоріальному апараті релігієзнавчих досліджень ми здійснили спробу виокремити їх особливості та сформулювати його робоче визначення. Спираючись на конкретизацію сутнісних ознак цього феномену, ми називаємо релігійними ті ЗМІ, котрі засновані різними релігійними організаціями, контент яких в цілому присвячений релігійній проблематиці та які виконують світоглядну й просвітницьку функції в межах релігійної організації.

Натомість, поняття «друковані релігійні ЗМІ» або поняття «релігійно-церковна преса», що виступають однією із складових ЗМІ, активно використовувалися впродовж XIX ст. За визначенням енциклопедії українознавства, «релігійно-церковна преса – це періодичні й серійні видання різних віровизнань на Україні (православного, католицького і євангельського), присвячені духовно-церковним справам, для духовенства та мирян. Ідейно близькі до релігійно-церковної преси і суспільно-політичні, і літературно-наукові газети та журнали, видавані політичними партіями або суспільно-громадськими організаціями того чи іншого віровизнання» [16]. Таким чином, у ході нашого дослідження ми сформулювали визначення поняття «релігійні ЗМІ», розширивши та узагальнивши його відповідно до вимог сьогодення.

Звертаючись до питання функцій, котрі виконують ЗМІ в соціумі, варто виокремити, насамперед, комунікативну, культурно-освітню, ідеологічну, пізнавальну, маніпулятивну, соціально-організаторську, рекламно-інформаційну, реактивну [155]. Розкриємо їх з урахуванням особливостей як світських, так і релігійних ЗМІ.

Комунікативна функція є однією з основних функцій ЗМІ, як світських, так і релігійних, що забезпечує спілкування, налагодження контакту. У друкованій пресі спілкування відбувається через передачу інформації, звернення до реципієнта через текст статей, листування з читачами. Прямі ефіри на телебаченні та на радіо, дискусії в студіях, прямі лінії під час обговорень, інформаційно-просвітницький матеріал орієнтовані, серед

іншого, на встановлення контакту з людьми, констатують прагнення досягати консенсусу та вирішувати питання. Комунікація та спілкування в мережі інтернет найбільш яскраво засвідчує стирання кордонів та відстаней, доступність та мобільність як представників церкви у веденні діалогу, так і самих віруючих та світських людей, що прагнуть контактувати, обмінюватися думками тощо.

Не менш важливою є й культурно-освітня функція, що «полягає в участі мас-медіа в пропаганді й поширенні в суспільстві високих культурних цінностей, вихованні соціуму на зразках національної та світової культури, що сприяє всебічному розвитку людини» [155, с. 170]. На рівні релігійних ЗМІ ця функція зводиться до однієї конкретної традиції та способу буття в її межах. Саме закритість православної традиції перед іншими традиціями, серед іншого, пов'язується з наявністю в друкованій пресі УПЦ матеріалів, що засвідчують, наприклад, неприйняття східних релігій та їхніх практик [150].

Ідеологічна функція пов'язана із «соціальним та політичним орієнтуванням ЗМІ, з прагненням вплинути на світоглядні основи та ціннісні орієнтири аудиторії, на самосвідомість людей, їхні ідеали та прагнення, включаючи мотивацію поведінки та вчинків» [155, с. 170]. Ідеологічна функція з позиції релігійних ЗМІ повністю замінюється світоглядною, оскільки формує та утверджує світосприйняття, кристалізує градацію цінностей, робить акцент на духовній складовій життя та в цілому визначає поведінку віруючої людини. Якщо говорити про матеріали мас-медіа, що носять характер прозелітизму, варто вказати на істотне прагнення вплинути на світогляд реципієнта через навернення до релігійної традиції. Іншими словами, мовиться, в першу чергу, про формування або утвердження світоглядних орієнтацій людини.

Рекламно-інформаційна функція «пов'язана з інформацією та глобалізацією суспільства та із задоволенням утилітарних запитів різної потенційної аудиторії (туризм, наука, освіта, сад, город, колекціонування,

хобі тощо)» [155, с. 170]. У релігійних ЗМІ ми якраз і констатуємо наявність матеріалу, що поряд із суто інформативною складовою містить анонси паломницьких турів, оголошення про наукові заходи, у тому числі й конференції, сповіщення про можливість отримання духовної освіти у власних навчальних закладах тощо. Деякі видання УПЦ, такі як журнал для жінок «Самарянка», журнал для сімей «Фамілія», містять поради щодо ведення господарства, проведення дозвілля, відповідно реалізуючи таким способом цю функцію.

Реактивна функція «полягає в задоволенні духовних потреб людини; тут ЗМІ постає видом розваги, зняття напруги та отримання задоволення у читача/ глядача/ слухача» [155, с. 170]. У релігійних ЗМІ найбільшого прояву все ж набуває перша частина визначення, проте не можна виключати й другу складову, оскільки альтернативний вид дозвілля, коли людина переглядає релігійний, а значить духовний контент, безумовно, викликає здорові емоції, такі як радість, задоволення, втіха тощо.

Очевидно, що серед іншого, релігійні ЗМІ ставлять за мету інформувати суспільство про події, що відбуваються в релігійній організації. Маніпулятивна та соціально-організаторська складові можуть бути присутніми та в різний спосіб проявляти себе: формувати нетолерантне ставлення до представників інших конфесій, підтримувати та залучати своїх віруючих до соціально-політичних подій у країні або заперечувати необхідність брати участь у політичних процесах тощо.

Таким чином, ми бачимо, що функції, котрі виконують світські ЗМІ в суспільстві, своєрідно реалізуються і в діяльності релігійних засобів масової інформації, репрезентуючи релігійну громаду як для світських суб'єктів, так і для віруючих.

У процесі звернення до сучасних процесів, що разом із інформатизацією впливають на життя українського суспільства, не можна залишити поза увагою явища віртуалізації та медіатизації.

На думку російських дослідників, віртуалізація суспільства повинна розглядатися як «процес заміщення реальних соціальних відносин їх віртуальними образами. У суспільстві, де Інтернет та інші засоби масової комунікації відіграють все більш помітну роль, формується новий, ілюзорний світ символів, котрий існує паралельно з реальним фізичним світом і стає такою ж невід'ємною частиною буття, як і оточуюча дійсність» [14, с. 370]. Ми погоджуємося з даним визначенням та відмічаємо, що, оскільки «віртуалізація може бути комп'ютерною та некомп'ютерною (ринкові цінні папери, реклама, піар)», в нашому дослідженні зосереджуємося на комп'ютерній: «перехід різних сфер діяльності на рівень інформаційно-комунікаційних мереж, що тісно пов'язано з розвитком процесу інформатизації суспільства і використанням інформаційних технологій у різних сферах» [14, с. 370].

Вважаємо за доцільне звернутися до доробку Е. Мартинюка — керівника науково-дослідного центру «Компаративістських досліджень релігії» філософського факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. У процесі дослідження сучасних тенденцій у релігійному житті, він, серед іншого, відзначив процес «віртуалізації релігії», котрий включено до списку конвергентних процесів у сучасному релігійному житті. Віртуалізація має ряд аспектів, а саме: використання комп'ютерної мережі як засобу централізації релігійного і церковного життя та створення можливості для автономізації всіх рівнів носіїв релігії (групи, індивідуума тощо), формування проблеми «Бог і комп'ютер», відображення релігійного життя в мережі інтернет; поява новацій, що пов'язані з використанням можливостей комп'ютера, зв'язку між комп'ютерною залежністю і релігійним досвідом тощо [77, с. 43]. Відзначимо, що термін «конвергенція» (від лат. *convergentio*, *convergo* — сходжусь, наближаюсь) вперше у релігієзнавстві було вжито німецьким ученим Генріхом Фріком у праці «Порівняльне релігієзнавство» (1928 р.) з метою наближення термінології природознавчих і суспільствознавчих наук. Для цього він позначив

паралельні, схожі процеси в різних релігіях поняттям «конвергентні процеси», котре в нашому дослідженні буде вжито для позначення процесів, що притаманні більш ніж одній релігії та свідчать про тенденції до зближення соціальних, доктринальних й організаційних позицій між двома чи багатьма релігіями [78]. Віртуалізація релігійного життя, в свою чергу, відзначається зростанням ролі кібернетичних ЗМІ, які активно використовують релігійні організації в процесі розбудови своїх комунікаційних систем. Таким чином, можемо засвідчити, що ознакою віртуалізації релігії та УЦП в українських реаліях є використання представниками останньої віртуальних медіа.

У процесі розгляду явища медіатизації в нашому дослідженні ми звернемося до доробку датського дослідника Стіга Хьюгварда (Stig Hjarvard). За його переконанням, «теорія медіатизації виникла і ґрунтується на перегляді та переосмисленні фундаментальних питань про роль і впливи засобів масової інформації в галузі культури і суспільства. Тут мовиться про довгострокові соціальні та культурні зміни, що можуть бути пов'язані і віднесені до рівня таких процесів сучасності, як секуляризація, глобалізація тощо» [177, с. 120]. Він наполягає на тому, що використання цього концепту, а точніше теоретичне розуміння медіатизації культури і суспільства в цілому, надає можливість переглянути фундаментальні питання про роль і вплив ЗМІ в цілому. В окремому розділі своєї книги С. Хьюгвард розглянув вплив ЗМІ на релігію, яка пройшла шлях «від віри церкви до вдосконалення засобами масової інформації» [170].

Ще один підхід до явища медіатизації культури наявний у роботах англійського дослідника Дж. Б. Томпсона, котрий у своїх дослідженнях ввів поняття «mediation of culture» та зазначав, що «медіа не просто транслюють інформацію, а виступають зразками культури, що формують сучасне суспільство протягом останніх століть» [178]. За його переконанням, «повідомлення медіа обговорюються під час їх сприйняття і після цього, трансформуючись у безперервному процесі оповідань і переказів,

інтерпретації і реінтерпретації, коментування, насмішок і критики тощо [178, с. 42-43]. Таким чином, реципієнт не лише пасивно сприймає інформацію, а й розширює уявлення, наявні знання тощо.

У процесі розгляду явища медіатизації ми взяли до уваги й лінгвістичне визначення російської дослідниці Ірини Рогозіної, яка зазначає: «медіатизація – це процес і результат глобального впливу на мислення індивідів за допомогою різних медіа, що виражається у формуванні картини світу за допомогою специфічних медійних когніотипів – когнітивних структур пізнання і представлення реальності, які виникають при взаємодії індивіда з глобальним інформаційним простором» [112, с. 122]. У подальшому цієї ж позиції дотримуються українські філологи, котрі розробляють новий напрям фахової діяльності гуманітаріїв – медійної лексикографії, що відбиває актуальні тенденції розвитку комунікаційної сфери суспільного життя [155, с. 5]. Отже, ми відзначаємо, що залежно від наукових спрямувань дослідників, медіатизація може розглядатися і як процес, і як певний результат, тоді як при розгляді явища медіатизації релігії наявне прагнення зблизити картини світу людей за допомогою медіа. Останнє є своєрідною ознакою діяльності християнської церкви в цілому і православної, зокрема.

У нашому дослідженні ми більш детально зупинимося на доробку С. Хьюгварда, оскільки він, на нашу думку, відстоюючи суспільно-історичний характер явища медіатизації, досить вдало описує зміни, котрі створює взаємодія ЗМІ і суспільства. Він, зокрема, зазначає: «відповідно до теорії медіатизації, ЗМІ перебувають не поза суспільством... вони повинні інтегруватися в роботу практично всіх видів соціальних установ... саме через цю соціальну інтеграцію ЗМІ можуть надати свій вплив і брати участь у трансформаціях соціальних інститутів, у тому числі релігії» [177, с. 122]. Продовжуючи заявлену тему, С. Хьюгвард узагальнює: «існує припущення, що медіатизація приносить близько чотирьох типів змін у суспільство, а саме: ЗМІ розширюють людське спілкування і взаємодію за межами

безпосередньої – часу і простору, замінюють існуючі форми взаємодії, об'єднують існуючі форми спілкування і взаємодії, соціальні суб'єкти та інститути можуть пристосуватися до логіки ЗМІ» [177, с. 122].

У ході обґрунтування концепту медіатизації релігії («mediatization of religion») він набуває вагомого значення для аналізу сучасних процесів. Так, говорячи про процес медіатизації релігії в Україні, ми відмічаємо наявність усіх чотирьох типів змін: завдяки використанню ЗМІ християнська конфесія (на прикладі діяльності УПЦ в Україні) дійсно розширює межі спілкування через представлення в мережі інтернет — надає можливість спілкуватися як з представниками духовенства, так і з іншими віруючими або невіруючими людьми; часткова заміна існуючих форм взаємодії відбувається завдяки можливості перегляду он-лайн богослужінь чи прямих включень з храмів під час обрядових дій; об'єднання існуючих форм взаємодії пов'язане з можливістю спілкуватися з одновірцями, духівництвом як в стінах храму, так і в мережі інтернет, обмінюватися повідомленнями тощо. Пристосування до логіки ЗМІ, на нашу думку, найбільш яскраво представлене в українській державі та повністю відповідає вимогам сучасного інформаційного суспільства, оскільки представники церкви прагнуть розширювати аудиторію комунікації, надавати своєчасно новини та інформувати суспільство про свою позицію з важливих питань, адже логіка ЗМІ якраз і полягає в сприйнятті та пристосуванні до тих змін, що приносить їх використання у житті людини та суспільства в цілому – ключова роль актуальності, своєчасності, доступності, мобільності, залученості та включеності до багатьох процесів та подій.

Хоча розвиток медіатизації релігії, на думку С. Хьюгарда, пришвидшується, проте говорити про універсальність цього явища в різних культурах та суспільствах поки що зарано. Набуваючи різних форм залежно від релігійної традиції, використовуваних в її межах ЗМІ і локального контексту, дослідником відмічаються такі форми перетворення:

1. ЗМІ стають важливим джерелом інформації з релігійних питань.

2. Існуючі релігійні символи, звичаї та вірування стають матеріалом для ЗМІ.

3. ЗМІ перебирають на себе ряд культурних та соціальних функцій (моральна орієнтація, об'єднання — утворення громад (читачів) [177, с. 124].

На нашу думку, найбільшого вияву в Україні набув перший аспект спільності — коли важливішим стає не те, що відбувається в церкві, а те, що про це говорять в ЗМІ. Можна припустити, що саме з цим пов'язана динаміка релігійного життя в державі. Адже, як показує опитування, що було проведено соціологічною службою Центру Разумкова з 01 по 06 березня 2013 р., на запитання «До якої саме православної Церкви Ви себе відносите?», 40,5% респондентів відповіли: «Я просто православний», тоді як до УПЦ і УПЦ КП віднесли себе майже однакова кількість людей (близько 27%) [126]. Отже, можна стверджувати, що віруючих цікавить більше релігійна традиція, аніж питання патріархату чи об'єднання православних церков в Україні, тоді як соціально-політична ситуація в країні, інформаційна війна та процес медіатизації релігії в цілому призводять до відновлення та поживлення діалогів з вищезначеної проблематики.

На основі концепту С. Хьюгарда, розробляючи підхід до вивчення медіатизації релігії в цілому, український дослідник Максим Балаклицький виділив три стадії медіатизації. Перша включає в себе появу писемності, наступна — друковані (книжкові) варіанти передачі інформації; і третя, заключна — використання електронних джерел інформації. Факт появи й активне використання представниками церков засобів масової інформації свідчить про те, що процес медіатизації релігії в Україні перебуває на перехідному етапі з другої на третю стадію.

М. Балаклицький сформулював наступну гіпотезу — «медіатизація релігійного життя — це повернення релігії в публічний простір постсекулярних і постатеїстичних держав через медіа». На його думку, сучасне звернення аудиторії до відомостей про релігійне життя зумовлено доступністю інформаційного продукту, свободою вибору, широкою

пропозицією релігійного «ринку» [6, с. 6]. На наше переконання, наведена аргументація потребує уточнення, оскільки також необхідно враховувати соціальний контекст, культурну традицію тощо.

Медіатизація характеризується зростанням ролі ЗМІ в громадському житті завдяки технічному поступу — інформація стає доступнішою, відбувається глобалізація комунікації, збільшується коло учасників масово інформаційної діяльності, віртуалізація суспільних взаємин тощо [6, с. 17].

Таким чином, спільними рисами явищ віртуалізація релігії та медіатизація релігії є наступне:

- віртуалізація релігії і медіатизація релігії є формами прояву більш широких явищ – віртуалізації та медіатизації, що можуть бути представлені як в цілому в суспільстві, так і в окремих сферах – релігії, культурі, мистецтві тощо;

- вони є процесами, що характеризують розвиток суспільства у ХХІ столітті;

- безпосередньо пов'язані з активним використанням ЗМІ в релігійній сфері та інформатизацією суспільства;

- ні віртуалізація релігії, ні медіатизація релігії не замінює традиційні форми комунікації в православній церкві – вони є реакцією на вимогу часу;

- віртуалізація релігії може розумітися як зростання ролі кібернетичних ЗМІ, які активно використовують релігійні організації в процесі розбудови своїх комунікаційних систем. У такому вузькому значенні віртуалізація співпадає з медіатизацією, проте останнє не вичерпується ним.

Серед відмінних рис виділяємо:

- явище медіатизації релігії є ширшим за явище віртуалізації релігії, оскільки останнє хоча і може розглядатися поза межами мережі інтернет, все ж не враховує розширення ролі та значення друкованих джерел;

- через консервативність православної церкви явище віртуалізації релігії в широкому сенсі є менш характерним для неї, тоді як медіатизація

релігії у розумінні активного залучення медіа у своїй діяльності чітко простежується.

Таким чином, явища віртуалізації релігії та медіатизації релігії мають ряд спільних ознак, саме тому можуть використовуватися як синонімічні, проте є недоречним говорити про повне співпадіння їх змістів.

Уже в моделі медіазалежності, котра була введена в 1976 р. М. де Флером (Melvin DeFleur) і С. Болл-Рокеш (Sandra Ball-Rokeach) [168] було описано взаємозв'язок між інформаційною системою і системою соціальною (інфосферою і суспільством). «Дана модель передбачає, що в сучасному суспільстві залежність індивідів від ЗМІ як джерела новин та інформації безперервно зростає. Рівень залежності індивідів від ЗМІ та інтенсивність медіавпливу тісно пов'язані зі стабільністю або нестабільністю суспільства і ступенем соціальної важливості, яка надається ЗМІ як джерелам інформації» [17, с. 29]. На думку дослідників, залежність індивіда від ЗМІ значно підвищується у періоди соціально-політичних криз та нестабільності. У цьому контексті варто прояснити наступне: засоби масової інформації мають своє визначення, функціонально розвивались та виявлялись у часі, формуючи суспільну думку, висвітлюючи важливі теми та позиції. Релігія як суспільний феномен також виникає у певний історичний проміжок, має свої особливості розвитку та становлення, виконує ряд функцій у суспільстві. Саме на рівні функціональних особливостей (з урахуванням узалежненості функцій) відбувається перетин сфери релігії та медіа, їх взаємозв'язок та взаємовплив: залежність від суспільних потреб, пролонгована динаміка тощо. Використовуючи модель медіазалежності та зважаючи на доробок сучасних дослідників, у нашому дослідженні ми визначаємо два взаємозалежні явища – медіатизація релігії та релігієзація медіа.

За нашим переконанням, медіатизація релігії – це процес, що характеризується активним використанням медіа в релігійній сфері з метою виконання ряду функцій: комунікативної, культурно-освітньої, ідеологічної, пізнавальної, маніпулятивної, соціально-організаторської, рекламно-

інформаційної тощо. У такий спосіб представники релігійних громад беруть ЗМІ та через них звертаються до об'єктивного/ необ'єктивного висвітлення новин, тенденцій тощо.

Релігізація медіа – це процес, що характеризується підвищенням кількості релігійних ЗМІ (виступають авторитетними ресурсами отримання інформації з життя релігійних громад) та співпадінням медійних функцій та функцій релігійних організацій.

Отже, під впливом медіатизації суспільства релігія як важлива її складова також залучена до цього процесу, тоді як активне використання медіа представниками релігійних організацій збільшує їх кількість та авторитетність для реципієнтів, впливає на останніх на когнітивному та афективному рівнях.

Оскільки у нашому дослідженні ми маємо на меті встановити особливості сприйняття УПЩ, то необхідно ширше розглянути дане поняття. Категорія «сприйняття», будучи віднесена до психології, визначається наступним чином – це «цілісне відображення предметів, ситуацій і явищ, що виникає при безпосередньому впливі фізичних подразників на рецепторні поверхні органів чуттів» [104, с. 66-67]. Ми вважаємо, що дане визначення доцільно уточнити для філософсько-релігієзнавчого дослідження. У нашому дослідженні під поняттям «сприйняття» ми розуміємо процес, котрий розгортається у часі та виникає завдяки впливу на індивіда через ЗМІ на когнітивному та афективному рівнях в процесі реалізації моделі медіазалежності.

Когнітивний рівень сприйняття передбачає раціональне, аналітичне, критичне, логічне сприйняття і переробку зовнішньої інформації, тоді як афективний рівень сприйняття стосується емоційних та чуттєвих характеристик, багато в чому залежить від попереднього досвіду реципієнта і дається взнаки при сприйнятті тих чи інших позицій, новин тощо. Ці два рівні сприйняття зачіпають питання особливостей сприйняття, а саме:

предметність, цілісність, структурність, константність, осмисленість та вибірковість.

Так, під предметністю сприйняття релігійної організації мається на увазі відокремлене сприйняття її в часі та просторі як окремого об'єкта, що має ряд характеристик та особливостей. Цілісність її сприйняття проявляється у монолітному образі, що складається на основі узагальнення знань про окремі її характеристики та ознаки. Структурність у сприйнятті передбачає структуру, яка формується протягом певного історичного періоду. Завдяки константності багаторазове сприйняття релігійної організації в різні історичні періоди та етапи, в різних соціально-політичних реаліях породжує константність образу. Осмисленість сприйняття передбачає процес називання, впізнання, виокремлення з-поміж інших, віднесення до певних груп, узагальнення та розуміння її сутності та позицій. Вибірковість як виділення одних об'єктів у порівнянні з іншими у питанні сприйняття релігійної організації розуміється як акцент на одних характеристиках та трактуваннях, що стосуються УПЦ, і відмова від інших.

У такий спосіб головними у сприйнятті релігійної організації виступають рівні сприйняття (когнітивний та афективний) та особливості, що полягають у предметності, цілісності, структурності, константності, осмисленості та вибірковості при розгляді УПЦ.

Оскільки у сучасному інформатизованому світі значна увага надається комунікації, то вважаємо за доцільне у нашому дослідженні зацентрувати на наступному. Питанню «комунікації» як основі взаємодії людей та функціонування суспільства присвячено ряд філософських концепцій та праць кінця ХХ століття, зокрема, теоретичні концепції Карла-Отто Апеля (Karl-Otto Apel) та Юргена Габермаса (Jurgen Habermas), котрі сформували критичне вчення про суспільство. Обидва автори беруть за основу комунікативну раціональність, що конститує громадськість, тоді як Ю. Габермас пізніше обґрунтовує теорію суспільства на універсальних принципах мовної практики, а К.-О. Апель зосереджується на пошуках

трансцендентального обґрунтування соціальних норм. У роботах «Теорія комунікативної дії» Ю. Габермаса та «Трансформація філософії» К.-О. Апеля суспільство розглядається як комунікативне співтовариство, тоді як аналіз передумов і умов комунікації та дискурсу здійснюється з точки зору їх практичного значення. Філософія комунікації Ю. Габермаса розроблена як теорія соціальної взаємодії, в якій розглядається не просто комунікація, а комунікативна дія як фундаментальний тип соціальної дії. «Комунікативна дія — це взаємодія як мінімум двох здатних говорити і діяти суб'єктів, що вступають (за допомогою вербальних або невербальних засобів) в міжособистісні стосунки. Діючі суб'єкти шукають взаєморозуміння щодо ситуації дії з метою взаємоузгодженого координування своїх планів дії, а, отже, і своїх дій» [146, с. 11]. Дефініція та трактування поняття «комунікативної дії» з позиції його ролі в суспільстві використовується нами в релігієзнавчих дослідженнях задля більш глибокого осмислення даного феномену в окремих сферах суспільного буття (зокрема в релігійній).

Теорія мовної комунікації представлена різноманітними підходами до компонентів структури самого комунікативного акту та його функцій. Широкого визнання набула модель комунікативного акту, що була запропонована у 1948 р. американським вченим Гарольдом Дуайтом Лассуелом (Harold D. Lasswell). Наявна в ній повнота теоретичного осмислення поняття комунікації, функціональність та універсальність надала можливість використовувати модель як для аналізу будь-якої комунікативної дії, так і для масової комунікації в цілому; вона доречна при теоретичних розмірковуваннях, аналізі емпіричного матеріалу у процесі дослідження релігійних традицій світу. У подальшому дослідники доповнювали, уточнювали цей підхід та створювали більш вузькі моделі, специфіка яких полягала на акцентуванні уваги на одному із складників комунікативного акту або розширенні вживаних понять (математична модель Шеннона-Уівера, лінгвістична модель Р. Якобсона та ін.). За Г. Д. Лассуелом, комунікативний акт включає питання, що поступово виникають при його

розгляді: «хто повідомляє» — «що повідомляє» — «на якому каналі» — «кому повідомляє» — «з яким ефектом» [172, с. 216]. У своїй роботі «Структура та функції комунікації в суспільстві» Г. Д. Лассуел більш детально аналізує соціальні функції комунікації, суть яких полягає в наданні інформації (огляд подій у світі), забезпеченні впливу на суспільство та його пізнання, передачі та відтворенні культурної спадщини. У подальшому викладі ми звернемося до цієї проблематики та окремо зупинимося на питанні структури медійної комунікації УПЦ.

Цінним джерелом у дослідженні комунікаційного процесу в цілому є праці американського теоретика Деніса Мак-Квейла (Denis McQuail), який виділяє в ньому 6 рівнів, а саме «внутрішньоособистісний рівень (переробка інформації), міжособистісний рівень (між двома особами), внутрішньогруповий рівень (у сім'ї), міжгруповий рівень (у місцевій громаді), інституційний рівень (у політичній системі чи на підприємстві), загальносуспільний (масова комунікація)» [76, с. 19]. Міжособистісна комунікація між індивідами, в свою чергу, уможливорює міжгрупові контакти та явище масової комунікації в цілому. Остання виступає специфічним макромеханізмом — процесом поширення інформації (знань, духовних цінностей, моральних і правових норм тощо) за допомогою технічних засобів (преса, радіо, телебачення тощо) на чисельно великі, розосереджені аудиторії. Засоби масової комунікації (ЗМК), в свою чергу, — це спеціальні канали і передавачі, завдяки яким інформаційні повідомлення поширюються на великі території. Такі рівні комунікаційного процесу цілком доречні при аналізі релігійної комунікації — «процесі взаємодії, спілкування, *релігійної соціалізації* (курсив наш – О.З.), передачі, обміну, засвоєння релігійної інформації, укріплення зв'язків між віруючими» [95, с. 14]. У межах християнської конфесії внутрішньоособистісний рівень може бути репрезентований аналізом полісміслової релігійної інформації, що отримана від священнослужителя, прочитання Священного Писання, розмов з віруючими тощо; міжособистісний рівень — це обмін думками, настановами

між двома особами; внутрішньогруповий рівень, представлений процесом виховання, обговорення в сім'ї питань релігійного змісту, тоді як міжгруповий рівень реалізовується через спілкування в конкретній общині на теми духовного становлення та розвитку, обмін інформацією, поглядами тощо; інституційний рівень виявляється як певна стала система — спілкування на рівні представників окремих церковних інституцій. Так, наприклад, Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) в Україні виступає представницьким міжконфесійним консультативно-дорадчим органом та платформою для інституційного діалогу між різними релігійними організаціями, що представлені в межах держави. У свою чергу загальносуспільний рівень постає як масова комунікація, що використовує свої засоби для місіонерської діяльності.

Особливо значущими для нашого дослідження є теоретичні напрацювання, викладені в дисертаційній роботі Марії Петрушкевич «Особливості вияву комунікаційної функції релігії у християнських конфесіях». Автор звернулася до питання релігійної комунікації та значення комунікаційної функції релігії в християнських напрямках. Констатуючи зміни, спричинені процесом адаптації християнства до сучасних соціокультурних вимог, а саме використанням мас-медіа у конфесійних комунікаційних системах, вона дає неоднозначну оцінку цим змінам, оскільки «мас-медіа як пришвидшують обмін релігійною інформацією та збільшують аудиторію, так і руйнують канонічну форму християнського спілкування, тим самим породжуючи духовну кризу» [95, с. 15]. Ми погоджуємося з даним висновком, проте вважаємо за доцільне висловити деякі застереження. Так, зокрема, на наше переконання, причинами, які породжують духовну кризу, можуть бути не тільки трансформації комунікаційних систем, а й обставини, що перебувають за фактичними межами релігійних, тобто економічні, політичні, соціальні чинники. Для сучасної України це особливо актуально, адже соціально-економічна та політична ситуація в країні більшістю аналітиків оцінюється як критична.

У монографії М. Петрушкевич «Релігійні комунікації: християнський контекст» розглянуто особливості релігійної комунікації в православ'ї, католицизмі та протестантизмі, визначено важливе місце комунікаційної функції в системі християнства, проаналізовано вплив соціокультурної ситуації на становлення та розвиток християнських конфесійних комунікаційних систем. Крім того, розглянуто проблему зв'язку засобів передачі інформації та специфіки комунікаційних систем християнських конфесій. М. Петрушкевич акцентує увагу на «трансформації конфесійної комунікації під впливом сучасних технологій та особливості сприйняття такої комунікації» [96, с. 105]. Динаміка цих змін спричинена низкою обставин, що носять як внутрішньоconfесійний характер, так і зумовлені зовнішніми чинниками, в результаті чого «...засоби передачі інформації впливають на зміну комунікаційної системи і через неї сприяють трансформації християнських конфесій» [96, с. 117].

У ході урізноманітнення соціально-комунікативних процесів відбуваються зміни в самому комунікативному середовищі. У християнстві активно використовуються інформаційні технології, тому ключовим моментом методологічної настанови в нашому дослідженні буде врахування спільних і відмінних рис комунікації християнських конфесій та їх трансформація в цілому, і православної церкви, зокрема. Саме тому вважаємо за доцільне розглянути релігійну комунікаційну систему християнства, до якої належать вербальна — літургія, богослужбові тексти, церковний спів, молитва; невербальна — храмовий комплекс, а саме — живопис та архітектура, іконографія, одяг тощо; змішана — поєднання вербальної та невербальної комунікації — паломництво, хресні ходи тощо. На часі зміни, що полягають у переосмисленні ставлення та залученні мас-медіа до канонічної комунікації, тоді як специфіка православної комунікації полягає в мовному питанні, котре завжди гостро стояло для неї (на чому буде акцентовано увагу в подальшому викладі); архітектура храму відіграє визначальну роль у здійсненні комунікативної функції за межами вербальної

сфери та апелює до специфічних виразів релігійного почуття, що можуть інтерпретуватися в контексті теорії релігійного мистецтва. На переконання М. Петрушкевич, модернізація культу в православній церкві відбувається повільно, порівняно з іншими християнськими напрямками — католицизмом і протестантизмом, у зв'язку з поміркованістю та схильністю церкви до консерватизму. На наше переконання, подібний висновок потребує більш деталізованої аргументації, адже пояснення відсутності значних новацій у модернізації культу виключно консерватизмом релігійної інституції не враховує значення ментального середовища та тих історичних обставин, що супроводжували період формування обрядових особливостей східного християнства.

У дослідженні Євгенії Юнусової «Комунікативний простір релігії в європейській культурі» [165, с. 6] йдеться про специфічність християнської комунікації, котра може бути представлена через три гетерогенні виміри: тринітарний (спілкування Бога-Трійці «всередині себе»), вертикальний (Бог — людина, тобто модус одкровення, та людина — Бог, тобто модус молитви) та горизонтальний (людина — людина, людина — спільнота, спільнота — спільнота). Отримуючи модель релігійної комунікації, ми поглиблюємо наше розуміння в контексті її горизонтального виміру. Активний розвиток комунікаційних технологій, підвищення ролі засобів масової інформації, новітні тенденції в способах надання та отримання інформації сьогодні призводять до зміни сталої релігійної комунікації. Модифікації зачіпають сфери спілкування, соціалізації, трансляції релігійного досвіду, розвитку зв'язків між окремими віруючими, між віруючими і релігійною громадою, духовенством, між релігійними організаціями різного віросповідання, передачу та обмін інформацією, її засвоєння, оцінювання тощо. Оскільки ми прагнемо виокремити та проаналізувати зміни, що сьогодні мають місце в релігійній комунікації, виокремлення специфічності релігійної комунікації, зокрема її горизонтального виміру, є досить актуальним.

Особливе місце в дослідженні українського православ'я в незалежній Україні займають праці вітчизняних науковців, які, послуговуючись широким фактологічним матеріалом, працюють над проблемою функціонування релігії в суспільстві та феноменом її медіатизації в контексті соціальних трансформацій.

Ідеї, сформульовані та викладені в роботах українських дослідників, змістовно збагачують науковий доробок сучасного академічного релігієзнавства. Так, наприклад, Михайло Бабій у своїй роботі «Свобода совісті: філософсько-антропологічне і релігієзнавче осмислення» здійснює оцінку сучасних релігійних процесів в Україні та світі. У його працях визначено зміст понять та категоріальний апарат в аналізі сфери державно-конфесійних відносин та сфери свободи буття релігії [5], які ми використаємо в нашому дослідженні.

В аналізі динаміки поширення ролі ЗМІ у формуванні суспільної думки щодо ролі релігійних інститутів у розвитку та поглибленні демократичних інститутів в Україні особливе місце посідають праці В. Бондаренка та О. Сагана. Ці дослідники акцентують увагу на тому, що ведення внутрішньоконфесійних діалогів та поглиблення співпраці між різними релігійними громадами є справою не тільки внутрішньоцерковною, а й загальнодержавною. Як засвідчують роботи згаданих релігієзнавців, особливе місце в цьому процесі посідає факт публічного обговорення, в тому числі й у ЗМІ, тих подій (і причин, що їх зумовили), які вплинули на релігійну карту України.

Історії православної церкви в Україні присвячено ряд праць, у яких детально описується міжцерковний конфлікт та побудова взаємовідносин між найбільш чисельними православними церквами в державі. Так, зокрема, Віктор Бондаренко у IV розділі книги «Історія православної церкви в Україні» наголошує на історичному зв'язку ідеї національного відродження й відновлення автокефалії православної церкви. У той же час практична реалізація ідей автокефалії продовжує бути представлена двома моделями

її досягнення — радикальною (Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) та Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП)) і поміркованою (УПЦ). Як стверджує автор, «представники радикальної моделі утворили свої церковні угруповання за безпосередньої підтримки позацерковних сил та здійснюють кроки на шляху до бажаного, тоді як представники протилежної моделі повільніше сприйняли ідею національного відродження, наполягають на поступовому і довготривалому шляху до незалежності церкви, не заперечуючи дану ідею» [54, с. 261]. В. Бондаренко відзначає роль окремих політиків, владних структур та політичних угруповань у міжцерковному протистоянні в Україні. Досить часто під час вирішення цього конфлікту влада перетворюється в активного учасника подій. Для аргументації своїх тверджень у своїх подальших працях професор Бондаренко В. згадує, що у свій час президент В. Ющенко задекларував мету створення в Україні єдиної помісної церкви та здійснив декілька спроб об'єднуючих зустрічей представників різних українських православних церков (беручи за основу сили УПЦ КП). Погоджуючись з цим положенням, у державній політиці його наступника, Президента В. Януковича, довгий час надавалася перевага УПЦ, продовжувався активний діалог з представниками цієї церкви щодо провадження державно-церковної політики тощо. Отож доцільно говорити про різні підходи до сприйняття тієї чи іншої православної церкви в контексті державної політики та переваг глави держави. У викладі В. Бондаренка ми зустрічаємо сприйняття УПЦ як поміркованої та консервативної сили в питанні ідеї національного відродження, оскільки на довготривалості процедури отримання автокефалії канонічним шляхом весь час наголошував предстоятель УПЦ — митрополит Київський і всієї України Володимир (1992 — 2014). Офіційна позиція церкви в цілому на сьогодні полягає в здійсненні «розсудливих кроків» на шляху до отримання автокефалії українською православною церквою. Не зважаючи на це, в ЗМІ часто з'являється інформація про світоглядні переконання глави церкви

митрополита Онуфрія щодо необхідності зміцнення зв'язків з Московською патріархією.

В. Бондаренко вважає, що утворення помісної Української православної церкви, яка необхідна для стабільного розвитку України, самотужки виключно суб'єктами протистояння є неможливим, оскільки український міжправославний конфлікт може бути віднесений до розряду проблем загальнонаціонального характеру [15, с. 38]. Таким чином, включення представників української наукової спільноти до міжцерковного протистояння та спроби вирішити окреслені конфлікти пояснюється їхньою переконаністю в неможливості розв'язання даного питання самостійно, виключно силами українських православних церков. На нашу думку, саме це втручання стимулює ще більше розростання міжправославного конфлікту в суспільстві, оскільки прагнення об'єднати церкви без внутрішнього бажання віруючих і духовенства породжує світоглядні непорозуміння та конфронтацію ідентичностей.

Український релігієзнавець Олександр Саган звертається в своїх дослідженнях до питань інституційного розвитку православ'я в світі та Україні, зокрема, законодавчого забезпечення та практичної реалізації свободи совісті, питань державно-церковних відносин.

О. Саган відзначає, «що особливістю православ'я як конфесії є те, що воно, починаючи з XIV-XV ст., розвивалося не як вселенське явище, а скоріше як федерація православних церков. Деякі проблеми та суперечності виходять за межі конфесії, тоді як до їх вирішення залучаються політичні та економічні важелі» [118, с. 3]. У цьому контексті розвиток православ'я в незалежній Україні зіштовхнулося з рядом проблем, зокрема – розкол 1992 р., підтримка владою тієї чи іншої православної церкви, залежно від спрямування зовнішньої та внутрішньої політики в країні, тривале обговорення питання об'єднання православних церков тощо. Саме з цим пов'язано й те, що «жодна з православних церков, що діють в Україні, у тому числі й УПЦ, не спромоглася створити власного дослідницького центру (як

це є практично у всіх православних церквах світу), який би спільно із світськими науковцями займався дослідженнями "витокової історії та особливостей розвитку власної церкви"» [117, с.149].

Виділяючи шість періодів розвитку православ'я (за головний критерій взято глобальні зміни в розумінні православ'ям свого місця й ролі в історичному процесі), сучасний, шостий період, О. Саган називає «ноюю «соціалізацією» православ'я в умовах постмодерного суспільства» [118, с. 16].

Як бачимо з його доповіді «Відродження основ Українського православ'я як базова умова конституювання Української Помісної Православної Церкви (УПЦ) (історіософський аспект проблеми)» [113], проголошеної на симпозіумі «Українське православ'я у світовій родині православних церков: минуле, сучасне, майбутнє» влітку 2014 р., було наголошено на необхідності утворення УПЦ. На думку дослідника, це допоможе вирішити низку питань, котрі сьогодні наявні в українському суспільстві, а саме – мінімізувати ідеологічні й економічні впливи Російської Федерації, протидіяти тотальній русифікації українців тощо. Оскільки О. Сагана можна віднести до переліку тих релігієзнавців, котрі вбачають у конституюванні Української помісної православної церкви не лише теоретичний чи бажаний/очікуваний шлях еволюції православ'я в Україні, а життєво необхідну умову виживання України, то презентація у лютому 2016 р. його книги «Єдина Помісна Православна Церква в Україні: суспільний запит та необхідність конституювання», в якій аналізуються проблемні питання конституювання єдиної Української помісної православної церкви та наголошується на значенні цього процесу задля подальшого розвитку країни – це ще одна спроба донести до суспільної свідомості свої переконання. [113]. Крім того, особливість сприйняття УПЦ в цьому контексті, а саме позиція представників церкви в питаннях об'єднання і «неканонічності УПЦ КП», називаються О. Саганом «не більше, аніж маніпулювання канонами/фактами та, зрештою, свідомістю

віруючих» [113]. У цьому сенсі роль ЗМІ складно переоцінити, адже, формуючи громадську думку, вони одночасно впливають на «внутрішньополітичні» церковні настрої, що дається взнаки на рівні офіційних заяв очільників релігійних організацій.

Водночас у науковому дискурсі, зокрема в дисертаційному дослідженні релігієзнавця Є. Нетецької, що присвячене динаміці православ'я в сучасній Україні, було здійснено релігієзнавчий аналіз відносин Московського і Київського патріархатів з урахуванням їх історичної та сучасної специфіки [83, с. 1]. У ході компаративного аналізу було виявлено принципові особливості двох церков та набула подальшого розвитку теза про те, що розкол між УПЦ і УПЦ КП «призвів до формування нових конфесій; а сам розкол інтерпретується з двох позицій: як єресь (позиція УПЦ) і як прагнення до самостійності, що не містить деструктивного потенціалу для українського суспільства (позиція УПЦ КП)» [83, с. 4-5]. У такий спосіб ми засвідчуємо, що обидві позиції церков є обґрунтованими, активно використовуються представниками релігійних організацій і приймаються вітчизняними дослідниками як рівноправні, тоді як заперечення позиції тієї чи іншої церкви, на нашу думку, демонструє суб'єктивність позиції науковця та політизацію релігійної сфери життя суспільства. З іншої сторони, відкритість до діалогу в процесі наукового пошуку наближає нас до об'єктивності та толерантності у сприйнятті релігійних громад та їх діяльності.

Саме тому актуальності дослідженню додають праці, присвячені аналізу особливостей політизації релігії в контексті сучасної історії української держави. Так, Анатолій Колодний у своїй монографії «Україна в її релігійних виявах» [60] відстежує динаміку православ'я, аналізуючи регіональну карту релігій України. Автор пов'язує преференції керівництва держави з позиціями і ставленням до церков українського православ'я з тією обставиною, що розкол православ'я в Україні живлять проблеми не канонічні, а політичні. Зокрема, той факт, що обрання митрополита

Володимира предстоятелем УПЦ у Харкові 1992 р. відбулося з порушенням офіційно зареєстрованого українською державою статуту, не було визнано Президією Верховної Ради України [60, с. 261]. Тут ідеться про ігнорування статуту щодо управління в Українській православній церкві, прийнятого на помісному соборі УПЦ і зареєстрованого державними органами влади незалежної України, за якими скликання собору можливе лише предстоятелем, обрання предстоятеля церкви довічне, а новий предстоятель має бути із середовища українського єпископату. Як відомо, у відповідь на це учасники собору заявляють, що до статуту було внесено зміни, що більш детально ми висвітлимо в аналізі позиції В. Єленського щодо причин відродження релігії в сучасності.

Водночас зазначимо, що відповідно до Конституції України, церква відокремлена від держави. Але, на думку А. Колодного, «в українських реаліях, державу не вдалося відокремити від церкви, а тому остання розглядається представниками держави як один із інструментів своєї політики» [62, с. 21]. Яскравою демонстрацією цього є використання православної церкви під час виборів Президента, підтримка УПЦ керівництвом країни, зокрема в питаннях щодо передачі святинь українського християнства в її власність тощо. Вважаємо за доцільне зазначити, що останні події в Автономній Республіці Крим, пов'язані з інформацією, поширеною в ЗМІ щодо передачі майна від УПЦ до РПЦ (березень 2015 р.), має передусім цікавити правоохоронні органи, а осмислення їх у релігієзнавчому аспекті потребує окремого та ґрунтовного вивчення дослідниками.

Слід звернути увагу на те, що А. Колодний досить критично оцінює претензію УПЦ на буття нею національною, оскільки, на його думку, «після залучення Київської митрополії до Московського патріархату 1686 р., православна церква денационалізувала українців та виступала дезінтегруючим фактором, спонукала до утворення внутрішніх національних чвар на релігійному ґрунті. Українською УПЦ може називатися лише в силу

розташування своїх громад на території України і відвідування їх українськими парафіянами» [60, с. 216]. Автор апелює до того, що ні в змісті віровчення, ні в богослужінні, ні в обрядах, ні в мові нема засвідчення її українськості. Це, на його думку, і спричинює денационалізацію самобутнього колись українського православ'я. «УПЦ втратила свій національний характер, увібравши русифікаторські настанови світських і церковних властей. Саме з цих причин українська національно-демократична громадськість звинувачує представників УПЦ в занепаді української духовності і культури, що зараз відроджується» [60, с. 216]. Питання «обмосковлення Української Церкви» більш детально розглянуто в праці українського вченого І. Огієнка «Українська церква: Нариси з історії Української Православної Церкви» [85].

Щодо прогнозів, то, на думку А. Колодного, в Україні не може існувати єдина православна церква, адже національно орієнтовані православні віруючі тягнуться до УПЦ КП, хоча більшість громад належать УПЦ. Для задоволення релігійних потреб російськомовних віруючих релігієзнавець пропонує існування Українського Екзархату РПЦ [60, с. 219] (в сучасному православ'ї — окрема адміністративно-територіальна одиниця, зарубіжна у відношенні до основної церкви чи спеціально створена для віруючих даного обряду в особливих умовах).

У контексті інтеграції України в християнську Європу А. Колодний наполягає на остаточному розриві українського православ'я з Московським патріархатом. Захищаючи геоконфесійні інтереси держави, він виступає прихильником позиції, що згідно з канонічним правом Україна має всі фундаментальні основи для становлення помісної національної церкви.

У контексті суспільно-політичних подій, що мають місце в Україні з листопада 2013 р., орієнтація національно налаштованої частини суспільства все частіше апелює до вищезначених позицій, залучаючи до поширення власних ідей через засоби масової інформації. Яскравий приклад – круглі столи «Міжконфесійний діалог. 50 років після Декрету про

Екуменізм» (м. Київ, 17.12.2014); «Українська церква: шляхи єднання і доля Московського патріархату в Україні» (м. Київ, 18.02.2015) тощо, під час проведення яких відстоювалася необхідність об'єднання православних церков в Україні, можливі шляхи отримання автокефалії православною церквою в Україні, провідна роль наукового співтовариства та представників влади в організації міжцерковного діалогу. Результати обговорень доступні як в електронному вигляді, так і в аудіовізуальних файлах у мережі інтернет [105;132].

Валерій Климов, відомий працями з історії православ'я [55], розглянув історію православної церкви в Україні з кінця XVII до кінця 80-х років XX ст. Проаналізувавши проблеми православної традиції в Україні XIX - XX ст. з позицій україноцентризму, він відзначив самотність православ'я на цих територіях, його особливість на побутовому рівні та зв'язок з національною духовною культурою. У роботах такого характеру поряд з обґрунтуванням історичної релігійності світогляду українців відстоюється місце православної віри як стрижневої в цьому процесі. Саме такі ідеї виправдовують активне обговорення в наукових колах необхідності становлення помісної української церкви в державі.

Отже, в роботах з історії православної церкви в Україні істотне значення відведено саме цій релігійній традиції, підтримка якої помітна в наукових колах вітчизняних дослідників.

До актуальних завдань сучасного практичного релігієзнавства ми відносимо й питання оприсутнення релігії в соціумі, де важливою складовою цього процесу виступають ЗМІ. На дану обставину вказував науковець Сергій Здіорук, який здійснив аналіз релігійних процесів сучасної України. У своїй монографії «Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття» спробував розв'язати практичні завдання суспільно-релігійних відносин в державі. Тут особливу увагу приділено питанню стратегічного вибору для України, що полягає в формуванні демократичного суспільно-державного й релігійно-церковного устрою. Наголошуючи на

поліконфесійності української держави, що спричинено перебуванням її на перехресті різних культурних світів, автор акцентує на перевагах суміжності країни з різними цивілізаціями, оскільки мультикультурність і поліконфесійність має свої переваги в регіональному співробітництві та лідерство в ньому української держави через відкритість та багатовимірність [52, с. 9]. На наше переконання, таке поліголосся релігійного життя створює умови для ведення міжконфесійного діалогу, медіаплатформою для якого стають як релігійні, так і світські ЗМІ.

С. Здіорук також вважає необхідним кроком у становленні української державності — створення помісної церкви. На його думку, це питання виявляється доволі складним у контексті співіснування трьох юрисдикцій українського православ'я. Кризовий стан останнього полягає в неспроможності трьох православних церков — УПЦ, УПЦ КП та УАПЦ — досягти єдності. Так, УПЦ, посилаючись на складність процесу здобуття автокефалії в канонічний спосіб, фактично примирилася з наданими їй повноваженнями «широкої автономії». Ставлення представників церкви до інших двох православних юрисдикцій в Україні вже більше 20 років чітке: УПЦ КП та УАПЦ — це «розкольніцькі структури», котрі мають покаятися і повернутися в лоно «істинної» церкви, — тільки за таких умов можливий діалог з ними [55, с. 533].

За прогнозами С. Здіорука, оскільки УПЦ знаходиться в релігійно-канонічному й церковно-адміністративному підпорядкуванні Московській патріархії та впродовж історії стоїть на захисті передусім національних інтересів Росії, — у найближчій перспективі вони не ставитимуть питання про набуття статусу помісної церкви даною інституцією, що цілком підтверджує певну прогностичну роль його поглядів і позицій в контексті сьогоденішнього розвитку подій в українській державі.

Наявність конфліктогенного потенціалу в православному середовищі держави загрожує вже не тільки локальними конфліктами і дестабілізацією всього українського суспільства, оскільки ця полеміка має місце не лише в

міжцерковних колах, але й публічно обговорюється в світських та релігійних ЗМІ. Серед питань, що мають конфліктогенний характер, в різний час отримують підтримку від тих чи інших науковців та релігієзнавців, формують особливість сприйняття УПЦ, слід назвати наступні:

1. Відстоювання необхідності об'єднання православних церков в Україні / заперечення необхідності даного об'єднання;
2. Реалізація отримання автокефалії через радикальну модель на базі УПЦ КП чи помірковану на базі УПЦ;
3. Підтримка УПЦ чи УПЦ КП зі сторони політичних лідерів;
4. Приналежність УПЦ до Московського патріархату може відігравати діаметрально протилежну роль залежно від суспільно-політичних настроїв суспільства та зовнішньої політики держави.

Ми поділяємо думку С. Здіорука, що розкол православ'я в Україні, серед іншого, спричинив політизацію самого релігійного середовища. Серед найбільш поширених на сьогоднішній день моделей державно-церковних відносин в світі — законодавча підтримка певної церкви в державі, система конкордату (укладання угод), відокремлення церкви від держави, відокремлення церкви і держави [52, с. 442], хоча в Україні практично не зреалізована жодна з них. Згідно із законодавством, Україною як світською державою гарантується рівність прав усім громадянам та їх об'єднанням, тоді як все частіше мовиться про викладання основ релігії в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах, визнання дипломів про вищу богословську освіту та права викладання в світських навчальних закладах. Така ситуація набуває критичної оцінки, оскільки Закони України «Про освіту» й «Про свободу совісті та релігійні організації» закріплюють світський характер навчально-виховного процесу в державі. На думку С. Здіорука, посилення тиску з боку конфесій на всі сфери суспільного життя — загроза розбудові правової держави й громадянського суспільства в Україні. Тут ми вважаємо за необхідне зазначити, що для сучасного вітчизняного релігієзнавства відкривається перспектива нових досліджень у галузі вивчення свободи

совісті як передумови, що забезпечує можливість побудови паритетних державно-церковних відносин.

У цьому контексті нас цікавить питання забезпечення й дотримання в Україні правових норм у сфері свободи совісті та проблема відмежування церкви від держави, школи від церкви, богослов'я від релігієзнавства, світських ЗМІ від релігійних. У ході нашого дослідження ми прослідковуємо неповне дотримання прав і свобод у питанні функціонування світських ЗМІ в Україні і релігійних ЗМІ, зокрема. Це стосується як головної мети їх діяльності, так і функцій, які на них покладаються (передусім на світські) в межах розбудови громадянського суспільства [86, с. 390]. На наше переконання, формування громадської думки безумовно відбувається через ЗМІ, тоді як рівень вираження ключових позицій представників суспільства відбувається недостатньою мірою. Потребує подальшої розробки питання про місце ЗМІ в релігієзнавчих дослідженнях, оскільки політологічне визначення ролі ЗМІ як «четвертої влади» сповна розкриває необхідний зміст їх діяльності, тоді як ми все ще використовуємо загальне визначення поняття «ЗМІ» у розгляді даного питання з позицій академічного релігієзнавства.

Крім того, С. Здіорук наполягає на необхідності розробки нової моделі державно-церковних відносин, що буде відповідати потребам української держави, приведення чинного законодавства щодо свободи совісті і релігійних організацій у відповідність до реалій сьогодення та його узгодження з аналогічними документами міжнародного права й стандартами ЄС.

Автор наголошує на духовно-ідеологічному значенні утворення помісної православної церкви в контексті розбудови демократичного суспільства та зацікавленості в зміцненні іміджу держави на світовій арені. Актуалізуючи комунікативно-транслятивну здатність конфесій, релігійні організації і церкви можуть виступати сполучною ланкою в духовно-культурному діалозі між народами, можуть сприяти обмінові відповідним

досвідом, що надзвичайно важливо для формування спільного духовного простору.

Науковий аналіз даного питання демонструє корисність та ефективність існування національної релігійно-церковної сфери для втілення європейського вибору держави. Повертаючись до сфери практичних дій, багато з викладених вище ідей сьогодні так чи інакше з'являються в українському інформаційному просторі та обговорюються на різних рівнях — від наукового до побутового, як фахівцями, так і пересічними громадянами. Зокрема, апелюючи до багаторічного успішного досвіду діяльності церковних шкіл у розвинутих країнах Європи та світу (Великобританія, Німеччина, Франція, США, Бельгія, Польща), після тривалих дискусій депутатами Верховної Ради було прийнято за основу в першому читанні законопроект № 1447, що надає релігійним організаціям право засновувати навчальні заклади державного стандарту освіти в Україні [93]. Цій події передували дискусії під час засідання парламентського комітету з питань науки й освіти, результати яких висвітлювалися в мережі інтернет, обговорювалися освітянами, представниками різних релігійних організацій та громадськістю. Необхідність взаємодіяти в сфері освіти, про яку вже довгий час мовиться в українському науковому просторі, зреалізувала себе тепер і в такий спосіб (релігійні організації мають право на заснування вищих навчальних закладів відповідно до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації») [50]. 02 червня 2015 р. Верховна Рада дозволила церквам створювати навчальні заклади («За» проголосували 237 депутатів).

За роки незалежності української держави представниками уряду, науковцями, лідерами релігійних організацій було здійснено декілька спроб щодо створення та реалізації концепції державно-конфесійних відносин задля забезпечення системності комунікації влади та релігійних організацій [67]. Цей процес характеризують довготривалі дискусії та жваві обговорення формату поданої концепції, проектів та ключових засад

діяльності. Дане питання висвітлювалося як у світських, так і в релігійних ЗМІ. Так, концепція розвитку церковно-державних відносин у царині соціальної політики, текст якої з відповідною назвою документа був презентований у червні 2010 р., мала на меті сприяти долученню церкви до проблем життя людей та суспільства. Виступаючи активним учасником суспільного життя, цим документом представники УПЦ скоординували та укріпили державно-церковні відносини в цілому, викликавши поодинокі негативні коментарі представників інших релігійних організацій. Наприклад, у мережі інтернет представлено думку референта із соціальних питань Патріаршої курії УГКЦ о. Андрія Нагірняка, котрий вважає, що наявна в концепції схема розбудови механізмів співпраці створена лише під одну з конфесій, тоді як Україна – поліконфесійна держава [20]. З цього слідує, що концепція не може бути використана представниками інших релігійних організацій, оскільки представники УПЦ апелюють до того, що вони мали на меті затвердити документ та шляхи розбудови механізмів співпраці держави і церкви на засадах солідарності всіх релігійних організацій і державних інституцій української держави. Відповідно до прийнятого документа УПЦ вбачає подальший розвиток церковно-державних відносин у соціальній сфері через сталу співпрацю, спільні заходи й окремі конкретні види діяльності. На вирішення зазначених задач розвитку церковно-державних відносин суттєво впливає підтримка з боку держави та створення умов, за яких церква мала б змогу здійснювати благодійну діяльність та соціальні ініціативи на користь усього суспільства. Однією з таких умов є розширення матеріальних можливостей церковної благодійності та соціальної роботи. Церква визначає пріоритетним у стосунках з державою спільну діяльність з духовно-морального виховання та соціалізації молоді [68]. За підсумками цього засідання було прийнято рішення про підписання в майбутньому угод між Українською православною церквою та міністерствами, що працюють у соціальній сфері, зокрема, з Міністерством праці та соціальної політики України. Це питання висвітлювалося у ЗМІ України та отримало аналітичне

обґрунтування в публікаціях та коментарях вітчизняних релігієзнавців. Таким чином, співпраця у формуванні соціальної політики закріплює позиції церкви в питаннях церковно-державних відносин. Спроби церкви вирішувати нагальні питання, що виникають в українському суспільстві, стимулюють сприйняття її в наукових та громадських колах як важливої, подекуди невід'ємної частини українського суспільства.

У контексті дослідження даної проблематики актуальними, на нашу думку, є праці О. Бучми, Л. Владиченко, А. Деркача, В. Єленського та інших дослідників, у яких набуло розгляду питання релігії і політики, державно-церковних відносин в Україні та правового забезпечення відкритості полемічного простору, якими можуть бути світські й релігійні ЗМІ.

Олег Бучма у своїх дослідженнях звертався до розгляду понять «держава», «релігія», «нація», аналізував тенденції політичного та релігійного життя в Україні. В одній із своїх праць він зазначав: «Спостерігається не лише наявність, а й активізація релігійних компонентів в діяльності суб'єктів політики як соціальних (нація, соціальні верстви, корпоративні групи, особи), так і інституціональних (держава, політичні партії, ЗМІ). Це свідчить про те, що відбувається зміна у співвідношенні релігії і політики» [18, с. 49]. Враховуючи перспективи і наслідки зближення цих двох сфер в українських реаліях, науковець прогнозує домінування пріоритету і свободи вибору, і принципу консенсусу як в релігійній, так і в політичній сферах.

У своїй книзі «Державно-церковні відносини» [25] Андрій Деркач описує хронологію відносин православної церкви з державою в історичному ключі та позицію взаємин у сьогоденні. Представляючи позицію своєї конфесії, автор наголошує на веденні активного діалогу УПЦ з державою, розвиток їх співпраці в питаннях духовно-морального виховання, благодійності, культури тощо. Окрема частина праці присвячена розгляду практичних правових питань, що стосуються державно-церковних відносин та формують основу для подальшої розбудови стосунків. Отже, викладено

позицію церкви щодо необхідності здійснення ефективної співпраці з державою в сучасному секуляризованому суспільстві не лише на рівні практичних дій, а й теоретичних розмірковувань.

Монографія Лариси Владиченко «Україна та Польща: компаративний аналіз відносин між державними і релігійними інституціями» присвячена аналізу державно-церковних відносин в аспекті їх інституціональної взаємодії [21]. У роботі проаналізовано розвиток державних та громадських консультативно-дорадчих органів України як суб'єктів державно-конфесійних відносин. Історичний екскурс з даного питання дає можливість прослідкувати основні етапи становлення цих відносин у незалежній Україні. Оскільки практичні рекомендації, що містяться в монографії, ґрунтуються на порівнянні та цілісному аналізі відносин між державними та релігійними інституціями України й Польщі, то можуть стати основою для покращення цих взаємовідносин на українських теренах. Необхідність останніх була також аргументовано представлена в працях С. Здіорука. У нашому дослідженні маємо констатувати ще один очевидний факт, що сучасна політична ситуація в Україні зумовлює зміни в ставленні до УПЦ залежно від кон'юнктури політичного процесу. Ця обставина також сприяє появі нових тем досліджень у вітчизняному релігієзнавстві, зокрема в галузі політології релігії. Так, за межами нашого дослідження залишається питання «православного екстремізму», яке, на переконання відомої української дослідниці Л. Филипович, потребує більш фундаментального вивчення з боку вітчизняних релігієзнавчих шкіл. Мовиться перш за все про так званий «православний екстремізм», представлений в ідеології та діяльності РПЦ [140]. Думка, висловлена професором Филипович Л., ілюструє виразну тенденцію в українському релігієзнавстві аргументувати положення про те, що в процесі утвердження, розбудови та збереження державної незалежності, національної ідентичності, громадянської солідарності в Україні інкорпорація будь-яких запозичень іншого соціокультурного середовища може бути небезпечною.

Максим Галіченко присвятив ряд робіт питанням взаємовідносин між українськими православними церквами, їх позиціям щодо отримання автокефалії, розробці ідеологеми «Москва — третій Рим» у наукових колах [23]. Активне використання останньої формує негативне сприйняття в суспільстві УПЦ, котра є самоврядною юрисдикцією з правами широкої автономії в складі Руської православної церкви на території України, і з цієї причини «за визначенням» часто віднесена до протекторів «руського міра». Водночас і в інформаційному просторі, найчастіше в мережі інтернет, до юридично зареєстрованої назви «УПЦ» додається «МП» з прагнення наштовхнути на роздуми стосовно ідеологічної пропаганди, що може проводитися в церковних колах прихильниками вищеозначеної ідеологеми. Тут ЗМІ виконують одну із покладених на них функцій — формують громадську думку, проте сприйняття певної релігійної організації відбувається без урахування діаметрально протилежних настроїв самих представників церкви, що сьогодні яскраво представлена в УПЦ.

Системний аналіз ролі, функцій, особливостей використання релігійних ЗМІ у сфері життєдіяльності особистості та соціуму змушує нас звернутися до питання причин повернення релігійного фактору в життя суспільства. Актуальність цього завдання підтверджується низкою наукових публікацій, особливе місце серед яких займають праці професора Віктора Єленського, який дослідив причини та динаміку відродження релігії в сучасному світі та звернув увагу на той факт, що «вторгнення у сферу великої політики та міжнародних відносин» засвідчує її значення в регіональних та глобальних змінах. Детального аналізу набув досвід України, де «повернення релігії» пов'язане з націєтворенням і суспільно-політичними перетвореннями. На його думку, розкол православ'я в Україні пов'язаний з прагненнями зміни політичного статусу держави, котрий лідери держави прагнули змінити після проголошення незалежності, відмежувавши церкву від Московського патріархату [31].

Створення єдиної Української помісної (автокефальної) православної церкви зачіпає внутрішньоцерковну, міждержавну та внутрішньополітичну боротьбу. Як уже зазначалося, три найбільш чисельні православні юрисдикції України (УПЦ, УПЦ КП і УАПЦ) у різний час отримують відкриту підтримку представників держави в цілому та президента, зокрема, і вибудовують свою стратегію стосунків між державою та церквою, а також з іншими церквами.

В. Єленський наголошує на відсутності односпайного прагнення до усамостійнення української церкви в православному середовищі України і на присутності вимог до автокефалії зі сторони держави. Інтенсивність звернення керівників до проблеми створення помісної церкви в історичній ретроспективі спровокована частіше тиском влади, менше — громадською думкою та суспільними настроями. На наше переконання, важливе місце в цих процесах відіграють ЗМІ, оскільки саме їхні ресурси використовують представники влади задля провокування та подальшого пожвавлення дискусій щодо суперечливих питань в українському православ'ї та можливих шляхів їх вирішення в наукових колах, мережі інтернет, громадських обговореннях тощо.

Таким чином, ми розглянули основні теоретико-методологічні аспекти дослідження релігійної комунікації, що мали місце в працях зарубіжних дослідників, та розглянути доробок українських дослідників з вищезначеного кола питань. Задля уникнення неточностей, нами було зазначено дефініції основних термінів та понять, а саме медіатизація, медіатизація релігії, котрі ми будемо використовувати в нашому дослідженні.

Медійна сфера – поняття досить широке, котре включає, окрім друкованих видань, роботу на радіо та телебаченні, в мережі інтернет. Проте в науковому доробку вітчизняних дослідників наявні вивчення лише церковної преси України, її специфіки, тенденцій та змін. Т. Антошевський, директор релігійно-інформаційної служби (risu.org.ua), у 2001 р. з'ясував зміст діяльності релігійних мас-медіа в Україні, каталогізував їх, відмітивши

недостатній рівень професійності авторів релігійних ЗМІ, та наполягав на необхідності залучення молоді до цієї діяльності [3]. С. Филипчук розглянула інформаційну політику християнських церков, виокремивши документальну базу цієї діяльності, тоді як І. Крупський досліджував важливість релігійної преси для суспільства в цілому. І. Скленар звернувся до сучасного стану релігійної преси, здійснив типологію релігійних видань, наголошуючи на доцільності використання типологічного принципу «за статусом видавця» в контексті конфесійної приналежності конкретних релігійних видань. Таким чином, його новаторська типологія включає загальноцерковні видання, єпархіальні, видання монарших (чернечих) спільнот та тематичні видання [123].

Питанню преси православ'я присвячені роботи А. Бойко, В. Бондаренка, І. Жердевої, А. Стародуба. Так, А. Бойко здійснила аналіз преси православної церкви в Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., її тематику та проблематику, продовжує роботу над темою «Релігія в медіа України і світу». І. Жердева досліджувала періодику православних конфесій в Україні, відмічаючи намагання православної преси виконувати місіонерську та соціально-духовну роботу в межах суспільства та віддаючи лідируючі позиції УПЦ в цій діяльності. Крім того, є регіональні розвідки, що представлені доробком М. Левчук (релігійна періодика Волині), С. Гур'єва (особливості сучасної релігійної преси Східної України, зокрема православних), С. Баршай (Київська православна преса) тощо.

Однак, слід зазначити, що дані дослідження здійснені журналістами, тому вони є більш загальними та мають на меті виявляти загальні тенденції явища релігійної преси, розглядаючи її на кшталт світської.

Відмітимо, що до створення релігійної преси (в межах Української православної церкви) переважно долучені представники духівництва, рідше – професійні журналісти, тому говорити про явище релігійної преси як про певний різновид світських ЗМІ нам видається не досить правомірно. Релігійні ЗМІ співпрацюють із світськими (у рамках УПЦ найбільш яскраво

це відбувається під час проведення форуму Фестивалю ЗМІ православних), проте дана співпраця є несистематичною та має на меті налагодження контактів, а не передачу знань та навичок.

У той же час ми проаналізуємо не лише пресу, а всі мас-медіа, котрі використовує УПЦ у своїй інформаційній та просвітницькій діяльності, здійснимо їх аналіз та виявимо особливості їх сприйняття.

Для уточнення фактичних обставин функціонування УПЦ в медійній сфері вважаємо за доцільне навести історичну довідку щодо «організаційного оформлення» УПЦ в окрему релігійну структуру.

У контексті проголошення Україною незалежності, шукаючи підтримки самостійності держави зі сторони церкви, негативну реакцію влади і особисто Л. Кравчука було висловлено щодо проведення Харківського собору та обрання Володимира (Сабодана) митрополитом Київським. Згодом, під патронатом Президента, відбувся об'єднавчий собор і була створена УПЦ КП, а керівництво країни активно сприяло отриманню автокефалії УПЦ КП впродовж 1992-1994 р.р. Оскільки УПЦ була і на сьогодні залишається єдиною визнаною православним світом юрисдикцією на території України, то відсутність у церковному праві процедури надання автокефалії та автономії сприяли неможливості розв'язання ситуації, що склалася. Якраз ці два питання (отримання автономії та автокефалії), серед іншого, запропоновано обговорити представникам усіх визнаних помісних православних церков на Всеправославному соборі, що заплановано провести у 2016 р. у Константинополі.

Після перемоги на президентських виборах 1994 р. Л. Кучми архиєрейським собором УПЦ від 15.12.1996 було прийнято рішення не порушувати питання про цілковиту автокефалію, припинилося таврування УПЦ, теза про історичну ворожість Росії до України відійшла на другий план [31, с. 414]. Таким чином, пріоритетним напрямом церковної політики стало збереження стабільності. У 2000 р. Л. Кучма звернувся до патріарха Алексія II з проханням надати УПЦ автономію і на архиєрейському

соборі РПЦ у серпні 2000 р. після гострих дискусій про статус канонічної автономії УПЦ, задля уникнення нових розколів на рівні керівництва було прийнято рішення не змінювати той статус УПЦ, що був визначений у 1990 р. [28]. Після цих подій представники УПЦ демонстрували негативне ставлення до питання об'єднання з «розкольницькими структурами» (УПЦ КП, УГКЦ) та наполягали на непорушності прийнятих на соборі РПЦ рішень щодо автономії. Так, наприклад, в інтерв'ю газеті «Світло православ'я» №5 (67) за 2000 р., священник Свято-Георгіївської церкви (УПЦ) м. Львова о. Андрій Ткачов, відповідаючи на запитання про об'єднання церков, цитує І. Вишенського, котрий звертався до «єпископів—зрадників» у XVII ст.: «Ви задумали Церкву спасати, а душу свою спасати ще не починали. Ви почали єднання (тобто унію) між Церквами, а як себе з Богом з'єднати зовсім не думаєте». Те саме можна сказати і до сьогоднішніх ентузіастів єднання, тому що, як правило, велике хочуть єднати ті, хто ще не навчився єднати маленьке» [цит. за 27]. Дане інтерв'ю вийшло під назвою «Чи є УПЦ «п'ятою колоною», з метою захистити представників УПЦ та продемонструвати хибність вживання терміну в сучасному значенні — «п'ята колона», попри своє конкретно-історичне значення (підпільна агентура генерала Франко під час громадянської війни в Іспанії 1936—1939 рр.), також використовується сьогодні для найменування ворожої агентури всередині країни.

Наступний Президент України В. Ющенко надавав істотного значення питанню створення єдиної помісної православної церкви. Представники УПЦ КП найбільш активно відгукнулися на ці намагання Адміністрації Президента. Упродовж 2005–2010 рр. поживалися українсько-константинопольські відносини — залучившись підтримкою Варфоломія I, Президент прагнув здобути автокефалію для української церкви — УПЦ КП та УАПЦ, проте і цей проект не було реалізовано.

В. Янукович мав своє бачення з даного питання. Тиск на представників УПЦ КП та спонукання повернутися до лона УПЦ стали основою його

політики, у зв'язку з чим представники священного синоду УПЦ КП у 2010 р. оприлюднили відкрите звернення до Президента, висловлюючи занепокоєння спробами внести «принципові зміни» до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [цит. за 122]. У своїх коментарях український релігієзнавець А. Юраш зазначав: «головна проблема полягає в тому, що держава неофіційно вже “визначила основного партнера у релігійній сфері”» [цит. за 122]. Єдність з Москвою — такою бачилася модель створення єдиної православної церкви в Україні. З цього приводу А. Юраш наголошував: «Раніше, ще за часів Президента Кучми, на проведення будь-яких релігійних акцій запрошували представників усіх конфесій України. Тепер ця схема однозначно зламана... Вона підпасована під російські традиції влаштування релігійного життя і втілюється з подачі тих ідеологів, які сьогодні визначають проросійську позицію не лише в релігійній сфері, але й культурній, освітній» [цит. за 122]. Цю інформацію отримуємо знову ж таки зі світських та релігійних ЗМІ, що регулярно висвітлювали ці події. Підводячи підсумки десятиліття, в 2011 р. професор В. Єленський так описував ситуацію, що склалася в Україні з православними церквами: «...В українському церковному питанні дуже мало богослов'я і дуже багато політики» [34]. Звертаючись до позиції УПЦ, він говорив наступне: «Треба розуміти, що єдина Православна Церква від 2010 р. мислиться як дійсно одна-єдина в Україні Православна Церква у підпорядкуванні Московського Патріархату, яка має поглинути бодай центральноукраїнську частину УПЦ КП, а разом – і УАПЦ. Єдність її – це не консолідація православних українців, а єдність з Москвою» [34].

З приходом до влади П. Порошенка через соціально-політичну ситуацію в українській державі питання щодо майбутнього православ'я довгий час не піднімалося. Смерть митрополита Володимира та обрання нового предстоятеля УПЦ поступово визначають шлях церковної дипломатії та подальшу долю церков. У контексті політичних подій в Україні після 30.11.2013 УПЦ КП проініціювала діалог про відновлення єдності

православ'я. Представники УПЦ, спираючись на думку минулого предстоятеля, наполягають на подоланні існуючого розколу, після якого можливе обговорення отримання автокефалії УПЦ. Уже в квітні 2016 р. після зустрічі з представниками ВРЦіРО Президента «наголосив на важливості створення єдиної помісної Православної Церкви» [97]. Спираючись на соціологічні дослідження, що проводилися в Україні, Президент відмітив, що серед вірян присутнє прагнення до усамостійнення і створення адміністративно незалежної церкви. У такий спосіб Президент реагує на існуючий в експертному середовищі та серед вірян запит на конституювання єдиної помісної православної церкви. З цього приводу О. Саган зазначає: «Оскільки ця проблема вже давно перестала бути лише теоретичним питанням чи бажаним та очікуваним шляхом еволюції православ'я в Україні, як це сприймалося за часів Л. Кучми — В. Ющенко. Нині для експертів цілком очевидно, що саме невирішення проблеми помісності православ'я в Україні (невіддільність більшості парафій УПЦ МП від Московського центру) і стало одним із тих важливих чинників, який призвів до нестабільності політичної ситуації у південно-східному регіоні України» [114].

В. Єленський називає церковний розкол в Україні наслідком роз'єднаності українського суспільства. На його думку, має істотне значення, чи це пов'язано з цивілізаційним розколом, про який говорив митрополит Володимир в 2009 р., цитуючи С. Гантінгтона: «Україна — розколота країна з двома різними культурами. Сьогодні ми змушені говорити про два полюси української культури, дві різні цивілізаційні орбіти — «православну» та «західну». Східноукраїнський світ сформувався в результаті творчої взаємодії української та російських культур. Західноукраїнська соціокультурна спільнота, в свою чергу, склалася в результаті взаємодії з польською, австрійською, румунською, литовською та іншими європейськими культурами» [цит. за 31, с. 419]. Отож, причиною розколу в

українському православ'ї є не лише політика, а й соціокультурний поділ держави.

У концепції Самуеля Гантінгтона про зіткнення цивілізацій мовиться про те, що «головним джерелом конфліктів в сучасну епоху стане не ідеологія (оскільки ідеологічна «холодна війна» завершилася перемогою ліберальної демократії), а культура (її центральні елементи — мова та релігія). Оскільки найвищою культурною спільністю людей і найширшим рівнем культурної ідентифікації, окрім того, який відрізняє людину від інших біологічних видів, виступає цивілізація, то прогнозоване зіткнення черпатиме свої сили з самоідентифікації людей в питаннях мови, історії, релігії, звичаїв, соціальних інститутів» [147, с. 17]. Для України світоглядні протиріччя, що в ній існують, пов'язані з перебуванням держави між двома цивілізаціями — «православною» та «західною». Лінія розлому, що відокремлює захід від православ'я, проходить прямо по її центру ось уже кілька століть. Як зазначає С. Гантінгтон, «Європа закінчується там, де закінчується західне християнство і починається іслам та православ'я» [147, с. 244]. У своїй роботі автор стверджував, що загострення протиріч пов'язане, насамперед, з політичними змінами та виражається на президентських виборах підтримкою різними регіонами певних кандидатів. Так, наприклад, вибори 1994 р. чітко продемонстрували розкол держави та протистояння в ній парадигм «схід» — «захід», коли Леонід Кравчук, ідентифікуючи себе як «національного політика» отримав підтримку виборців західних областей, у той час, як Леоніда Кучму з його орієнтацією на Москву підтримав схід України і привів його до перемоги з невеликим розривом (52% за Л. Кучму проти 46%, що підтримали Л. Кравчука) [147, с. 256]. У цьому контексті С. Гантінгтон визначає три можливі шляхи розв'язання існуючого зіткнення в українській державі: перший — це збройне вирішення конфліктних питань з Росією, наступний — розкол України по лінії розлому на дві частини і входження східної до складу Росії, та останній — збереження єдності держави, невирішена ситуація зіткнення культур, незалежність держави та співпраця з

Росією [147, с. 257 -259]. Слід зазначити, що ще зовсім недавно питання, який саме шлях реалізується, не мало відповіді. Наразі ми стаємо свідками розв'язання цього питання, але все ще складно сказати, який саме шлях буде реалізовано. Крім того, на відкритих зустрічах, у світських та релігійних ЗМІ все частіше обговорюється тема про переходи парафій з УПЦ до УКП КП [158], про необхідність православним консолидуватися навколо УПЦ КП, представники якої виражають проукраїнську позицію та необхідність притримуватися євроінтеграційних настроїв. Професор Л. Филипович у липні 2015 р. так коментує події: «Ми бачимо, як стрімко падає зараз авторитет УПЦ (МП), натомість авторитет УГКЦ або УПЦ КП, які адекватно відповідають на нинішні виклики для України та її народу, неухильно зростає» [141]. Проте під час круглого столу «Християнська відповідальність за майбутнє» (02.10.2015, м. Київ), український релігієзнавець Ю. Чорноморець, говорячи про УПЦ КП, зазначив наступне: «Це просто українське місцеве чудо. Наші релігієзнавці хотіли бачити оновлене православ'я, але не сподівалися, що воно буде в КП, думали, що це уламок МП, тільки український. Проте, замість засилля єрархізму, бюрократії, ритуалізму, є жива церква, яка не боїться брати відповідальність на себе» [цит. за 109]. Ідею про необхідність євроінтеграційного вибору України очільник УПЦ КП Філарет висловлював ще під час свого візиту до США в середині листопада 2013 р. [142], про що інформували світські ЗМІ. Подальші дії представників церкви підтвердили євроінтеграційні настрої цієї релігійної організації.

Ідея створення універсальної цивілізації знаходить мало підтримки в представників інших цивілізацій, окрім західної, оскільки вони називають західним те, що, на думку представників Заходу, виступає універсальним. Сьогодні жителі західного світу оголошують мирну глобальну інтеграцію, важливим кроком якої стає поширення всесвітніх засобів масової інформації. На час написання С. Гантінгтоном книги «Зіткнення цивілізацій» (1996 р.)

вищеозначена інтеграція серед представників інших цивілізацій критикувалась та засуджувалась.

У контексті суспільно-політичних подій та з обранням нового Президента України майбутнє православ'я в країні отримує нову динаміку. Зміна предстоятеля УПЦ та реорганізації в церкві в цілому визначають шлях церковної дипломатії та подальшу долю церков.

Так, церковний розкол в Україні і сьогодні виступає ознакою роз'єднаності українського суспільства. І не має істотного значення, чи це пов'язано з цивілізаційним розколом (соціокультурний поділ держави) чи політичними перипетіями.

Отже, в межах теорії зіткнення цивілізацій як визначальної складової вищеозначеної проблеми міжцерковні конфлікти в Україні розглядаються як зіткнення ідентичностей. Харківський собор 1992 р., що викликав негативну реакцію суб'єктів владних повноважень української державної адміністрації, послугував причиною створення УПЦ КП й засвідчив тим самим, що роль держави і її очільників у процесі розв'язання проблеми розколу українського православ'я може бути ключовою.

Повертаючись до наукового доробку В. Єленського, зазначимо, що в його дослідженнях констатується співпадіння позиції УПЦ з представниками Московської патріархії щодо питання української автокефалії — отримання її можливе, проте слід діяти за строго канонічними правилами, проте УПЦ змушена доводити, що канонічне підпорядкування Московському патріархатові не применшує її патріотизму й не робить її автоматично провідником ворожої кремлівської політики в Україні [31, с. 414].

У цей же час представниками церков обговорюється доктрина «руського міра», представлена концепцією міжнародної трансдержавної і трансконтинентальної спільноти, що об'єднана причетністю до Росії. «Ключові засади цієї доктрини включають православ'я як цивілізаційний і ціннісний стрижень «руського міра», російську мову як його сполучний елемент, усвідомлення спільності минулого і, найважливіше, спільності

майбутнього, а в перспективі — перетворення «руського міра» на своєрідну «цивілізацію», що успішно конкурувала б у глобалізованому світі з іншими цивілізаціями» [31, с. 407].

У книзі «Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформацій центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні» В. Єленський вказує на те, що «УПЦ в своїй діяльності скеровує власні зусилля на зміцнення міжцерковних зв'язків із стародавніми східними патріархатами і взагалі православною спільнотою. Водночас у взаєминах з Московським патріархатом — представники церкви довгий час сповідували шлях «маленьких справ», котрі сприяли б усамостійненню церкви» [35, с. 206]. Розглядаючи значення мас-медіа, автор вбачає їх роль у наступному — вони повідомляють про особливе ставлення деяких регіонів держави до Української православної церкви в єдності з Московським патріархатом, тим самим демонструючи негативне ставлення до інших православних церков в Україні.

Харківський собор 1992 р., що викликав негативну реакцію української адміністрації, засвідчив, що роль держави і її лідерів у процесі розв'язання питання розколу українського православ'я може бути ключовою. Аналізуючи всі колізії, заяви та реакції на підтримку тієї чи іншої церкви, міжцерковні конфлікти в Україні розглядаються нами як зіткнення ідентичностей. Таким чином, слідуючи за В. Єленським, ми пов'язуємо це з теорією зіткнення цивілізацій як головною конфліктною віссю глобального розвитку і визнання релігійного чинника як рушія.

Наукова спільнота, включаючи релігієзнавців, підтверджує вкоріненість конфлікту на релігійному ґрунті в самій природі релігійного феномену — це прагнення завоювати віруючих. Сам релігійний конфлікт — невичерпний.

Світове співтовариство визнає зовнішню, позацерковну домінанту стосовно конфліктів між церквами в Україні. До кола чинників, що впливають на конфлікт, входять історичні фактори, похідні від етно-

національних, культурних і соціо-психологічних характеристик українського суспільства, тенденцій його розвитку після комунізму та комплекс проблем, що визначають релігійно-соціальний дискурс країни кінця 1980-90 рр.

На наше переконання, більшою мірою причина релігійного розколу полягає в сприйнятті широкою публікою міжправославного конфлікту крізь призму мас-медіа. Таким чином, заяви церковних ієрархів, окремі оглядові розвідки в пресі та на телебаченні відіграють важливу роль, що дається взнаки на рівні формування індивідуального (особистісного) ставлення до проблеми, та колективної (конфесійно-орієнтованої) громадської думки. Проте три найбільш чисельні православні юрисдикції України — УПЦ, УПЦ КП і УАПЦ — у різний час отримували відкриту підтримку представників держави в цілому та Президента, зокрема, про що вже йшлося вище. Водночас є сенс говорити про відсутність одностайного прагнення до усамостійнення української церкви в православному середовищі України, і на присутності вимог автокефалії з боку держави або окремих активних політичних лідерів та релігійних експертів.

Отже, ми з'ясували комплекс питань та позицій, що виявляються вагомими при аналізі питання українського православ'я в незалежній Україні. До їх числа ми відносимо: по-перше, наявність у політичного істеблїшменту певних преференцій до однієї з трьох найбільш чисельних православних церков в Україні; по-друге — зміну векторів спрямування внутрішньої та зовнішньої політики держави в цілому (євроінтеграційні чи проросійські настрої); по-третє — необхідність удосконалення законодавчої бази та регулювання державно-церковних відносин з дотримання існуючих норм; по-четверте — відсутність та обов'язковість створення моделі державно-церковних відносин для українських реалій, котра стане підґрунтям для розбудови громадянського суспільства в державі. І, насамкінець, нестача постійного контролю і моніторингу діяльності світських і релігійних засобів масової інформації у контексті дотримання

ними основоположних норм і принципів права української держави та уникнення розпалювання міжрелігійної ворожнечі.

Оскільки проблематика щодо характеру впливу засобів масової інформації на традиційні релігійні системи має пряме відношення до сучасності, можемо констатувати відкритість полемічного простору для обговорення ролі ЗМІ у функціонуванні релігійних систем. Даний факт засвідчує, що до осмислення діяльності релігійних організацій та їх реакції на виклики сьогодення, зокрема у сфері використання мас-медіа, зверталися у своїх працях такі зарубіжні та вітчизняні науковці: М. Балаклицький, В. Єленський, І. Жердева, А. Забіяко, А. Колодний, Г. Середя, І. Фенно, Л. Филипович, Є. Харьковщенко, С. Хьюгвард, В. Хромець, З. Швед, А. Юраш та ін., богословська позиція з даного питання представлена у працях та виступах Г. Коваленка, О. Драбинка та інших представників церкви.

Достатньо аргументованим, на наш погляд, є дослідження Ірини Жердевої, яка вивчала історію православної церкви після здобуття Україною незалежності. У статті «Періодика православних конфесій в Україні: соціально-економічний аспект (1991-2009 рр.)» вона здійснила огляд православної преси, наголосивши на «новому імпульсі в релігійному житті, що був засвідчений збільшенням впливу церкви на духовно-моральний стан української спільноти» [37, с. 42]. Можемо констатувати, що православна преса стала вагомим джерелом для вивчення ситуації в українському православ'ї, тоді як кожна із існуючих в державі православних церков не виробила фундаментальну парадигму церковно-державних відносин та напрямів свого соціального служіння в суспільстві. За результатами проведеного дослідження, лідером видавничої справи в період з 1991 по 2009 рр. була УПЦ. Відмітимо, що ця тенденція зберігається і на сьогоднішній день. Основною темою для висвітлення в загальноукраїнській та єпархіальній періодиці церкви була інформація про результати соціального служіння, — місія церкви, яку УПЦ виконує одночасно з іншими

православними церквами України. Цей факт засвідчує, що в розширенні інформаційної інфраструктури православні інституції вбачають вагомий чинник своєї місіонерської та соціально-духовної діяльності.

На нашу думку, на сьогоднішній день Українська православна церква продовжує бути лідером у провадженні місіонерської та духовно-просвітницької діяльності в Україні через власні засоби масової інформації. Більше того, можемо говорити не лише про пресу, а й про використання представниками УПЦ аудіовізуальних засобів масової інформації в своїй діяльності, серед яких телебачення, радіомовлення, представленість у мережі інтернет. Одне з тверджень, яке ми прагнемо відстояти в нашому дослідженні, полягає в наступному — УПЦ широко представлена в медіапросторі України, порівняно з іншими православними церквами, що функціонують у державі, тоді як, порівняно з католицькою та протестантськими церквами, — її робота зі ЗМІ здається менш значною та успішною. Це пов'язано, насамперед, з тим, що усвідомлення необхідності вибудовувати власну інформаційну підтримку представниками УПЦ відбулося лише близько 20 років тому, тоді як католицькі і протестантські церкви впродовж більш тривалого часу вже працюють над своєю представленістю в ЗМІ в цілому і у власних, зокрема.

Георгій Коваленко, экс-речник УПЦ, як голова синодального інформаційно-просвітницького відділу (СПВ) (2009-2014 рр.) неодноразово наголошував, що за розповсюдженням інформації церковними ЗМІ стоять просвітницька та виховна мета. Оскільки «в українському суспільстві панує інформаційний секуляризм», то саме цим священник і пояснює «низький рівень інтересу широкого загалу до цих ЗМІ порівняно зі світськими» [59, с. 186]. Проте УПЦ продовжує проводити послідовну роботу задля створення інформаційного простору, який з часом зможе достойно конкурувати зі світськими джерелами.

Коментуючи особливості функціонування СПВ, Г. Коваленко зазначав, що входження УПЦ до українського інформаційного простору

відбувалося завдяки здійсненню низки загальноцерковних та загальноукраїнських інформаційних проєктів СІПВ. Ця діяльність забезпечувала можливість безперервного доступу до інформації про життя церкви, пришвидшувала обмін релігійною інформацією, збільшувала аудиторію, розширювала ареал православної комунікації. Робота прес-служби предстоятеля, випуск власних друкованих та електронних матеріалів, теле- та радіопроекти, робота зі світськими ЗМІ, інтернет-проекти виступали ключовими спрямуваннями діяльності відділу.

Рішенням священного синоду УПЦ від 16.09.2014 внаслідок реорганізації синодальних установ УПЦ синодальний інформаційно-просвітницький відділ перетворили в синодальний інформаційний відділ УПЦ, призначивши головою Преосвященного єпископа Ірпінського Климента, вікарія Київської митрополії. Після цього було утворено синодальний просвітницький відділ УПЦ, який включили до складу Митрополичої Ради з питань культури, а головою призначили протоієрея Георгія Коваленка. На даний час, як зазначалося раніше, відділ ліквідовано. Ми припускаємо, що причиною цих подій стали обставини, що перебувають за межами внутрішньоцерковного життя, до яких можна віднести усвідомлення необхідності поєднати роботу інформаційного та просвітницького відділів – озвучувати події та позиції офіційного представництва церкви, а проповідувати християнство для «зовнішньої» аудиторії залишити на власний розсуд духовенства.

Богословський погляд з питань розколу українського православ'я, місця ЗМІ в релігійному середовищі, ролі митрополита Володимира в процесі відродження православної церкви в Україні знаходимо в роботах кандидата богослов'я та архієрея УПЦ Олександра Драбинка. В одній із праць, виданій до 15-річчя самоуправління УПЦ, «Під святительським омофором» мовиться «про початок та становлення в Україні епохи релігійної свободи, що ознаменований зміною відносин церкви та держави. Оскільки розколи в українському православ'ї призвели до політизації релігійного

середовища, а ЗМІ України намагаються демонструвати молитовну рівнозначність християнських церков в державі — представники УПЦ очікують на повернення до свого складу УПЦ КП та УАПЦ, що надасть можливість стати на довготривалий шлях отримання автокефалії для української церкви канонічним шляхом» [29]. Отже, в праці знаходимо консолідовану позицію церкви з вищезначених питань.

Авторський колектив монографії «Кіберрелігія: наука як фактор релігійних трансформацій», а саме ряд російських дослідників — А. Забіяко, Є. Воронкова, А. Лапін, Д. Пратина та ін. — приділив значну увагу взаємодії різних типів релігії з комп'ютерними технологіями та інтернетом. Автори говорять про нові можливості розвитку релігій у світі кібертехнологій, зокрема, розкривають особливості адаптації Руської православної церкви (РПЦ) до російських реалій. Нас цікавить позиція цієї церкви, оскільки Українська православна церква, діяльність якої ми досліджуємо, — самоврядна церква з правами широкої автономії в складі саме Руської православної церкви. Автори зазначають, що «впродовж свого існування РПЦ використовувала традиційні засоби фіксації релігійної спадщини та передачі віровчення, такі як усна проповідь, літературні, іконографічні, музичні засоби» [56, с. 117]. «На сучасному ж етапі представники РПЦ з цією ж метою активно використовують у діяльності комп'ютерні технології, котрі стають найбагатшим духовно-освітнім ресурсом. Сьогодні РПЦ активно застосовує інтернет-ресурси, розширюючи спектр своїх віртуальних можливостей як інструменту місіонерської діяльності, підтримки і збереження духовних зв'язків зі всіма віруючими та протистояння нетрадиційним релігійним рухам на території Росії» [56, с. 121].

Для деталізації аналізу ролі світських та використання власних засобів масової інформації в діяльності УПЦ вважаємо за необхідне враховувати ті джерела, що є настановчими для визначення основного змісту інформаційно-просвітницької роботи церкви. У цьому контексті необхідно зазначити, що основні положення із суспільно значущих проблем та питань церковно-

державних відносин УПЦ подані в документі «Основи соціальної концепції УПЦ», який за змістом повністю співпадає з документом «Основи соціальної концепції Руської Православної Церкви».

У XV розділі відзначається зростаюча роль ЗМІ у сучасному світі з акцентом на те, що «інформування глядача, слухача й читача має ґрунтуватися не тільки на твердому дотриманні правди, а й на піклуванні про моральний стан особи й суспільства, що включає в себе розкриття позитивних ідеалів, а також з поширенням зла, гріха та розпусти. Неприпустимими є пропаганда насильства, ворожнечі й ненависті, національного, соціального та релігійного розбрату, а також гріховна експлуатація людських інстинктів, у тому числі з комерційною метою» [87, с. 95-96]. Відповідно до документа, взаємодія церкви та світських ЗМІ повинна ґрунтуватися на відповідальності всіх учасників створення та розповсюдження інформації через ЗМІ.

Далі читаємо, що «кожен священнослужитель або мирянин покликаний з належною уважністю ставитися до контактів зі світськими ЗМІ з метою здійснення пастирської та освітньої діяльності, а також для збудження інтересу світського суспільства до різних сфер церковного життя та християнської культури» [87, с. 96]. При цьому знову ж таки робиться акцент на мудрості, відповідальності, обережності учасників.

У разі ускладнень та конфліктів у ході цієї взаємодії документом визначається наступне: «...вища церковна влада (щодо центральних ЗМІ) або єпархіальний Преосвященний (щодо регіональних і місцевих ЗМІ) можуть, після як мінімум однієї спроби ввійти в переговори, вдатися до таких заходів: припинити відносини з відповідними ЗМІ або журналістом; закликати віруючих бойкотувати дане ЗМІ; звернутися до органів державної влади для розв'язання конфлікту; накладити канонічні покарання на винних у гріховних діяннях...» [87, с. 97-98]. Саме таким чином відповідно до документа, представники церкви мають право діяти при виникненні конфліктних ситуацій з представниками світських ЗМІ.

Що стосується релігійних ЗМІ, то представники церкви визначають наступне: «У межах кожного з видів ЗМІ (друкованих, радіоелектронних, комп'ютерних) Церква – як через офіційні установи, так і через особисті ініціативи священнослужителів і мирян – використовує власні інформаційні засоби, які мають благословення Священноначалія» [87, с. 96]. У такий спосіб документ описує можливість створення та розповсюдження власних релігійних засобів масової інформації, не обмежуючи кількісний і не уточнюючи якісний (контент) цих ЗМІ.

Отже, документ, що був прийнятий у 2002 р., охоплює широке коло соціально значущих питань, покликаний служити керівництвом для синодальних установ, єпархій, монастирів, парафій та інших канонічних церковних установ у їхніх взаєминах з державною владою, різними світськими об'єднаннями та організаціями, світськими засобами масової інформації. Як зазначають представники церкви, «по мірі змін державного і суспільного життя, появи в цій області нових значущих для церкви проблем, основи її соціальної концепції будуть розвинуті та вдосконалені» [87, с. 105].

Як уже зазначалося, законодавчою базою у розгляді питання щодо діяльності ЗМІ стали ряд законів та інших нормативно-правових актів. Зокрема, Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [48] забезпечує правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні, встановлює державні гарантії їх свободи відповідно до Конституції України, Закон України «Про інформацію» [49] регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації, Закон «Про телебачення та радіомовлення» регулює відносини, що виникають у сфері телебачення та радіомовлення на території України. Таким чином, засоби масової інформації, що мають відношення до діяльності церков, виступають складовою українського інформаційного простору, тому повинні дотримуватися чинного законодавства України, що регулює відносини ЗМІ в цілому.

Маючи на меті на практиці формувати уміння журналістами відповідати законодавству України, професор А. Бойко розробила теоретико-методологічний курс дослідження релігійної проблематики у мас-медіа, завдяки якому релігійна проблематика у ЗМІ «має отримати об'єктивне, повне, адекватне, фахове висвітлення в засобах масової інформації» [13]. Дослідницею було створено типологію релігійної інформації в релігійному просторі та зроблено акцент на особливостях висвітлення деяких проблем. Зокрема, мовиться про те, що в українському медіапросторі мають місце такі явища, як маніпуляція інформацією, загострення дискусій релігійного характеру, вживання мовних кліше для розпалювання релігійної ворожнечі, використання авторитету церкви в політиці, розгляд релігійної проблематики в контексті політичних проблем тощо. Наполягаючи на встановленні толерантного ставлення до всієї релігійної палітри в Україні, професор А. Бойко зніціювала дослідження релігійної мас-медійної комунікації задля покращення рівня останньої [13]. Тоді як у матеріалах II Міжнародної науково-практичної конференції «Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви» (м. Київ, 11.06.2015), вийшла її стаття під назвою «Обережно, релігія: пропаганда в медіа під час “гібридної війни”», в якій вона аналізує контент неофіційних друкованих видань УПЦ — «Мір», «Русь Трієдіная», сайтів «Бєлий Харьков» та «Рускій дозор» [12, с. 284]. Авторка відзначає, що оскільки «динаміка участі релігійних організацій в суспільно-політичних подіях зростає» [12, с. 284], то «проаналізовані в цій статті медіа мають ознаки релігійних ЗМІ, проте, як доведено в роботі, виконують політико-пропагандистські функції» [12, с. 292]. Таким чином, у своєму дослідженні А. Бойко на прикладі продемонструвала актуальність проблеми щодо використання авторитету церкви в політиці. Для нашого дослідження важливим є те, що цей приклад демонструє наступне: роль статусу видань у межах релігійної організації відіграє важливу роль, оскільки жодне з цих видань не входить до числа офіційних чи рекомендованих до загальноцерковного поширення.

Андрій Юраш вивчав питання розвитку конфесійної періодики, історії релігійної преси та її сучасного стану. Він відмічає, що в Україні відбувається становлення церковної журналістики як інформаційно-медіального забезпечення діяльності релігійних структур. Це пов'язано з історичними обставинами, серед яких радянсько-комуністична доба, котра «нешадно боролася з усіма проявами справжньої, природної духовності...», тоді як «конфесійну журналістику (як спеціальні видання, так і будь-які намагання об'єктивно висвітлювати цю тему у світських ЗМІ, аудіовізуальних також) було ліквідовано відразу як авторитетного і принципового опонента ідей вульгарного матеріалізму і комунізму» [167]. З метою появи професійного та якісного матеріалу на шпальтах українських світських газет, на радіо, телебаченні та в мережі інтернет він розробив курс «Релігійна проблематика в аудіовізуальних ЗМІ» для світських журналістів, котрий упродовж тривалого часу читав журналістам Львівського університету.

Отже, ми відмічаємо значний вплив засобів масової інформації України на суспільство в цілому та на релігійні системи, зокрема, тоді як у нашому дослідженні ми зосередимося на аналізі світських та релігійних засобів масової інформації щодо висвітлення діяльності та сприйняття УПЦ.

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ

Отже, в 1 розділі ми розглянули основні теоретико-методологічні аспекти дослідження комунікації в цілому та релігійної, зокрема, що мали місце в працях зарубіжних дослідників, та вивчили доробок українських дослідників з вищезначеного кола питань. Крім того, набули критичної оцінки праці, що стосуються історії українського православ'я в контексті причин його розколу, появи Української православної церкви у новітній історії України, стратегій об'єднання трьох найбільш чисельних православних церков, що діють в Україні, тощо. Особливу увагу присвячено висвітленню питання державно-церковних відносин в Україні з огляду актуальності проблеми правового забезпечення функціонування релігійних інститутів у контексті розбудови громадянського суспільства в процесі модернізації новочасної української нації.

Нами було наведено визначення ключових понять нашого дослідження, а саме: засоби масової інформації, релігійні засоби масової інформації, релігійно-церковна преса, віртуалізація та медіатизація, сприйняття. Вперше було визначено явища медіатизації релігії та релігієзації медіа з акцентом на взаємозалежності цих процесів у сьогоденні.

Крім того, в розділі було акцентовано на тому, що особливості використання власних засобів масової інформації в діяльності УПЦ викладено в документі «Основи соціальної концепції Української Православної Церкви», окремі пункти якого ми проаналізували, та в офіційній позиції церкви, котру висловлюють її представники.

У ході системного аналізу функцій та особливостей використання засобів масової інформації було продемонстровано, що функції, котрі виконують світські ЗМІ в суспільстві, мають своєрідність вияву в діяльності релігійних засобів масової інформації, репрезентуючи релігійну громаду як для світських суб'єктів, так і для віруючих.

На нашу думку, більшою мірою причина активного звернення та обговорення релігійного розколу та можливих шляхів його вирішення

полягає в сприйнятті широкою публікою міжправославного конфлікту крізь призму мас-медіа (переважно світських), оскільки співіснування трьох юрисдикцій православної церкви цілком може сприйматися як невід’ємна складова функціонування світської держави. Тоді як для України це стало однією з найнагальніших проблем у процесі становлення держави. Ми пов’язуємо такий стан речей, зокрема, з процесом медіатизації, який, будучи яскраво представлений у релігійній сфері, створює умови для широкого обговорення даного питання. Отже, медіатизація суспільства та релігії, зокрема, зумовлює необхідність подальшого аналізу контенту світських та релігійних засобів масової інформації у питанні представлення однієї з найбільш чисельних православних церков, її позиції та особливостей діяльності.

РОЗДІЛ 2. Свобода совісті як підґрунтя ідентифікації сприйняття УПЦ в засобах масової інформації України

Важливим етапом нашого дослідження є розгляд та систематизація правових засад функціонування світських та релігійних засобів масової інформації України. У цьому контексті важливо розпочати з розгляду категорії «свобода совісті», оскільки вона, будучи одним із фундаментальних прав та свобод особистості, охоплює своїм змістом широку сферу духовного, світоглядного буття людини для її самовизначення та самореалізації. Полісемантичне за характером, це право включає в себе й свободу релігії — свободу та самореалізацію особистості в системі релігійних координат. Забезпечення свободи совісті є показником гуманізації та демократизації суспільства, а також реалізовує модель відокремленого функціонування держави та церкви. Свобода слова в такій державі виступає запорукою прогресу суспільства й кожної людини в ньому.

Міждисциплінарний характер категорії «свобода совісті» засвідчує можливість її осмислення з філософської, правової та релігієзнавчої точок зору. Визнання свободи совісті в філософському дискурсі — це ствердження цінності особистості. Погляди середньовічного мислителя епохи Відродження Марсилія Падуанського (XIII ст.) в історії філософії справедливо вважаються витокami формування одного з найважливіших демократичних принципів та концепції державно-церковних відносин з відокремленим функціонуванням церкви та держави. У своїй праці «Захисник миру» («Defensor Pacis») М. Падуанський дійшов наступного висновку: «...Євангельське слово є повчанням, але не законом, і у справі віри не може бути примусу. Віра — справа совісті кожного» [цит. за 156, с. 127]. Таке розуміння свободи совісті значно випереджало погляди його сучасників, оскільки для християнізованої Європи того часу характерним було визнання домінуючої ролі церкви та релігії в житті як особистості, так і суспільства в цілому. Гоніння за інакомислячими, критичне, часом зневажливе, ставлення до науки не завадили М. Падуанському сформулювати і відстоювати своє

бачення. Ще одна виразна концепція обґрунтування свободи совісті наявна в творчому доробку англійського філософа доби Просвітництва — Джона Локка (XVII ст.), який у своїх «Посланнях про віротерпимість» розглядав свободу совісті через ставлення до Бога і церкви: «...свобода совісті є природним правом кожної людини, і нікого не можна примушувати у справах релігії законом чи силою» [74, с. 130]. Відзначимо, що в філософському сенсі свободи совісті важливого значення набуває віра в людину, в її розум та високе покликання. Так, і в концепції Дж. Локка вихідною точкою в контексті питання свободи совісті також була саме особистість, а не держава.

Оскільки гарантування цих свобод в Україні відбувається як з боку державних, так і громадських організацій, то ми розглянемо обидва ці вектори.

Правовий розгляд категорії «свобода совісті» відбувається в контексті всіх інших прав і свобод, що входять до правового статусу особи. Вона визначається як свобода переконань, тобто право людини обирати і відстоювати власні переконання. В Україні захист цих свобод особистості здійснюється цивільним, кримінальним, адміністративним та сімейним правом. У контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне розглянути основні нормативно-правові акти української держави з вищезначеної проблематики, що дозволить виокремити засадничі підстави для подальшого визначення особливостей сприйняття УПЦ в засобах масової інформації.

Цивільний кодекс України визначає право на свободу совісті особистим немайновим правом фізичної особи, зокрема стаття 269 засвідчує: «Особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом, не мають економічного змісту, тісно пов'язані з фізичною особою. Фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав; володіє ними довічно» [149, с. 98]. Даними положеннями статті гарантується захист цього права у взаємовідносинах з іншими громадянами чи державою.

Кримінальний кодекс України, серед іншого, забезпечує охорону прав і свобод людини і громадянина. Кодекс відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» визначає винних (суб'єктів злочину) в порушенні цього законодавства та міру й характер відповідальності. Сімейний кодекс гарантує наступне: «Батьки або особи, які їх замінюють, за взаємною згодою мають право виховувати своїх дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії». Сімейний кодекс України (розділ III «Права та обов'язки матері, батька, дитини», стаття 151 «Права батьків щодо виховання дитини») доповнює це положення, вказуючи, що батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства» [82, с. 264]. Таким чином, дитина отримує правову свободу, обумовлену поглядами сім'ї. Крім того, Конвенція ООН про права дитини передбачає пріоритетні напрями виховання, а стаття 14 зобов'язує в межах України (оскільки Україна є державою-учасницею цієї Конвенції) поважати право дитини на свободу думки, совісті та релігії [30, с. 129]. Тобто забезпечення захисту цієї свободи гарантується як в межах Цивільного, Кримінального та Сімейного кодексів України, так і підписаної міжнародної Конвенції про права дитини, та відповідно до цих нормативно-правових актів має набувати обов'язкового характеру в межах української держави.

У релігієзнавчому осмисленні, за переконанням вітчизняного дослідника М. Бабія, вихідними поняттями свободи совісті, через які вона розкриває свою суть, є «терпимість, віротерпимість, релігійна свобода, свобода віросповідань, свобода церкви, свобода думки щодо релігії» [5, с. 62]. Водночас, розмірковуючи над співвідношенням понять «свобода совісті» та «свобода релігії», М. Бабій зазначає: «свобода совісті як релігієзнавча, правова категорія саме в предметному полі свого вияву – ставленні людини до релігії – певною мірою розкриває свою сутність через поняття «свобода релігії». Останнє ж імпліцитно містить у собі всі аспекти свободи совісті: самовизначення особистості у сфері релігійного світогляду,

релігійних ціннісних орієнтацій, а також зовнішнє самовираження на їх основі» [5, с. 63]. Таке визначення і розуміння має методологічне значення для всіх типів релігієзнавчих досліджень. Ми погоджуємося з осмисленням ролі та функціональності категорії «свободи совісті», що були здійсненні М. Бабієм, оскільки реалізація цього принципу застосовується в українських реаліях. Те ж гарантує громадянам України 35 стаття Конституції, де, зокрема, зазначається: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова» [66, с. 14]. У нашому дослідженні ми враховуватимемо, що діяльність релігійних ЗМІ є складовою релігійної діяльності в цілому, і з огляду на це також захищається системою конституційного права України.

Отже, в Україні кожному громадянину надано право і забезпечується можливість вільно визначати своє ставлення до релігії, тобто сповідувати будь-яку релігію чи не сповідувати жодної, що здійснюється завдяки нормативно-правовій базі, джерелом якої є конституційні та міжнародні правові документи, імplementовані державою. Зокрема, прийняті Організацією Об'єднаних Націй (ООН) та її структурами декларації і пакти, що стосуються прав людини — Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Серед документів з прав і свобод людини, що прийняті Радою Європи й Організацією з безпеки та співпраці в Європі (ОБСЄ), та стосуються питання свободи совісті — Конституція Європейського Союзу — Договір, який встановлює Конституцію для Європи, Європейська конвенція з прав людини, Прикінцевий акт наради з безпеки та співробітництва в Європі, Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з безпеки і

співробітництва в Європі (НБСЄ), Документ Копенгагенської наради з питань людського виміру НБСЄ, Паризька хартія для нової Європи.

Окремий аспект реалізації свободи совісті пов'язаний зі свободою слова, яка розуміється як право вільно висловлювати свої думки в засобах масової інформації. Свобода слова є важливою складовою у побудові громадянського суспільства та знаходить своє місце у відокремленому функціонуванні церкви та держави в суспільстві. Ми акцентуємо увагу на розгляді цієї свободи у висвітленні питань державно-церковних відносин та релігії взагалі. Звернемо увагу на діяльність друкованих джерел, що спрямовані до масової аудиторії та доступні багатьом людям. Так, преса виступає одним із найдієвіших засобів масової інформації, що продовжує активно розповсюджуватися і в наші дні. Концепцію свободи преси в 1644 р. обґрунтував Джон Мільтон у публіцистично загостреному памфлеті «Ареопагітика. Розмова про свободу друку парламенту Англії», в якому вперше сказано, що «свобода друку є головним засобом боротьби з можливою вседозволеністю влади; що свобода друку — основний елемент прогресу суспільства, насамперед — духовного» [79, с. 103]. У 1789 р. свобода преси була проголошена в Декларації прав людини і громадянина як право вільно засновувати друковані засоби масової інформації (газети, журнали тощо), вільно видавати та поширювати будь-яку друковану продукцію, а також як заборона цензури. Сьогодні у зв'язку з появою в світі нових видів засобів масової інформації (телебачення, радіомовлення тощо), поняття «свобода преси» розглядається ширше, через поняття «свобода масової інформації», «свобода слова».

Слід зазначити, що в Україні свобода слова гарантується низкою міжнародних та державних документів. Так, Конституція України, стаття 34, зобов'язує громадян до виконання наступного: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб і на свій вибір» [66, с. 14]. Як

бачимо, подібне формулювання запобігає будь-яким теоретичним обговоренням щодо обмеження свобод, гарантованих Конституцією, у тому числі й щодо свободи слова.

Постановою Верховної Ради України «Про Засади державної політики України в галузі прав людини» від 17 червня 1999 р. затверджено недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і основних свобод людини, проголошених Конституцією України, законами України (зокрема Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації») та підзаконними нормативними актами [98].

Водночас варто зауважити, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» (стаття 9) [66, с. 5]. Так, «Загальна декларація прав людини» (стаття 19) визначає: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне вираження їх; це право включає свободу безперешкодно дотримуватись своїх переконань і свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [41, с. 21]. «Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод» (стаття 10 «Свобода вираження поглядів») виступає гарантом двох наступних положень. По-перше, «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів» [30, с. 541]. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. По-друге, «Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту

репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду» [30, с. 541]. З огляду на проблематику нашого дослідження, вважаємо за доцільне зафіксувати вищезначені права та норми для демонстрації наявних форм контролю та регулювання даної сфери зі сторони держави.

Відповідно до норм міжнародного права, а саме вони виступали базою для створення позиції української держави, реалізація свободи слова має відповідати трьом умовам: по-перше, узгоджуватись із законом, тобто не суперечити наявній та діючій законодавчій базі; по-друге, використовуватись для вираження особистої позиції громадян; по-третє, допомагати досягненню цієї мети, тобто забезпечувати дану свободу. Дієвим інструментом у наданні свободи слова, захисту діяльності засобів масової інформації мають бути постійний контроль та вдосконалення, що забезпечуватимуться всіма учасниками життя суспільства, особливо громадянами, громадськими об'єднаннями, журналістами та представниками відповідних державних структур. У межах нашого дослідження пріоритетом було виявити рівень реалізації свободи слова в українських реаліях у цілому відповідно до трьох умов та її дотримання в межах інформаційної діяльності Української православної церкви як активного учасника сучасного суспільного життя.

На рівні державних структур ця діяльність представлена функціонуванням профільного комітету Верховної Ради, котрий за період I - VII скликань мав незначні варіації в назві і сьогодні представлений роботою Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики. Упродовж свого існування за результатами напрацювань було ухвалено низку законів, які утворили основу системи інформаційного законодавства України, зокрема для діяльності засобів масової інформації незалежної України, розвитку свободи слова [63].

Сьогодні до структури комітету входить підкомітет з питань телебачення та радіомовлення, друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств та інтернету; підкомітет з питань державної

інформаційної політики та інформаційної безпеки; підкомітет з питань реклами [63]. Отже, на рівні комітетів — основи діяльності законодавчих органів влади — всі засоби, що входять до переліку сучасних ЗМІ за визначенням, розглядаються з точки зору усвідомлення необхідності їх системного вдосконалення.

Оскільки законодавча база з даних питань була сформована на початку 90-х років ХХ ст. і лише частково редагувалася, профільний Комітет VIII скликання ВР має на меті завершити розгляд нової редакції законопроекту про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні, про внесення змін до деяких законів України щодо Суспільного телебачення і радіомовлення України тощо. Тобто, на рівні держави, виходячи із стану чинного законодавства і враховуючи міжнародний досвід, підтримується курс на вдосконалення та закриття прогалів з метою безумовного забезпечення свободи слова. Проте на практиці, в реаліях сьогодення, ми спостерігаємо неповне втілення закладених у вже існуючих законах і нормативно-правових актах принципів відносин розмежування функцій між державою і церквою (питання свободи совісті) та висвітлення цих фактів у ЗМІ. Зокрема, у статті 35 Конституції йдеться про відокремлене функціонування церкви і релігійних організацій від держави, чим і забезпечується свобода релігії та толерантність. Оскільки сьогодні і церква, і держава зацікавлені у духовно-моральному відродженні суспільства, християнський світогляд і цінності набувають актуальності для розвитку України. Зокрема, це втілюється в наукових обговореннях, де визначається необхідність духовно-морального виховання молодого покоління на християнських цінностях та незамінність християнського світогляду для подальшого розвитку держави. Дискусії відбуваються під час публічних заходів з широкою географією проведення — на щорічних Покровських міжнародних місіонерсько-просвітницьких читаннях (м. Київ), науково-практичних конференціях — «Роль християнства у формуванні духовних цінностей української молоді» (м. Львів, 2013 р.), «Християнські цінності в системі освіти: теорія, традиції,

практика» (м. Умань, 2014 р.); науково-теоретичних конференціях — «Духовні цінності християнства в українській культурі» (м. Київ, 2013 р.), на щорічному Міжнародному фестивалі православного кіно «Покров» (з 2003 р.), Міжнародній конференції з нагоди 400-річчя Київських духовних шкіл (м. Київ, 2015 р.) тощо.

На рівні виконавчої влади функціонує Департамент у справах релігій і національностей Міністерства культури України, який «реалізує державну політику у сфері релігії, забезпечує проведення державної політики щодо релігій та церкви» [50]. Відповідно до суспільних перетворень, що відбуваються сьогодні в державі, першою сферою суспільних відносин, що зазнає змін, є освіта (закони України «Про освіту» і «Про дошкільну освіту»). Так, профільним Комітетом Верховної Ради з питань науки і освіти було підтримано ініціативу народних депутатів України VIII скликання Гриневич Л., Єленського В., Унгурян П., які розробили законопроект №1447 від 11.12.2014, що передбачає внесення змін до чинного законодавства України щодо надання права релігійним організаціям засновувати навчальні заклади державного стандарту освіти. Це, на їхню думку, сприятиме реалізації забезпечення права громадян на свободу світогляду й віросповідання під час отримання освіти, що підтверджується досвідом ряду країн Європи та світу [101]. Отже, законодавча база для діяльності релігійних організацій розширюється з урахуванням євроінтеграційних настроїв суспільства, дає можливість удосконалювати національне законодавство відповідно до потреб сучасного українського суспільства.

Окрім того, на громадському рівні існує декілька самоврядних структур – Українська асоціація релігійної свободи, Інститут релігійної свободи та Центр релігійної інформації і свободи, що покликані привернути увагу влади та мають на меті здійснювати громадський контроль за дотриманням державою зобов'язань щодо реалізації права на свободу [139].

Окрім цього, їх представники мають на меті підтримувати наявний рівень та прагнуть через діалог удосконалити дотримання на практиці релігійних свобод, оскільки ми маємо констатувати факт незавершеності в цих процесах через наявні заангажовані погляди на ту чи іншу релігійну організацію крізь призму соціально-політичних переконань самих експертів та аналітиків. Варто відмітити, що їх представники досить часто з'являються у світських ЗМІ з метою надання експертної оцінки минулих та прогнозування майбутніх подій, роз'яснення змін у сфері державно-церковних відносин тощо. На нашу думку, доповнити розуміння свободи слова і свободи совісті необхідно поняттями віротерпимість, етноконфесійність, полікультурність, оскільки саме вони демонструють сучасні тенденції в становленні громадянського суспільства та розвитку людства в цілому.

Таким чином, категорії «свобода совісті» та «свобода слова» осмислюються здебільшого у правовій площині. Релігієзнавчий підхід до аналізу даних категорій показав, що практична реалізація задекларованих намірів часто виходить за межі правового поля. Наприклад, хоча констатувати очевидну суперечність діяльності церкви щодо наявної правової основи розмежування релігійної та світської освіти ми не могли, у громадській думці відстежили упередження та ідеї про те, що церква необґрунтовано втручається в освітній процес. Ця позиція часто звучала під час відкритих обговорень на заходах наукового спрямування, частково була присутня в позиціях громадських об'єднань. Так, наприклад, незалежна студентська профспілка «Пряма дія» виступала проти втручання церкви в систему освіти та закликала всі рухи, ініціативи та організації, що борються за сучасну якісну освіту, підтримати їхні вимоги [103].

Варто зазначити, що в умовах розвитку українського суспільства держава повинна забезпечувати і зберігати права, свободи громадян згідно з правовою базою країни та низкою підписаних міжнародних документів, а пасивне сприйняття сьогоденних тенденцій державно-церковних відносин та

відсутність реакції супротиву в ЗМІ вважаємо недопустимим. Це можна пояснити або глибокою релігійністю українського населення, або відсутністю практичної реалізації свободи совісті та свободи слова в державі. На нашу думку, в подальшому необхідно звертати більше уваги на забезпечення умов для реалізації конституційного принципу свободи совісті і свободи слова в питаннях релігії в Україні.

Повертаючись до розгляду та систематизації правових засад функціонування світських та релігійних ЗМІ в Україні, відмітимо, що до основних джерел права в цьому питанні належить Конституція України, що має найвищу юридичну силу та прямий характер дії. Останнє означає, що її норми діють безпосередньо – безвідносно до будь-яких інших національних правових актів. Найвища юридична сила Конституції України означає, що всі інші нормативно-правові акти України мають прийматися чи видаватися на основі та відповідно до Конституції [157, С.103-104]. Формальне верховенство Конституції в системі права України закріплено в її тексті: «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» [66, с. 5].

Конституція України була прийнята 28 червня 1996 року. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1992 р.), що мав за основу Закон Української РСР з однойменною назвою, було прийнято після проголошення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року. Тому в подальшому всі зміни, що приймалися і приймаються до Закону, відповідають Конституції України. Стаття 5 Закону, з-поміж іншого, визначає обов'язки держави щодо релігійних організацій та обов'язки релігійних організацій перед державою та суспільством — «релігійні організації мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати на рівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації» [50]. Згідно із статтею 12, «статут (положення) відповідно до цивільного законодавства визначає її (релігійної організації) правоздатність,

підлягає реєстрації та повинен містити встановлені чинним законодавством України відомості», зокрема «відомості про право релігійної організації на заснування засобів масової інформації». Стаття 22 цього ж закону надає юридичне право релігійним організаціям «...виготовляти, експортувати, імпортувати і розповсюджувати предмети релігійного призначення, релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту» [50].

Правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні, державні гарантії їх свободи відповідно до Конституції України визначено в Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Стаття 1 визначає, що «під друкованими засобами масової інформації (пресою) в Україні розуміються періодичні і такі, що продовжуються, видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію» [48]. Стаття 2 Закону регламентує свободу діяльності друкованих ЗМІ: «Свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань, і гарантуються Конституцією України і відповідно до цього Закону означають право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації. Друковані засоби масової інформації є вільними. Забороняється створення та фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації» (стаття 2).

Водночас стаття 3 Закону застерігає про неприпустимість зловживання свободою діяльності друкованих ЗМІ, що «друковані засоби масової інформації в Україні не можуть бути використані для ... розпалювання релігійної ворожнечі...». Дотримання приписів цієї статті, на нашу думку, є особливо актуальним і необхідним в реаліях сьогодення.

Регулювання відносин щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації забезпечує Закон України «Про інформацію» (сьогодні цей Закон діє в

редакції від 13.01.2011). Стаття 3 Закону серед основних напрямів державної інформаційної політики називає створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства. Закон визначає, що інформація — це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (стаття 1). Масова інформація — інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб. Тоді як засоби масової інформації — засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації (стаття 22) [49].

Ще одним нормативно-правовим актом, що регламентує відповідну сферу суспільних відносин і поширюється на релігійні ЗМІ, є Закон «Про телебачення та радіомовлення». Він регулює відносини, що виникають у сфері телебачення та радіомовлення на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань [51]. Водночас, держава всіма можливими законними засобами не допускає в інформаційних та інших телерадіопрограмах систематичного цілеспрямованого безпідставного загострення уваги на війні, насильстві і жорстокості, розпалюванні расової, національної та релігійної ворожнечі або позитивного їх подання (трактування), а також забезпечує ідеологічний і політичний плюралізм у сфері аудіовізуальних засобів масової інформації (стаття 4, пункт 7) [51].

Не існує чітких вимог щодо необхідності реєстрації релігійних ЗМІ, тому в кожній релігійній організації це питання набуває самостійного вирішення. В Українській православній церкві зареєстрованими є ті видання, котрі, на виконання рішення священного синоду УПЦ (Журнал №13 священного синоду УПЦ від 26.02.2010), внесені до переліку засобів масової інформації, рекомендованих для розповсюдження [138].

Таким чином, до релігійних засобів масової інформації, котрі виступають складовою українського інформаційного простору, не висунуто

специфічних вимог, і вони зобов'язані дотримуватися норм чинного законодавства України, що регулюють відносини держави та ЗМІ в цілому.

Отже, як було зазначено вище, важливе місце в питанні прав людини щодо релігії займає 35 стаття Конституції України, а саме – реалізація задекларованої свободи совісті. У свою чергу, за визначенням А. Колодного, «свобода совісті в мас-медіа — це визнання права людини на вибір світоглядів і конфесій, рівне ставлення до різних конфесій, відсутність світоглядних оцінок та тенденційних описань при сприйнятті іншого світогляду, надання можливості носіям інших світоглядних орієнтацій з'являтися на шпальтах ЗМІ. Релігійна толерантність виявляється як прагнення єдності в розмаїтті, визнання можливості різних шляхів до Бога» [60, с. 276]. На нашу думку, в українському інформаційному просторі реалізується можливість релігійних організацій бути представленими у ЗМІ, більшою мірою у поліконфесійних проектах, проте в контексті соціально-політичних подій в Україні останніх років варто відзначити своєрідне ставлення до тих організацій, котрі активно не реагують на євроінтеграційні настрої суспільства, не підтримують їх чи залишаються осторонь даних політичних процесів. Така тенденція, як нам видається, суперечить заявленій свободі слова та совісті як в релігійному аспекті, так і в житті суспільства в цілому.

Оскільки особливе місце в осмисленні поняття «свобода совісті» безпосередньо в просторі мас-медіа займають праці співробітників відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди, котрі досліджують сферу практичного релігієзнавства — нової дисциплінарної сфери релігієзнавчої науки, започаткованої в теорії і на практиці українськими науковцями, то в даному питанні ми звертаємося до їхнього наукового доробку. Так, у IV розділі праці Анатолія Колодного «Україна в її релігійних виявах», що присвячений питанню релігії в умовах демократичної України, автор наводить визначення феномену «свободи совісті для і в мас-медіа», акцентуючи увагу на поширеній неспроможності українських

журналістів працювати з релігійним матеріалом та відзначивши ряд причин, що викликали таку ситуацію. Серед них слід назвати відсутність прямих контактів журналістів із представниками релігійних організацій, ситуативний характер повідомлень та сюжетів, відсутність серед журналістів професіоналів-релігієзнавців тощо (2005 р). Погоджуючись з правильністю цієї тенденції, маємо на меті продемонструвати прагнення науковців змінити ситуацію, що склалася. Суттєву спробу підвищити якість висвітлення релігійних подій зробила Алла Бойко, професор кафедри соціальних комунікацій Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, котра розробила курс «Релігійна проблематика у мас-медіа України та світу». Вивчення даного курсу має сформувати фахові навички майбутніх журналістів, що можуть бути використані у всіх можливих проблемно-тематичних аспектах роботи ЗМІ [13]. Зважаючи на актуальність і важливість розуміння суспільних і політичних процесів сучасності, дана тематика посідає важливе місце, що забезпечується детальним висвітленням проблеми релігійного світогляду і місця церковних відносин у соціумі.

Таким чином, ми встановили правовий статус категорії «свободи совісті» в релігієзнавчому аспекті та в контексті державно-церковних відносин сучасної України. Релігійне життя в Україні регулюється Законом України «Про свободу совісті і релігійні організації» та низкою міжнародних та державних документів. Проте, як свідчать представники державної влади, громадських організацій та науковці, реальний стан забезпечення свободи слова в Україні потребує подальших доопрацювань.

2.1. Плюралізм світських ЗМІ у питанні висвітлення діяльності УПЦ

Ми погоджуємося з релігієзнавцем А. Колодним, котрий на сторінках своєї книги «Україна в її релігійних виявах» заперечував існування свободи совісті в змісті конфесійних мас-медіа та наполягав, що вона має місце лише в світських виданнях. Останнє залежить від кількох умов, серед яких «світоглядні та конфесійні уподобання редакційних колегій, підвладність

домінуючій в країні громадській думці, світоглядні орієнтації та політичні уподобання фінансового утримувача тощо» [60, с. 273]. Спробуємо на доступних нам матеріалах світських видань перевірити це твердження та встановити особливості сприйняття УПЦ в світських засобах масової інформації України.

В Українському інформаційному просторі функціонує ряд інформаційних агентств, серед яких провідними в масштабах країни є УНІАН, Укрінформ та Інтерфакс-Україна. Ці агентства «разом з традиційним інформаційним сервісом надають численним користувачам світової комп'ютерної мережі інтернет широкий спектр інформаційних продуктів, які розміщуються на веб-серверах і є універсальним джерелом всебічної й неупередженої інформації про події в Україні і світі. Оперативні та актуальні новини від власних кореспондентів усіх регіонів України та інших країн світу» [53].

Відзначимо, для прикладу, що УНІАН (Українське Незалежне Інформаційне Агентство Новин) працює на ринку України з 1993 р. та має серед своїх засновників – Національну спілку журналістів України і Союз юристів України. Попри авторитетність агентства в суспільстві в цілому, наповнення спецпроекту «Релігії» здійснюють інформаційні відділи релігійних організацій (зокрема УПЦ). Так, цілком очевидним є те, що новини про життя УПЦ, котрі надає інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, за формулюванням та за змістом не відрізняються від новин з офіційного сайту церкви та є своєрідним викладом релігійних новин зі світського ресурсу. Подальші інтерв'ю, коментарі та аналітичні матеріали, що готують світські журналісти у ході своєї діяльності, стають контентом тих ЗМІ, які вони представляють. Досить часті звернення до подій з життя даної релігійної організації є свідченням як активного представлення її у власних ЗМІ, так і зацікавленістю до її діяльності зі сторони суспільства.

Оскільки друковані видання України мають різну періодику виходу: щодня, щотижня, щомісяця, то головна особливість полягає в тому, що

щоденні видання орієнтовані на інформування, тоді як щотижневі та щомісячні носять переважно аналітичний характер. Проте, і тут маємо відмітити деякі особливості. Так, у щоденній всеукраїнській газеті «День» поруч з рубриками «Суспільство», «Економіка», «Культура» релігійна проблематика довгий час не мала окремого висвітлення: на шпальтах газети досить рідко з'являлися матеріали зі згаданої тематики, зазвичай пов'язані з визначними подіями в житті релігійних громад (наприклад, обрання нового Папи Римського – газета «День» №50, (2013)). Проте з літа 2013 р. в газеті з'явилася постійна рубрика, що виходить щоп'ятниці за авторства випускниці Українського католицького університету, представниці кафедри нових медій ЛНУ імені І. Франка – Юліани Лавриш. Її власна колонка під назвою «Медіа і релігія» — поліконфесійний проект у світському виданні. Оскільки журналістка сама обирає теми рубрики, то на сторінках газети можна зустріти як інформаційний та аналітичний матеріал, так і рецензії, інтерв'ю з представниками релігійних організацій тощо. Українська православна церква не часто фігурує в матеріалах. Так, за час існування рубрики з'явилися матеріали, що стосувалися смерті митрополита Володимира (газета «День», №124, (липень, 2014)), майбутніх виборів предстоятеля церкви (газета «День», №143, (серпень, 2014)), інтерв'ю з митрополитом Переяслав-Хмельницьким і Вишневським Олександром (Драбинком) (газета «День», №140, (липень, 2015)). У матеріалі про вибори в УПЦ розглядаються три кандидатури на пост глави церкви з акцентом на тому, що і митрополит Онуфрій, і митрополит Антоній є випускниками Московської духовної академії та представляють консервативне крило УПЦ. Тоді як так зване «проукраїнське крило» представляє митрополит Вінницький і Барський Симеон. І хоча автор «не має на меті когось очорнити», проте наголошує на тому, що хоче аби «УПЦ нарешті стала українською де-факто, не тільки за назвою» [73]. У такий спосіб журналістка не лише виражає своє суб'єктивне бачення майбутнього для релігійної організації, а ще й констатує той факт, що для неї ця церква не є українською

на сьогоднішній день. Останнє є яскравим свідченням афективного типу впливу на реципієнтів із яскраво вираженою чуттєвою складовою.

Інтерв'ю з митрополитом Олександром (Драбинком) стосувалося більшою мірою суспільно-політичних подій в країні та його *власної* (курсив наш – О.З.) позиції з цих питань, ставлення до використання сучасних засобів комунікації для проповіді тощо (оскільки офіційна позиція УПЦ відома завдяки виступам діючого речника). У тексті відзначається сучасність оформлення храму, в якому він служить, присутність його в соціальних мережах, проповіді на каналі Youtube. Таким чином, у матеріалах відзначається особливість та непересічність даного представника УПЦ, оскільки деякі його погляди (на події Майдану, критичні зауваження щодо церковного життя) відрізняються від офіційних заяв представників церкви. Отже, у колонці Юліани Лавриш читач може побачити іншу сторону «консервативної» церкви, почути представників молодого покоління УПЦ. На нашу думку, інтерв'ю як журналістський жанр досить яскраво представляє афективний тип впливу на читачів, оскільки вибір інтерв'ююваного, теми бесіди та її обговорення, формулювання запитань – все це має пряме відношення до особистості журналіста, його власних зацікавлень та уявлень. Тоді як автори аналітичного матеріалу тяжіють до когнітивного типу впливу – раціонального осмислення, логічності відносно попередніх подій, констатування змін тощо.

У назвах та текстах цих статей фігурує назва як УПЦ, так і УПЦ (МП). Зважаючи на виклад матеріалу, уточнення робиться скоріше для уникнення непорозумінь та ясності, оскільки в світському всеукраїнському виданні матеріал стає доступним різному колу читачів. Проте і ті матеріали, що безпосередньо не стосуються УПЦ та виходять з огляду на актуальність теми і наявність матеріалу, місять поодинокі згадування про церкву. Так, зокрема, в інтерв'ю з патріархом Філаретом мовилося «...Війна насправді показує, хто є хто, оскільки, на жаль, є священики та єпископи УПЦ, які закликають Путіна прийти і врятувати Україну. Звичайні вірні бачать цю «п'яту колону»

і не хочуть до неї належати, тому відбуваються переходи парафій від УПЦ до УПЦ КП» (газета «День», №232, (грудень, 2015)) тощо. Таким чином, особливість сприйняття УПЦ на шпальтах даного друкованого засобу полягає як у прямому згадуванні релігійної організації та її позиції, аналізу дій та перспектив розвитку церкви, так і в опосередкованому – у матеріалах стосовно майбутнього православ'я в Україні, коментарях представників УПЦ КП стосовно діяльності УПЦ. Відмітимо, що неодноразово наголошується на тому, що УПЦ є «московською», «є вплив Москви на українську Церкву» тощо. Водночас, хоча видання є щоденним, проте наповнення рубрики «Медіа та релігія» відбувається лише раз на тиждень.

Отже, в даній колонці світського видання представлений вплив на читачів як на когнітивному, так і на афективному рівнях. Водночас серед особливостей сприйняття УПЦ варто відзначити предметність, цілісність, константність (подекуди досить стереотипну), прагнення до осмислення та вибірковості, своєрідності позицій церкви порівняно з іншими релігійними організаціями.

Ще одне друковане видання – щотижневий український російськомовний загальнонаціональний соціально-політичний журнал «Фокус» і щоденний новинний інтернет-ресурс, котрі дублюють одне одного. Видання займає другу позицію в сегменті news magazines і входить до п'ятірки найбільш читаних брендів серед всієї ділової преси України. Однією із його специфічних рис є надання актуальної аналітичної інформації про події в країні в діловому форматі, тому звернення в матеріалах до релігійних питань відбувається досить своєрідно. Оскільки видання не має окремої рубрики для висвітлення релігійної сфери, то новини з життя УПЦ викладаються у рубриці «Країна». Так, наприклад, після обрання митрополита Онуфрія главою церкви у статті під назвою «Тренди: УПЦ стала однією із найконсервативніших церков світу», на основі інтерв'ю з д. філос. наук, теологом Ю. Чорноморцем, наголошується на «критичному ставленні митрополита Онуфрія до євроінтеграції», на противагу чому

подається позиція представників церкви, які наполягають, що церкві сьогодні вдається зберегти єдність по всій території України. Наприкінці статті автор наголошує, що на заході та в центрі відбувається найбільший відтік віруючих з часів розколу УПЦ (маються на увазі події 1992 р.) [130]. Як бачимо, у ході висвітлення подій з життя УПЦ журналістами «Фокусу» використовуються і думки експертів з релігієзнавчого середовища, і представників самої релігійної організації з огляду на суспільні реалії. Тому говорити про певну заангажованість неправомірно, оскільки матеріал достатньо об'єктивно та всесторонньо розглядає ситуацію, що склалася, демонструючи тим самим когнітивний тип впливу на сприйняття релігійної організації: аналітичне, раціональне, критичне сприйняття подій та переробку зовнішньої інформації.

Також ми можемо знайти матеріали, що не мають аналітичної складової та висвітлюють новини, розставляючи певні акценти – відсутність митрополита Онуфрія на зустрічі з кардиналом Крістофом Шеборном представників ВРЦіРО (грудень 2014 р.), накладання вето на позбавлення пільг на нерухомість УПЦ (січень 2015 р.) тощо. Варто зазначити, що в матеріалах видання УПЦ іменується УПЦ МП ще до суспільно-політичних подій кінця 2013 р. [136], що виступає не продовженням загальнопоширеної тенденції, а є вираженням позиції редакції. Проте, на перший погляд інформаційне повідомлення, містить слова «митрополит Онуфрій проігнорував», «вперше відсутні» тощо, що впливає на емоційну складову сприйняття, а отже – відбувається вплив на афективному рівні.

Натомість у матеріалах із залученням представників УПЦ КП присутнє упереджене ставлення до релігійної організації та її зв'язку з РПЦ. Матеріал під назвою «В Україні готується церковний переворот», – УПЦ КП (червень, 2015 р.) містить певні настрої стосовно майбутнього, чого не було в реальному житті. Так, коментарі патріарха Філарета мають підбурюючий характер та можуть призводити до неочікуваних наслідків та марних переживань. Хоча деякі з висловлювань, наприклад, про перспективи діалогу про об'єднання здійснилися (серпень, 2014 р.), адже після обрання

митрополита Онуфрія УПЦ повернулася до більш жорсткої позиції щодо розколу – спочатку УПЦ КП повинні повернутися в лоно УПЦ і лише потім можливе відокремлення церкви від РПЦ.

Новини перед обранням нового глави носили як суто інформативний характер («Главу УПЦ МП будуть обирати з 74 єпископів за 2 тури»), так і досить відверті розмірковування із залученням коментарів зі сторони церкви та науковців («Напередодні виборів. Хто стане новим предстоятелем УПЦ МП»), що стосувалися патріарха Кірілла та його претензій на УПЦ, доктрини «руського міра» тощо. Отже, можна помітити, що в аналітичних матеріалах автори досить часто звертаються до сприйняття УПЦ з акцентом на її приналежність до РПЦ.

Таким чином, автори матеріалів з електронного ресурсу «Фокус» та його друкованої версії досить часто демонструють когнітивний тип впливу на реципієнтів, що проявляє себе в аналітичних матеріалах та переробці зовнішньої інформації. Проте ми відмічаємо й афективні впливи, що представлені в таких особливостях сприйняття УПЦ як константність в стереотипних уявленнях, прагнення до осмисленості із стереотипним узагальненням та розумінням позицій, вибіркковість інформації, що має компрометуючий для церкви характер.

Натомість деякі інтернет-сайти не досить часто звертаються до висвітлення новин з життя церкви, аналітики чи прогнозування, проте їх матеріали носять специфічний характер. Продемонструємо дану тенденцію на прикладі українського суспільно-політичного тижневика та досить впливового аналітичного видання в Україні – «Дзеркало тижня».

Катерина Щоткіна – українська журналістка та редактор відділу «Церква» цього видання, яка пише матеріали і для сайту РІСУ, маючи певний імідж та повагу серед колег через наявність низки нагород для журналістів, котрі пишуть на релігійну тематику, в окремих своїх статтях висловлює досить своєрідну та рішучу думку. У матеріалах, що стосуються УПЦ і мають специфічні назви, зокрема «Політичне православ'я», «На місці —

стій!», «Пастирю, не заблукай сам», вона відкрито говорить про ярлик МП, котрий знову наявний в інформаційному просторі України: «...УПЦ, що втратила до кінця предстоятельства митрополита Володимира охвістя «МП», нині знову змушена повернути його у свою назву» [162]. Вона наголошує, що «перейменувати УПЦ МП в РПЦ в Україні, що її вважають хто жартом, а хто провокацією, — всього лише вимога мовної логіки» [162]. Відмічає, що представники церкви «допомагають Московській патріархії реалізовувати свою частину гібридної війни» [162] тощо. Її коментарі щодо обрання нового предстоятеля теж мають доволі специфічний характер вираження – «...тому обрання чергового «тимчасового предстоятеля», чиє основне завдання «нічого не чіпати», може видатися розумним рішенням. Якби не той факт, що консервація ситуації зараз може спричинити вибух — занадто багато накопичилося зовнішніх і внутрішніх суперечностей» [159]. Водночас деякі твердження мають досить правдоподібний і раціональний характер, беруть до уваги історичні обставини та об'єктивність: «Просто для УПЦ цей перехід у нову епоху може виявитися більшим потрясінням, ніж для всіх інших» [162]. На нашу думку, матеріали за авторства К. Щоткіної демонструють поєднання когнітивно-афективного впливу, оскільки аналітика та раціональність у них безумовно присутня, проте не помічати її власні емоційні вияви та озвучення позицій нам видається неможливим.

Варто зазначити, що думки про перейменування зустрічаються в тижневику не лише за її авторства. В жовтні 2015 р. в матеріалах видання були опубліковані думки експертів Національного інституту стратегічних досліджень (С. Здіорук, В. Токман), котрі наполягають на необхідності проведення низки заходів зі сторони держави щодо УПЦ. Серед них: «змусити УПЦ МП змінити назву і відібрати у неї святині, не допускати до участі в публічних урочистостях ієрархів УПЦ (МП), які мають проросійську позицію, дискредитують український народ і державну владу [133]. Таким чином, ми можемо говорити про особливість даного видання, що полягає у осмисленому певним критичним способом ставленні та розумінні позиції

представників УПЦ, що знаходить своє вираження у матеріалах ресурсу різних авторів.

У статті К. Щоткіної «Не наша людина і Гавані» про зустріч патріарха Кірілла з папою Римським Франциском міститься ряд саркастичних висловлювань як от: розмірковуючи над вибором місця зустрічі двох очільників церков, вона зазначає: «Нейтральна територія? Дякую, ще раз смішно» [161]. Таким чином, дана тема детально розглядається, тоді як УПЦ, будучи частиною РПЦ, згадується побіжно, лише в одному абзаці мовиться про відсутність реакції зі сторони УПЦ на дану зустріч, хоча реакція, на думку авторки, мала б бути, оскільки «...якщо митрополит Онуфрій справді такий зразковий російський чернець, як про нього кажуть, то вчинок патріарха Кірілла має обурити його до глибини душі» [161]. Констатування відсутності реакції та присутності у супроводі Кірілла митрополита Антонія Паканича визначає певну особливість сприйняття УПЦ в матеріалах даної статті та видання в цілому і ставить питання, на які церква не відповідає/ не готова відповісти.

І навіть якщо стаття в цілому не присвячена УПЦ, то згадування про неї проходить своєрідно. У матеріалі під назвою «Нестерпна легкість розколу» автор говорить: «Зі своїми *«п'ятьма копійками»* уже, звісно, вихопилися і з УПЦ МП (курсив наш – О.З.). Далі читаємо «В УПЦ МП, звісно, бадьоряться — розраховуючи на те, що або українські церкви, як завжди, розсваряться, або Вселенський патріарх не втручатиметься» [160]. У такий спосіб УПЦ зображується як опозиційна до об'єднання релігійна організація, не враховуючи, що офіційна позиція церкви з даного питання впродовж тривалого часу незмінна: УПЦ КП та УАПЦ — це «розкольницькі структури», котрі мають покаятися і повернутися в лоно «істинної» церкви, — тільки за таких умов можливий діалог з ними [55, с. 533].

На нашу думку, в матеріалах видання «Дзеркало тижня», що стосуються релігійного життя в країні і котрі готує журналістка Катерина Щоткіна, присутнє упереджене ставлення до УПЦ, котре виражає себе як у

матеріалах, що безпосередньо стосуються цієї релігійної організації, так і в статтях про релігійне життя в Україні в цілому. Багато з тих ідей, що висловлюються на адресу церкви, дійсно мають місце в реальному житті, проте форма та спосіб їх подачі формують, як нам видається, вороже ставлення читачів до УПЦ.

У своїх матеріалах журналістка прагне вести відкритий діалог з читачами, задумуватися над гострими питаннями і підводити їх до своїх власних висновків. На нашу думку, тут присутня певна агресивність викладу матеріалу, розгляд релігійних питань відбувається передусім крізь призму політичних та економічних передумов. Очевидно, що свобода слова в українському інформаційному просторі у даному випадку має своє найяскравіше вираження, адже подібні матеріали суттєво відрізняються від попередньо розглянутих нами і пропонують альтернативний та аналітичний огляд подій.

У радіопросторі всеукраїнського масштабу новини, що мають відношення до УПЦ, зазвичай, також мають інформаційний характер, здійснюючи вплив на слухачів на когнітивному рівні. Представники церкви не беруть активної участі у світських програмах на радіо (на відміну від патріарха Філарета), у цьому й полягає одна з основних особливостей. Натомість у дискусіях, що проводяться у світських студіях з главою УПЦ КП, досить часто згадуються як представники УПЦ, так і їхня позиція з метою продемонструвати діаметрально протилежні настрої та бачення майбутнього України та православної церкви УПЦ та УАПЦ КП. Маючи достатньо велику кількість власних ресурсів (про що мовитиметься далі), представники УПЦ скоріше уникають присутності у світських радіопрограмах, аніж є їхніми активними учасниками та гостями.

Тоді як, наприклад, в ефірах Радіо Свобода – некомерційній інформаційній службі, яку фінансує Конгрес США і яка веде мовлення і поширює інформаційні програми через радіо, інтернет і телебачення на 21 країну, у тому числі й Україну, – періодично з'являються програми, що

мають відношення до релігійного життя країни, що має на меті наступне: ресурс «бореться з міжетнічною та міжрелігійною нетолерантністю, сприяє взаємному порозумінню між людьми».

Варто зазначити, що при зверненні до релігійної проблематики до слова запрошуються релігійні експерти, представники релігійних організацій і самі журналісти. Досить показовими є ефіри програми «Ваша свобода», матеріали яких можна почути в ефірі радіо, побачити на сайті та на телеканалі Еспресо.TV (<http://espreso.tv>). Так, у січні 2016 р. гостем студії був релігієзнавець В. Єленський, котрий коментував зміни в сфері державно-церковних відносин, православний розкол та прогнозував подальший розвиток подій. Для підтвердження позицій церков, котрі обговорювалися, в ефірі звучали фрагменти інтерв'ю з патріархом Філаретом, котрий наголошував, що УПЦ КП, на відміну від УПЦ, служить українському народу та стане ґрунтом для об'єднання православ'я в Україні. На цьому ж, серед іншого, наголошував і В. Єленський. У той же час отець Георгій Коваленко, будучи представником УПЦ, в більш ранніх інтерв'ю, котрі були представлені в ефірі, наголошував на штучності нав'язування його церкві промосковської позиції [33].

Крім того, слід зазначити, що напередодні виборів, у серпні 2014 р., у студію були запрошені релігієзнавець Л. Филипович та отець Г. Коваленко, котрі обговорили можливі варіанти розвитку подій в церковному житті, наскільки церква відповідає сьогоднішнім потребам, яка роль РПЦ в діяльності УПЦ («Той, хто очолить УПЦ (МП), стане своєрідним «камікадзе» – експерт»).

У широкому доступі перебувають також матеріали, що стосуються виборів предстоятеля («УПЦ (МП) вирішила на користь консерватора Онуфрія») та інших значимих подій в церкві. Так, в одному з ефірів професор Саган і отець Г. Коваленко обговорювали ситуацію після поховання митрополита Володимира (липень, 2014 р.): «Православні не можуть бути розділеними в Україні на кілька частин – релігієзнавець». У

жвавій та досить емоційній дискусії обговорювалася роль РПЦ в діяльності УПЦ, відмічалася визначна роль митрополита Володимира у розбудові церкви в цілому та її медійної представленості, об'єднання православних церков тощо.

Отже, варто відмітити багатовекторність представлення актуальних проблем та питань у світській студії Радіо Свобода, їх обговорення на рівні духовенства, експертів та журналістів, котрі аналізують та відслідковують певні тенденції та зміну уявлень, прагнуть надати об'єктивну оцінку сучасним реаліям. В обговореннях, котрі в цілому або частково стосуються УПЦ, важливе місце відводиться плюралістичному висвітленню різних позицій з означених питань. У такий спосіб ми можемо констатувати, що світська студія є майданчиком для діалогу представників світського та релігійного життя з використанням афективного та когнітивного впливу з низкою особливостей сприйняття УПЦ: предметність, цілісність та прагнення подолати константність образу церкви, особливо зі сторони представників її духовенства.

Ще один приклад особливого представлення, а звідси й сприйняття УПЦ на телебаченні – український канал «1+1», котрий є другим за покриттям після Першого національного, що є яскравим свідченням поширеності та доступності його перегляду для населення України. У вечірніх випусках новин досить часто з'являються відеосюжети з життя церкви, що інформують про найбільш важливі новини (святкові богослужіння, смерть предстоятеля митрополита Володимира, обрання нового предстоятеля тощо). Зазвичай вони носять інформативний характер. Проте окреме місце у сюжетах даного ресурсу займають авторські розвідки журналістів, що виходять у підсумкових випусках новин за тиждень та стосуються не стільки діяльності даної релігійної організації в цілому, скільки діяльності її окремих представників. Мовиться, зокрема, про розслідування, котрі проводив телеканал «1+1» (листопад 2015 р.) та які стосувалися замського маєтку настоятеля Києво-Печерської Лаври,

митрополита Вишгородського і Чорнобильського Павла. На офіційному сайті ТСН Україна ця новина знаходиться в рубриці «Економіка» [130]. Зустрівши неабиякий словесний супротив такого роду розслідуванням, владика Павло лише збільшив інтерес широкої публіки як до своєї діяльності, так і до власної персони. З огляду на таку тенденцію, ми схильні вважати, що ЗМІ, переважно світські, все частіше виконують роль «розпалювачів релігійної ворожнечі», аніж здійснюють інформаційну функцію. Проте не відкидаємо й позитивне значення журналістських розслідувань, котрі можуть виступати стимулом для більш чесної та прозорої діяльності представників релігійної організації.

На нашу думку, дану справу для розгляду необхідно передавати працівникам правоохоронних органів, котрі можуть змусити представників церкви відповідати за свої дії перед законом.

У матеріалах такого формату також робиться акцент на збільшенні кількості громад, що переходять з Московського патріархату до Київського, без урахування того, що згідно з останнім звітом Державного департаменту у справах національностей та релігій Міністерства культури України про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2016, УПЦ мала 12334 зареєстрованих громад, натомість число громад УПЦ КП – 4921. До того ж, як зазначають експерти, такого роду переходи відбуваються з моменту проведення Харківського собору та мають досить незначну чисельність. На нашу думку, необхідно враховувати кількісний показник в цілому та надавати релігієзнавчу оцінку таким подіям (на жовтень 2015 р. перехід здійснило близько 40 громад). Як зазначала професор Л. Филипович, «релігійність українців здебільшого ситуативна» [141], тому не слід дивуватися, що в такий непростий для України час населення підтримує ту церкву (УПЦ КП), яка погоджується з офіційною позицією держави, не визнає анексію Криму, називає події на сході України «війною» та підтримує українську армію. У той же час, представники УПЦ на офіційному та неофіційному рівні озвучують різні позиції, пояснюють невизнання подій на

сході України агресією Росії тим, що віруючі їх церкви на сьогодні знаходяться по обидві сторони конфлікту, проте так само допомагають армії та моляться в храмах про закінчення військових дій. Відсутністю суттєвих відмінностей в обрядовості УПЦ і УПЦ КП та у зв'язку з проукраїнськими настроями суспільства, негативним ставленням до проросійських позицій деяких представників УПЦ та Росії в цілому ми пов'язуємо ті декілька десятків переходів між патріархатами, які на сьогоднішній день зафіксовані офіційно.

Всі ці факти формують суспільне бачення та ставлення до представників даної релігійної організації. Журналісти все частіше присвячують свої матеріали саме цій проблематиці та цій релігійній організації, оскільки через свою офіційну позицію представники останньої частково втрачають довіру як суспільства в цілому, так і формують певні негативні настрої до окремих своїх представників. Українське інформаційне суспільство вимагає від релігійних організацій відкритих коментарів, висловлювання офіційної позиції та підтримки народу. Саме тому відбувається факт іменування в засобах масової інформації України УПЦ (після подій листопада-грудня 2013 р.) — УПЦ (МП) із прагненням зробити акцент на тому, що церква канонічно підпорядкована РПЦ. Так, яскраво виражене намагання докорінно змінити ставлення до цієї релігійної організації, ототожнюючи позиції її духовенства з представниками духовенства РПЦ, уже тривалий час існує в українському інформаційному просторі.

Таким чином, у ході детального аналізу ми можемо стверджувати, що особливість сприйняття УПЦ в світських засобах масової інформації має ряд особливостей, що більшою мірою залежить від світоглядних та конфесійних уподобань редакційної колегії чи в цілому від автора матеріалу. Варто відзначити певну тенденцію — деякі видання мають власного журналіста, котрий займається висвітленням подій з релігійного життя. Соціально-політичні настрої в суспільстві та приналежність церкви до Московського

патріархату також відіграють не останню роль у даному процесі, що часто є приводом для критики та осуду стратегії розвитку церкви. Тобто, відповідно до суспільних настроїв, характер матеріалу та сприйняття церкви має своєрідний характер. Водночас деякі ресурси прагнуть до об'єктивного висвітлення матеріалу без аналітики. Отже, у світських виданнях України представлений переважно когнітивний рівень впливу на сприйняття УПЦ: раціональне осмислення подій та заяв, аналітика позицій, критика релігійної організації за певні дії, переробка зовнішньої інформації та узагальнення. Проте не можна залишити поза увагою представлення афективного рівня впливу, оскільки власна позиція авторів матеріалу досить часто носить саме емоційний та власно-світоглядний характер. Особливостями виступають предметність, цілісність, структурність, осмисленість, констатність у сприйнятті УПЦ. Отже, ми відзначаємо плюралістичність позицій у висвітленні діяльності УПЦ у світських засобах масової інформації та її сприйняття в них.

2.2. Самоактуалізація УПЦ в поліконфесійних інтернет-проектах

Засоби масової інформації, що висвітлюють релігійні питання, можна умовно поділити на світські та конфесійні. Останні, у свою чергу, поділяються на поліконфесійні та моноконфесійні. На нашу думку, більш коректно говорити «поліконфесійні», а не «позаконфесійні», оскільки прийменник «поза» філологи відносять до підгрупи прийменників, що визначають місце за просторовим орієнтиром, і тоді позаконфесійними повинні бути світські ЗМІ. Натомість поліконфесійні медіа інформують про події багатьох релігійних громад, у їх матеріалах навний плюралізм, проте ми не можемо віднести їх до позаконфесійних джерел, оскільки вони не розглядають релігії лише як складову життя суспільства, а невіддільно сприймають її як основний вектор спрямування своєї діяльності.

Як відомо, на етапі становлення незалежної української держави конфесійні видання і видавництва були практично відсутні. З прийняттям Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [50] розпочався

процес активного розвитку релігійних ЗМІ, зокрема преси – релігійні організації отримали право самостійно займатись видавничою діяльністю та проводити незалежну від держави інформаційну роботу. Системність релігієзнавчого дослідження щодо діяльності цих засобів масової інформації ставить за мету прояснити міру забезпечення їх правового статусу та засад діяльності.

Релігійні засоби масової інформації в Україні як сегмент інформаційного простору здебільшого моноконфесійні. Поліконфесійні релігійні проекти на сьогодні представлені лише у мережі інтернет. Серед них найбільш відомим та авторитетним сьогодні є «Релігійно-інформаційна служба» (РІСУ) [106]. Редакцію РІСУ було засновано 01.02.2001 у Львівській богословській академії. Сьогодні цей проект існує при Українському католицькому (курсив наш – О.З.) університеті, проте прагне бути прикладом дотримання толерантності та віротерпимості до всієї релігійної палітри, що представлена в українській державі. У редакції у Львові працює 6 осіб, а ще троє — в Києві. Крім того, в різних регіонах України для сайту пишуть понад 10 позаштатних кореспондентів, середня денна кількість відвідувачів порталу – 5-9 тисяч читачів. Таким чином, варто відзначити зростання кількості кореспондентів та розширення аудиторії читачів ресурсу [111]. Сайт щоденно висвітлює події з життя релігійних організацій, що представлені в Україні. Також зберігається тенденція додавати до юридично закріпленої назви УПЦ – приналежність останньої до Московського патріархату. Крім того, досить часто на ресурсі з'являються коментарі експертів та представників духовенства на ті чи інші події в релігійному житті України та світу, які не відзначаються об'єктивністю як у сприйнятті УПЦ, так і інших релігійних організацій. Хоча в контексті останніх суспільно-політичних подій у державі контент, що звернений до діяльності УПЦ, переважає.

На відміну від світських видань, на сайті РІСУ майже кожного дня з'являються новини з життя конфесій та УПЦ, зокрема, котрі носять як

інформативний, так і аналітичний характер. У рубриці «Точка зору» публікуються інтерв'ю з експертами з релігійних питань – Л. Филипович, О. Саганом, В. Єленським. Авторські колонки на ресурсі мають як представники українського релігієзнавства (В. Єленський, К. Щоткіна), так і представники інших релігійних організацій (О.Панич, М.Черенков та інші). Варто зазначити, що і на ресурсі РІСУ матеріали журналістки К. Щоткіної досить суттєво вирізняються на фоні матеріалів представників духовенства з їхніх блогів. У статті «Рік 2015: криза авторитету і підпорядкування релігії зовнішнім інтересам» вона пише: «...І цілком природно — як на гоїдалці — аутсайдером року стала УПЦ (МП). І тут вже просто губишся, з чого почати — з “зіцкріга” священноначалія у ВР, швидкості втечі парафій, сенсаційних одкровень митрополита Онуфрія чи з чуток, що глухо пробиваються з-за стін Київської митрополії і подекують про ймовірний “бунт на кораблі”»[164]. У такий спосіб авторка демонструє власне бачення ситуації, що склалася, надаючи однозначно негативної конотації подіям і вчинкам представників церкви, акцентуючи на найбільш резонансних і обговорюваних подіях. Як можна помітити, позиція та ставлення журналістки до УПЦ суттєво не відрізняється залежно від видань.

Новини, що публікуються на сайті у рубриці «Православні» — УПЦ (МП) зазвичай взяті з офіційних сайтів церкви, інформаційних агентств – УНІАН, Укрінформ тощо, або є коментарями до подій у світі чи церкві главою релігійної організації, речника чи представників єпархій (якщо мовиться про регіональні новини).

Журналістські розслідування, котрі проводять кореспонденти сайту, присвячені, серед іншого, і питанням, що пов'язані з УПЦ. Так, тут можна знайти матеріали, що стосуються барокового іконостасу в Запорізькій єпархії УПЦ («УПЦ МП у Запоріжжі переосвятила іконостас, подарований «смотрящим» Януковича», «У Кутах на Тернопільщині частина вірних УПЦ(МП) перейшла до УПЦ КП», «Стінка на стінку або документи про конфлікт: УПЦ МП – УГКЦ», «Як переходить Катеринівка: емоції довкола

конфесійного вибору» тощо. Не дивлячись на такі інтригуючі назви, виклад матеріалу у цих розслідуваннях відбувається досить об'єктивно та прозоро, оскільки кореспонденти РІСУ збирають офіційні документи, що стосуються теми, та намагаються всебічно висвітлити тему. Означені проблеми не набирають великого резонансу у світських ЗМІ, не виходять на перші сторінки новин інших видань. Таку особливість ми пов'язуємо з прагненням отримати об'єктивний погляд та сформуванню адекватне ставлення до проблеми, а не привернути увагу громадськості і залишити питання відкритим. Варто також додати, що матеріали на РІСУ мають великий об'єм, що також виступає свідченням прагнення донести всі точки зору до читача. Отже, можемо підсумувати, що на даному ресурсі присутні як когнітивний, так і афективний впливи на сприйняття УПЦ: інформаційний, аналітичний та критичний матеріал, що стосується діяльності церкви, поєднується з емоційними та чуттєвими характеристиками, що присутні як в матеріалах світських журналістів, так і представників релігійних організацій з питань функціонування УПЦ.

Серед поліконфесійних інтернет-проектів слід назвати й незалежний інтернет-ресурс «Релігія в Україні», що був заснований співтовариством українських експертів з релігійних питань і котрий намагається надавати ґрунтовний всебічний аналіз у галузі релігії в Україні та за її межами, взаємодії церкви та суспільства, поширювати новини різних релігійних організацій, популяризувати зустрічі з релігійними діячами та релігієзнавцями тощо [108]. Варто відмітити, що автори даного ресурсу у своїх матеріалах не акцентують увагу на приналежності церкви до Московського патріархату (лише, коли мовиться одночасно про новини, що стосуються УПЦ та УПЦ КП із посиланням на їх офіційні сайти), проте висвітлення подій з життя церкви відбувається регулярно. Крім того, новини, що публікуються, досить часто мають наступне формулювання «...новину передає «Релігія в Україні» з посиланням на сайт УПЦ». На нашу думку, це пов'язано з тим, що ресурс першопочатково створювався за підтримки

представників найбільш чисельної православної церкви в Україні і на сьогодні зберігає в числі своїх партнерів проект Фотолітопис УПЦ.

Так, наприклад, стаття, що стосується розгляду звернень віруючих УПЦ з приводу єдиного демографічного реєстру та введення в обіг так званих електронних паспортів, які містять чіп, опублікована з посиланням на сайт УПЦ. Богословська комісія визначила, що «поширена серед частини віруючих думка про те, що прийняття і використання електронних документів є гріховним діянням, рівноцінним зреченню від Христа, не може бути визнаним такою, що відповідає дійсності» [11]. Останнє, на нашу думку, є демонстрацією відкритості церкви до змін, тоді як звинувачення церкви в консерватизмі повинне мати певні межі.

На противагу цьому на ресурсі також розміщують матеріали іншого характеру. Наприклад, передрукована стаття кореспондента Радіо Свобода Петра Кралюка «Україна і “православний Талібан”» більшою мірою присвячена явищу переходів громад від УПЦ до УПЦ КП. Автор стверджує, що «УПЦ (МП) не тільки і не стільки релігійна організація, скільки організація політична, яка, не особливо ховаючись, працює на країну-агресора» [69].

Отже, можемо резюмувати, що в матеріалах інтернет-ресурсу «Релігія в Україні» можна знайти як досить критичні статті, що стосуються УПЦ, так і матеріали церкви, що підготовлені її представниками та носять більшою мірою інформативний характер. У такий спосіб на реципієнтів здійснюється вплив як на когнітивному, так і афективному рівнях, що часто складно розділити.

До переліку інтернет-платформ, що мають на меті висвітлювати події з релігійного життя, входить сайт «Діалог.UA» — незалежний інформаційно-аналітичний ресурс, що був оформлений у 2003 р. та орієнтований на суспільний діалог із проблем стратегії розвитку України, в якому наповнювачі сайту зацікавлені в стимулюванні дискусій, що допоможуть знайти шлях до встановлення соціально-політичного консенсусу щодо образу

майбутнього країни, її місця й місії в світі. Цей ресурс має більш суспільно-політичну спрямованість і зачіпає релігійну сферу як одну із важливих складових життя соціуму [26]. Проте, варто відзначити, що контент-моніторинг даного сайту показав, що останні оновлення у стрічці новин були зроблені в травні 2015 р. Цей факт виступає яскравим свідченням невідповідності заявленого курсу інтернет-платформи та його реалізації.

Проте, у більш ранніх матеріалах видання знаходимо наступне. У статті «Хресний хід у іншу сторону» (жовтень, 2013 р.) мовиться, що «Представники проросійських православних організацій засудили євроінтеграційні заяви митрополита Володимира» [128]. У відповідь представники УПЦ заявили, що «їх не цікавлять геополітичні переваги віруючих» [128]. У цілому, варто відзначити, що і на сьогоднішній день, за керівництва церквою митрополита Онуфрія, їхня офіційна позиція з даного питання не змінилася. Слід зазначити, що дана позиція не влаштовує частину віруючих та частину світської аудиторії, оскільки останні бачать підтримку політичних ідей у діяльності інших релігійних організацій України (не лише православних і не лише християнських) та й у цілому соціально-політичні процеси в державі суттєво впливають на настрої та позицію громадян. Як наслідок, висловлюючи невдоволення, громадськість таким чином вимагає реакції від найбільш чисельної православної церкви, що діє в Україні.

У матеріалах ресурсу досить показовою є заява тогочасного прес-секретаря УПЦ отця Георгія Коваленка, котрий зазначив: «Віруючі можуть мати найрізноманітніші політичні та геополітичні погляди. Церква не ділить прихожан за цією ознакою. Ми молимося за спасіння всіх без винятку членів церкви, і за владу, щоб вона могла вести політику, що влаштовує більшість громадян України». Водночас засудження політичного православ'я, яке представники церкви здійснили у 2007 р., виступає підтвердженням даної стратегії УПЦ.

Ще одна стаття, що вийшла в період хвороби митрополита Володимира та жвавих обговорень майбутнього УПЦ, – «Москва підготувала схему

розколу Української православної церкви (МП)?» (червень, 2014 р). І хоча дане припущення і подальші коментарі були висловлені представниками УПЦ КП і, на думку експертів, тим самим випереджали хід подій – все ж дане обговорення мало місце. Наводячи коментарі богослова (у даному випадку від УПЦ) Ю. Чорноморця, автор статті зазначає: «Така заява про можливість розколу УПЦ (МП) вводить в оману суспільство, абсолютно неправдиво представляє факти і прогнозує ситуацію. Більше – саме вона може призвести до розвалу УПЦ (МП) і прямого патріаршого правління з Москви» [81].

Натомість релігієзнавець А. Юраш виправдовує заяви представників УПЦ КП, зазначаючи, що «Ця заява є дією на випередження. Адже відбувається дуже потужна організаційна робота, яка має на меті унеможливити такий сценарій, коли більшість віруючих відійде від Московського патріархату» [81].

Ми констатуємо, що висловлені побоювання стосовно усунення митрополита Володимира за життя і визнання його недієздатним не мали місця в реальності, проте дані висловлювання мали підбурюючий характер. Водночас, активне обговорення у ЗМІ прогнозів щодо майбутнього церкви формувало і продовжує формувати особливе ставлення до релігійної організації у зв'язку з приналежністю останньої до РПЦ.

У матеріалах 2012 р. Максима Стріхи, керівника наукових програм Інституту відкритої політики, УПЦ розглядалася в контексті політичних процесів держави: «...серед численних помилок нинішньої влади є й ця – УПЦ МП взялися вмонтовувати в державну вертикаль. Це помітно й на зовнішньому рівні: і Кравчук, і Кучма, і Ющенко відвідували богослужіння різних церков. Натомість Янукович (а за ним і вся теперішня «еліта») вчащає лише до осідку московського православ'я» [128]. Як бачимо, досить різкі та критичні матеріали щодо позиції УПЦ з'являлися і за часів митрополита Володимира, проте у зв'язку з соціально-політичними подіями в державі, позицією церкви на ці події – дана тенденція сьогодні посилилась.

Заключний коментар М. Стріхи про те, що «об'єднання українських церков відбудеться ще нескоро. УПЦ МП повинна принаймні для початку навчитися ставитися до УГКЦ і УПЦ КП не як до «розкольницьких угруповань», а як до сестер-церков, таїнства яких визнаються, і до вірян яких ставляться з християнською любов'ю і повагою» [128], вочевидь не враховує історичні передумови та довготривалу позицію представників церкви, тим самим виражаючи упереджене ставлення до УПЦ.

Отже, ми констатуємо, що звернення на ресурсі «Діалог. UA» до подій з життя УПЦ відбувалося не досить часто. Наявні ж матеріали, як і заявлено в стратегії діяльності сайту, містили не лише інформаційну, а й суспільно-політичну спрямованість. Свої думки та переконання висловлювали як представники релігійної організації, представники УПЦ КП, релігійні та політичні експерти. Вочевидь, редактори мали на меті піднести об'єктивне висвітлення та оцінку діяльності даної релігійної організації, проте ми констатуємо наявність афективного впливу на читачів.

Таким чином, ми проаналізували інтернет-проекти, котрі займаються інформаційно-аналітичною та експертною діяльністю у сфері суспільно-релігійних та державно-церковних відносин в Україні та виявили ряд особливостей їх діяльності, а саме:

- 1) поліконфесійну спрямованість;
- 2) представлення УПЦ як однієї з релігійних організацій, що діє на території держави;
- 3) до обговорення зарозуміються представники релігійних організацій, експерти з релігійних питань, журналісти, представники влади;
- 4) аналітичний матеріал та думки експертів з релігійних питань іноді виражають упереджене та суб'єктивне ставлення до УПЦ;
- 5) приналежність релігійної організації до Московського патріархату в контексті суспільно-політичних подій сучасної України не залишається поза увагою авторів контенту;

б) реалізуючи модель медіазалежності, вплив на реципієнтів здійснюється як на когнітивному, так і на афективному рівнях;

7) серед особливостей сприйняття УПЦ варто відзначити предметність, цілісність, константність (частково стереотипну та упереджену), вибірковість.

Варто відмітити, що хоча історія розколу православ'я в Україні і бере свій початок від Харківського собору 27-28.05.1992, після якого в червні цього ж року була створена УПЦ КП, саме з того часу має місце обговорення питань міжцерковного конфлікту, взаємовідносин православних церков у державі та питання об'єднання православних церков. Соціально-політичні події в державі, що розпочалися в листопаді 2013 р., ознаменували нову хвилю дискусій та обговорень розколу українського православ'я та можливих шляхів його вирішення, актуалізували наукові пошуки, дискусії з метою вирішення цих питань. Публічність цієї полеміки знайшла своє відображення в різноманітних публікаціях, у яких автори, засвідчуючи своє ставлення до проблеми, пропонують низку шляхів вирішення того конфлікту, результатом якого можуть стати кризові соціальні ситуації [152;166].

Пов'язуючи процес державотворення зі створенням помісної церкви в Україні, обговорення частково переносяться до сфери медіа. З огляду на процес медіатизації різних сфер суспільного буття в цілому та релігії, зокрема [170, с. 9], сьогодні ми спостерігаємо пожвавлення в обговоренні питання щодо об'єднання православних церков, до якого, завдяки медіаресурсам, долучена значна частина суспільства. Засоби масової інформації постійно висвітлюють це питання, тим самим даючи вихід релігійній проблематиці за межі конфесійних дискусій. Водночас, під час обговорення питань об'єднання православних церков світськими особами спостерігаємо часткове ігнорування православних канонів у питанні отримання автокефалії й звинувачення церков щодо їх позицій з того чи іншого питання. Останнє ж однозначно може призводити до втрати толерантності в населення, суспільних конфліктів і послаблення держави.

Наукове обговорення проблеми трансформації конфесійної комунікації під впливом сучасних технологій та особливості сприйняття такої комунікації присутнє в багатьох наукових доробках. Політизація релігійного середовища в Україні підтверджується прикладом православних взаємовідносин церков, зокрема в питанні їх об'єднання. Аналітики часто висловлюють думку, що вирішення міжправославного конфлікту має відбуватися безпосередньо в релігійному середовищі (духовенством) без участі світських лідерів та пересічних вірян. На нашу думку, причина тут криється в тому, що, на думку вчених, очільники релігійних громад як духовні наставники покоління мають виважено сприйняти ту відповідальність, яка покладається на них самими вимогами часу.

Натомість, у питанні сприйняття УПЦ поліконфесійні проекти використовують більшою мірою когнітивний рівень впливу, тоді як афективний рівень впливу частіше представлений у матеріалах авторських колонок. Особливостями сприйняття в поліконфесійних проектах є більшою мірою структурність та цілісність релігійної організації, проте вибірковість матеріалу, відсутність константності образу церкви та позицій її духовенства також яскраво виражені. Отже, самоактуалізація УПЦ в поліконфесійних інтернет-проектах відбувається, в першу чергу, завдяки активній діяльності представників церкви. Водночас ми відмічаємо сталий інтерес до даної релігійної організації зі сторони громадськості, в результаті якого на діючих ресурсах присутнє висвітлення подій з життя релігійної організації.

2.3. Репрезентація УПЦ в іноконфесійних ЗМІ України

Оскільки переважна більшість релігійних ЗМІ в Україні моноконфесійна, а тому, як уже зазначалося, будучи заснованими певними релігійними організаціями, вони виконують світоглядну та просвітницьку функції в її межах. Такі ЗМІ орієнтовані на передачу релігійної інформації, що забезпечує збільшення аудиторії для діалогу в межах конфесії. Відсутність формальних обмежень щодо кількості ЗМІ в межах релігійної

організації надає їм можливість самостійно вирішувати питання щодо напрямів інформаційної діяльності та їх змістовного наповнення.

У зв'язку з тим, що релігійні ЗМІ займають достатньо великий сегмент інформаційного простору України, а сьогодні ми відмічаємо ще й тенденцію до кількісного зростання таких видань, то в нашому дослідженні ми проаналізуємо діяльність не лише світських, але і моноконфесійних засобів православних церков. Оскільки, відповідно до звіту Державного департаменту у справах національностей та релігій Міністерства культури України про мережу церков і релігійних організацій в Україні, УПЦ КП та УАПЦ входять до найбільш чисельних православних юрисдикцій, що діють на території України, нам видається важливим приділити увагу розгляду діяльності цих двох православних церков у питанні створення та поширення власних ЗМІ із зверненням уваги на функціональні особливості використання засобів масової інформації їх представниками та частоти звернення в цих матеріалах до діяльності та позиції УПЦ.

Отже, Українська православна церква Київського патріархату, як уже зазначалося раніше, була створена в червні 1992 р. внаслідок об'єднання двох церковних груп, що відстоювали незалежність від Руської православної церкви. Це проголошення сьогодні не визнане жодним із патріархів православ'я, в тому числі Вселенським патріархом Константинопольським.

Здійснення інформаційної діяльності УПЦ КП покладено на інформаційне управління, котре, відповідно до статуту релігійної організації (розділ VII. Київська патріархія та синодальні установи), входить до їх числа (синодальних установ). На єпархіальному рівні статутом визначено наступне: пункт 4.3. Кожне єпархіальне управління повинно мати канцелярію, бухгалтерію, архів та необхідну кількість інших відділів, які забезпечують видавничу, *інформаційну* (курсив наш — О.З.), соціально-благодійницьку, просвітницько-виховну, будівельно-реставраційну, господарську та інші види єпархіальної діяльності.

До 1992 р. інформаційний відділ функціонував спільно з видавничим, проте сьогодні ця робота в межах церкви розділена. Інформаційний відділ Київської патріархії має таку структуру: прес-секретар Київської патріархії та голова інформаційного управління — Архієпископ Чернігівський і Ніжинський Євстратій (Зоря), заступник голови — Андрій Ковальов, 3 секретарі-референти, фотограф та відеооператор.

Інформаційне управління реалізує ряд зовнішніх та внутрішніх проектів. На внутрішньому рівні до обов'язків представників відділу входить координація обласних осередків, тоді як зовнішній рівень представлений реалізацією низки проектів, а саме:

1. Робота та наповнення офіційного сайту cerkva.ua;
2. Випуск журналу «Православний вісник»;
3. Вихід газети «Голос православ'я»;
4. Створення телевізійної програми «Діалоги з Патріархом», котра виходить щонеділі о 13:30 в ефірі «5 каналу»;
5. Запис двох радіопрограм на національному радіо «Святительське слово» (ефір у вівторок о 20:30) та «Християнські діалоги» у прямому ефірі з Патріархом (понеділок о 21:15);
6. На хвилях комунального радіо «Київ» за участю прес-секретаря виходить програма «Православний календар».

Зупинимося детальніше на цих напрямках роботи. Офіційні та загальноцерковні видання — це газета «Голос православ'я» та журнал «Православний вісник Київського Патріархату». Останній було засновано в 1946 р. як видання Львівської єпархії УПЦ, що проіснував до 1958 р. Після перерви вісник відродився у 1968 р. Його правонаступниками вважають себе найбільш чисельні православні церкви України — УПЦ, УПЦ КП, УАПЦ.

Відзначимо, що УПЦ КП не має власних радіопрограм та телепередач регіонального чи загальнонаціонального поширення, проте Патріарх Філарет та прес-секретар беруть участь у програмах на національному та комунальному радіо, на телебаченні. Інші представники духовенства церкви

беруть участь у поліконфесійних проектах в ефірах каналу СТБ («За живе»), програмі «Світло», в яких мають змогу донести ставлення православної церкви до непересічних, а іноді й скандальних життєвих ситуацій та морально-етичних дилем, відповідно. Про програму «Світло» вже йшлося вище. Крім того, священники регулярно відвідують програми на Першому національному, 1+1, телеканалі «Київ», ICTV, СТБ, Еспресо.ТВ, 112 каналі, Новому каналі, News one, 24 каналі, UBR, ТРК «Україна».

Оскільки, відповідно до статуту УПЦ КП, відповідальність за інформаційну діяльність покладено на єпархіальні установи, можемо констатувати різний рівень включеності до цієї роботи в кожному окремому випадку. Так, зразково-показовою для представників церкви виступає Київська, Харківська, Волинська, Житомирська, Львівська, Тернопільська єпархії. Залежно від можливостей, кожна з названих і решта єпархій демонструють свою активність в інформаційно-просвітницькій діяльності, починаючи мінімально від роботи прес-секретаря, наповнення новинами сторінки єпархії в соціальній мережі facebook або сайту і закінчуючи випуском газет, радіопрограм, роботою телестудій, виступів в ефірах місцевого радіо та на обласному телебаченні.

Так, силами єпархій на сьогоднішній день виходить ряд видань, а саме: «Відомості Православної Дніпропетровщини» (Дніпропетровська єпархія), «Світло православ'я» (Запорізька єпархія), «Голос церкви» (Івано-Франківська єпархія), «Церковні дзвони» (Львівська єпархія), «Полтавські єпархіальні вісті» (Полтавська єпархія), «Духовна нива» (Рівненська єпархія), «Православний християнин» (Сумська єпархія). Низка закордонних єпархій, а саме Білгородська, Східномолдавська, Паризька, єпархії в Греції, Німеччині, США, Іспанії демонструють наявність сайтів, роботи в соціальній мережі facebook, випуск власних видань національними мовами, передплату офіційних видань церкви. Станом на 01.01.2015, відповідно до звіту Державного департаменту у справах національностей та релігій Міністерства культури України було зазначено, що представники УПЦ КП випускають 35

періодичних релігійних видань, котрі висвітлюють життя та діяльність церкви.

Офіційні видання церкви, так само як і єпархіальні, орієнтовані на передачу інформації про життя єпархії та церкви в цілому, на воцерковлення людей та глибше розуміння православної віри. Отже, слід відмітити інформаційну та світоглядну направленість друкованих матеріалів церкви.

Видання виходять переважно українською мовою, за винятком друкованого видання Херсонської єпархії, незначна частина матеріалів якої друкується російською мовою. Середній наклад видань від 2 до 5 тис. примірників. Розповсюджуються через церковні лавки та за передплатою. Видання не мають альтернативного доступу в мережі інтернет. Представники церкви пояснюють це відсутністю потреби в електронних виданнях. Офіційну пресу можна отримати безкоштовно в головних кафедральних соборах церкви, також їх передають до фондів НБУ.

Можемо констатувати відсутність вікової сегментованості друкованих видань: всі матеріали церкви містять новини з життя церкви, офіційні заяви предстоятеля УПЦ КП Патріарха Філарета, матеріали духовного та морального спрямування, натомість сторінки для дітей містить «Православний вісник», дитячі видання випускають православні братства, молодіжні громадські організації тощо.

Щодо представленості в мережі інтернет, то Українська православна церква Київського патріархату має офіційний сайт (<http://www.cerkva.info/>), сторінку, сторінку Патріарха в соціальній мережі Facebook, Твіттер Церкви https://twitter.com/Cerkva_Info, канал на Youtube (https://www.youtube.com/channel/UCMqs_q8XhsIje-kMBubzHJw), низку офіційних періодичних видань та інформаційне управління (прес-службу), котрі представляють інформаційну роботу церкви. Власні сайти мають також єпархії, відділи, навчальні заклади, монастирі, братства, недільні школи тощо.

Таким чином, виділимо такі функціональні особливості інформаційної роботи представників УПЦ КП:

1. Направленість передусім на проповідь, тоді як комунікація з віруючими та неофітами є другорядною задачею.
2. Відповідальність за здійснення інформаційної діяльності в єпархіях покладена на місцеве духовенство, натомість офіційних видань у церкві лише два.
3. Оперативна робота прес-служби предстоятеля, представники якої своєчасно викладають фотографії в інтернет, коментують події та озвучують позицію церкви з важливих питань. Більше того, сам Патріарх Філарет є частим гостем прямих ефірів на телебаченні та радіо, він відповідає на запитання журналістів та намагається своєчасно офіційно висловлювати позицію церкви.
4. Багато єпархій має свої видання, готує радіопроєкти, проте нема єдиного реєстру для них в межах церкви.
5. Існує ряд зразково-показових єпархій у здійсненні інформаційної підтримки - Київська, Харківська, Волинська, Житомирська, Львівська, Тернопільська єпархії.
6. Відсутнє намагання представників церкви відцифрувати, викласти в мережу інтернет програми, видання.
7. Значна активність у соціальній мережі facebook.
8. Представники церкви орієнтовані як на відвідання поліконфесійних проєктів, так і створення власного інформаційного продукту місцевого значення.
9. Представники інформаційного відділу відзначають незавершеність інформаційної роботи церкви, наголошують на подальшому відновленні деяких аудіовізуальних проєктів, котрі розширять аудиторію православної комунікації. Тому, в найближчому майбутньому, передбачається розширення інформаційної підтримки церкви.

Водночас у офіційних друкованих виданнях церкви найбільша увага приділяється діяльності представників церкви, зокрема її глави – патріарха Філарета. Тоді як у прямих ефірах, під час зустрічей та інтерв'ю на світських платформах представники церкви досить часто звертаються до прямих чи опосередкованих коментарів про діяльність УПЦ, коментуючи вчинки, візити, інтерв'ю представників останньої (про це більш детально мовилося на прикладі діяльності поліконфесійних та світських ЗМІ).

Ще, наприклад, Патріарх Філарет у своєму інтерв'ю в квітні 2015 р. зазначав, що «зараз Київський патріархат підтримує 60% населення. У той час як Московський Патріархат не може відкрито допомагати захисникам Донбасу, тому що немає благословення з боку Московського Патріарха», тим самим формує та укріплює уявлення про формальну самостійність УПЦ від РПЦ [94]. Варто відмітити й те, що в статистичній інформації, котру надало Міністерство культури у 2015 р., засвідчено: «...серед тих, хто вважає себе православними, відносна більшість (38%) вважають себе прихожанами УПЦ КП, і майже вдвічі менше (20%) – УПЦ» [цит. за 10]. Цілком очевидно, що в контексті соціально-політичних подій у державі, на відміну від соціологічних досліджень попередніх років, нові дані будуть свідчити про зміну конфесійної самоідентифікації православних віруючих, проте лише «74% жителів України вважають себе православними» [цит. за 10], тому озвучені Патріархом Філаретом 60% науково та статистично не обгрунтовані, проте продовжують формувати індивідуальну та колективну думки.

Серед іншого, ми пов'язуємо це з тим, що власні засоби масової інформації представників церкви орієнтовані на воцерковленого читача, тоді як ефіри у світських ЗМІ є доступними ширшому колу читачів та слухачів. Маючи на меті отримати підтримку від цієї частини населення та донести «свою істину» до них, і робляться такі кроки. Окремо слід відзначити сторінку речника УПЦ КП Євстратія Зорі в мережі facebook (<https://www.facebook.com/yevstr?fref=ts>), яку він використовує не лише для висвітлення подій з життя власної церкви, а й як платформу для обговорення

та засудження дій зі сторони представників УПЦ (із останнього – коментар 22.02.2016 – «МП як криве дзеркало більшовизму» тощо). Більше того, поруч із цими заявами у коментарях відбуваються жваві обговорення як апологетів УПЦ, так і зятих критиків, проте це демонстрація присутності релігійних організацій та обговорень їх активності у соціальних мережах, а значить – на світських платформах.

Серед особливостей тут варто наголосити на частковій предметності, цілісності, структурності, осмисленості та вибірковості у сприйнятті УПЦ, оскільки про дану релігійну організацію майже не згадують у матеріалах. Тоді як осмисленість та вибірковість більшою мірою виражається у віднесенні УПЦ до певної групи, котра досить сильно відрізняється від поглядів УПЦ КП у питаннях соціально-політичного характеру, об'єднання православних церков тощо.

Інша релігійна організація – Українська автокефальна православна церква, діяльність якої пов'язана з національно-церковним відродженням 1917 -1919 рр. У 1942 р. єпископами Польської православної церкви на чолі з архієпископом Полікарпом Сікорським УАПЦ була відновлена, але вже канонічно визнаними ієрархами, проте на сьогоднішній день УАПЦ не має євхаристичного спілкування з жодною помісною православною церквою світу.

Представники УАПЦ демонструють певну закритість до наукової релігієзнавчої спільноти. Зокрема, в ході нашого дослідження нам не вдалося особисто зустрітися з представниками церкви для інтерв'ю стосовно їхньої стратегії у побудові інформаційної діяльності. Тому ми звернемося до тих даних, котрі стали нам доступними з офіційного сайту та звіту про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2015 Державного департаменту у справах національностей та релігій Міністерства культури України. Згідно із цим звітом, УАПЦ має 6 періодичних видань, серед яких «Наша віра», «Успенська вежа», «Рідна церква», «Благовіст», «Україна

православна». Ці видання не мають альтернативного доступу в мережі інтернет.

Київська патріархія УАПЦ має меморіальний сайт Блаженнішого Мефодія, митрополита Київського і всієї України, предстоятеля УАПЦ. Новини на цьому сайті оновлюються регулярно. Крім того, функціонує офіційна сторінка церкви в соціальній мережі facebook, що інформує про єпархіальні заходи та висвітлює головні події життя церкви.

Окремі єпархії, зокрема Харківсько-Полтавська, представлені роботою власного сайту <http://uapc.org.ua/>, котрий за інформативністю перевищує офіційний сайт: містить актуальні новини, аудіо- та відеопроповіді, фотогалерею; доступна функція «підписатися на єпархіальні новини». На сайті наявний навіть номер мобільного телефону архієпископа Ігоря Ісиченка для прямого зв'язку; крім того, він має власний сайт (<http://www.bishop.kharkov.ua>), офіційну сторінку у Facebook (<https://www.facebook.com/archbishop.ihor>) та блог (<http://archbishopihor.blogspot.com/>), на якому досить активно розміщуються записи, зображення та коментування актуальних подій.

Крім того, в мережі інтернет представлена Українська автокефальна православна церква в діаспорі, проте на її офіційному веб-сайті (<http://www.uaoc-diaspora.com/index.htm>) останнє оновлення було зроблено у 2013 р., тоді як сайт УАПЦ в США (www.uoss.ca) працює і регулярно оновлює стрічку новин, виступаючи своєчасним джерелом інформації.

Серед функціональних особливостей відмітимо наступне:

1. УАПЦ, так само як і УПЦ КП, не мають власного представництва на телебаченні і на радіо, проте представники УАПЦ не з'являються в ефірах поліконфесійних проєктів.
2. Слід констатувати певну закритість інформаційних представництв церкви порівняно з іншими православними церквами.
3. Відсутність чітко сформованої інформаційної підтримки, прямого контакту з представниками церкви.

Все це можна пов'язати, серед іншого, з незначною чисельністю парафій та віруючих.

У тих нечисельних матеріалах УАПЦ, що стали доступними у ході нашого дослідження, відсутні будь-які згадування про діяльність в Україні інших православних церков, окрім УАПЦ. Останнє є яскравим свідченням закритості даної релігійної організації та тенденцій до формування власного вибіркового інформаційного поля, крім того, це демонструє відсутність формування особливостей сприйняття УПЦ у власних матеріалах.

Отже, на основі фактичного матеріалу нами було продемонстровано й обґрунтовано, що інформаційна представленість УПЦ КП та УАПЦ різниться. Сприймаючи УПЦ як головного опонента, представники УПЦ КП часто наголошують на протилежності позицій та установок релігійних організацій та відводять для УПЦ повну залежність у діяльності від РПЦ. Друковані матеріали мають більш внутрішньо-духовну направленість, тоді як теле-, радіодебати та спілкування з журналістами рідко обходяться без згадування УПЦ. Голова церкви – патріарх Філарет, речник Євстратій Зоря неодноразово у прямих ефірах та на зустрічах заявляли про готовність вести діалог з представниками УПЦ заради вирішення міжправославного розколу в Україні та з ряду інших нагальних питань. Проте, не дивлячись на це, поки що жодна з озвучених ідей не була зреалізована.

Таким чином, розгляд функціонування релігійних ЗМІ засвідчує, що конфесійно-орієнтовані видання можуть прагнути до повного дотримання принципів толерантності, виконувати інформативну та світоглядну функції, сприяти вирішенню міжконфесійних конфліктів, не розпалювати релігійну ворожнечу. Натомість у них повністю відсутнє утвердження права на вибір іншої релігійної конфесії, оскільки це суперечить самій ідеї поширення наряду, зокрема православної віри, та спробам реалізувати соборність церкви та її інформаційних структур. Вплив на реципієнта відбувається більшою мірою на афективному рівні, оскільки читачами найчастіше виступають віруючі даної релігійної організації.

Водночас світська періодика та поліконфесійні проекти здебільшого дотримуються всебічного висвітлення питань релігійного характеру, демонструючи тим самим утвердження права на свободу совісті, слова та віросповідань у державі. У них більшою мірою виражений когнітивний тип впливу на реципієнта.

На наше переконання, серед спільних рис світських, поліконфесійних та іноконфесійних видань щодо сприйняття УПЦ варто наголосити на наступному:

1. УПЦ розглядається як одна із православних церков, що діє в Україні.
2. Звернення до висвітлення питань з життя церкви відбувається у періоди християнських свят, значимих подій у житті церкви та під час активних обговорень щодо необхідності залучення церкви до суспільно-політичних подій тощо.
3. Фрагментарне та упереджене сприйняття організації внаслідок компрометуючих УПЦ висловлювань та дій окремих представників церкви, котрі відрізняються від офіційної позиції церкви, та прикладу життя духовенства в цілому.

Серед відмінних рис варто зазначити наступне:

1. Конфесійно-орієнтовані видання (матимемо на увазі ресурси УПЦ КП та УАПЦ) у своїх матеріалах не звертаються до висвітлення питань з життя УПЦ, використовуючи для дискусій поліконфесійні або світські платформи.
2. Залежно від авторства та суспільних настроїв матеріали світських та поліконфесійних видань можуть носити як об'єктивний, так і упереджений характер відносно УПЦ. Матеріали про УПЦ в *іноконфесійних (курсив наш – О. З.)* виданнях відсутні.
3. Звернення до позиції представників УПЦ зі сторони представників інших православних церков відбувається задля демонстрації відмінностей у позиції з різних питань.

4. Конфліктогенні питання православного середовища, що періодично загострюються, отримують своє відображення та активно обговорюються у світських та поліконфесійних ЗМІ. Іноконфесійні медіа не залишають обговорення поза увагою, використовуючи свої платформи лише для озвучення власної позиції.

Таким чином, світські та поліконфесійні ЗМІ мають дещо більше спільних ознак у питанні сприйняття УПЦ, тоді як іноконфесійні видання у власних матеріалах не звертаються до інших релігійних організацій, використовуючи для цього світські та поліконфесійні ЗМІ.

Слід зазначити, що причина розколу українського православ'я в контексті часткового відбитку стану українського суспільства, на наше переконання, полягає в сприйнятті широкою публікою міжправославного конфлікту крізь призму мас-медіа, коли заяви церковних ієрархів, окремі оглядові розвідки в пресі відіграють важливу роль, що дається взнаки на рівні формування індивідуального (особистісного) ставлення до проблеми та колективної (конфесійно-орієнтованої) громадської думки.

Хоча ці обговорення цілком на часі, однак, на нашу думку, розпалювання ворожнечі на релігійному ґрунті в контексті намагання вирішити питання українського православ'я є недоречним, оскільки це створює додатковий конфлікт. Один із останніх доробків відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України, книга «Майдан і церква» [75] та наявні в ній документи свідчать про стурбованість соціально-політичними процесами в державі тих найбільш чисельних релігійних організацій, що представлені на релігійній карті України. У той же час прагнення до об'єднання православних церков надає визначальну роль цій конфесії, тоді як Україна — поліконфесійна держава, і згідно зі статтею 35 Конституції України утверджується право на свободу совісті та віросповідання. Натомість ми отримуємо суперечливі конотації такого процесу, що проявляється у величезній ролі, яку відводять православним

віруючим та церквам, не беручи до уваги менш чисельні релігійні організації, що діють в Україні.

Отже, проблема налагодження толерантного міжконфесійного діалогу на тлі України далека від вирішення. Рух до утворення єдиної помісної церкви зустрічав в історії України протидію навіть на рівні високих посадовців. Стосовно мас-медіа, то політично упереджені, тенденційні, насичені негативною експресією матеріали є, очевидно, способом додаткового спротиву консолідації українських церков і важелем «розхитування» держави — її дестабілізації.

На нашу думку, українське суспільство потребує якнайшвидшого припинення означених негативних для соціуму явищ, передусім у сфері релігії.

На часі також є подальші дослідження означеної проблеми і детальне опрацювання теоретичних аспектів вирішення міжцерковного конфлікту виключно представниками релігійних організацій, які залучені до нього, оскільки хибна переконаність у неможливості розв'язання даного питання силами українських православних церков стимулює розростання міжправославного конфлікту в суспільстві.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Отже, для виявлення тенденцій особливостей представлення та сприйняття УПЦ у світських засобах масової інформації нами було розглянуто ряд видань – всеукраїнська газета «День» (колонка «Медіа і релігія» журналістки Ю. Лавриш), щотижневий український загальнонаціональний соціально-політичний журнал «Фокус», аналітичне видання «Дзеркало тижня» та матеріали відділу «Церква», котрі створює К. Щоткіна та інформаційне агентство УНІАН. У ході дослідження було виявлено, що звернення до подій з життя церкви відбувається доволі нечасто. Залежно від автора та редакційної колегії в цілому можна спостерігати як упереджене ставлення до УПЦ, так і тенденцію до об'єктивного висвітлення значущих подій та аналітики й прогнозування.

У радіопросторі було досліджено Радіо Свобода, котре, на нашу думку, виступає платформою для зустрічі представників релігійної організації, експертів з релігійних питань та журналістів, демонструючи тим самим прагнення до об'єктивності у ЗМІ.

Особливість сприйняття УПЦ на телебаченні охарактеризована на основі аналізу матеріалів каналу «1+1». У вечірніх випусках новин досить часто з'являються сюжети з релігійною тематикою, окреме місце серед яких займає УПЦ. Водночас авторські розвідки журналістів, що неодноразово проводилися, стосувалися більшою мірою діяльності окремих представників церкви, створюючи тим самим «чорний піар» релігійній організації в цілому. Отже, в нашому дослідженні ми відмічаємо плюралізм світських ЗМІ у питанні висвітлення діяльності УПЦ.

До поліконфесійних проектів, що звертаються до висвітлення питань з життя церкви і були нами проаналізовані, належать «Релігійно-інформаційна служба», незалежний інтернет-ресурс «Релігія в Україні» та інтернет-платформа «Діалог.UA». Дані ресурси спрямовані, в першу чергу, на інформування суспільства про події з життя всіх релігійних організацій, що представлені в Україні, тоді як УПЦ для них – лише одна з них. Залежно від

автора матеріалу, його особистих поглядів та суспільно-політичних обставин, матеріали можуть носити як інформативний, так і підбурювальний характер. Саме тому ми стверджуємо, що дані ЗМІ виконують не лише інформативну функцію, а й можуть бути платформою для розпалювання світоглядної, і, у тому числі, релігійної ворожнечі.

У ході дослідження було також встановлено, що іноконфесійні видання, зокрема УПЦ КП і УАПЦ, не звертаються до висвітлення питань з життя УПЦ у власних виданнях, тоді як їх представники (зокрема УПЦ КП) активно використовують світські студії та видання задля публічних полемічних заяв на рахунок УПЦ.

Нами було виокремлено авторське бачення спільних та відмінних рис у функціонуванні світських, поліконфесійних та іноконфесійних видань у питанні сприйняття УПЦ. Крім того, в ході дослідження ми встановили і довели, що світські і поліконфесійні видання орієнтовані на здійснення впливу на читачів на когнітивному рівні, тоді як іноконфесійні відносно УПЦ видання здійснюють вплив на афективному рівні. Особливості сприйняття УПЦ також варіюються залежно від видань: автори світських видань демонструють тенденцію до предметності та структурності у сприйнятті релігійної організації, хоча залежно від суспільно-політичних настроїв питання з історії становлення церкви та дій зі сторони її представників повинні мати різні конотації. Цілісність у сприйнятті порушується, оскільки досить часто в центрі уваги новин перебуває не УПЦ як структура, а її окремі представники та їхні дії (хоча останні входять до структури церкви в цілому, все ж не можуть повністю ототожнюватися з нею). Константність у сприйнятті церкви також залежить від соціально-політичних та суспільних настроїв, оскільки в заявах та діях представників церкви водночас присутні як консервативні погляди, так і залученість до модернізаційних процесів, зокрема, і в церкві. Вибірковість як одна з найбільш яскравих рис представлена у виборі тих чи інших подій, новин, заяв, представників церкви, до яких звертаються, у яких беруть інтерв'ю та яких просять коментувати

події. Водночас іноконфесійні видання тяжіють не лише до висвітлення вибіркової інформації, а ще й акцентують увагу на стереотипних поглядах стосовно релігійної організації.

Відсутність осмисленості у сприйнятті УПЩ проявляється у непорозуміннях зі сторони світської аудиторії та частини віруючих щодо ставлення до суспільно-політичних подій в державі, до зв'язків з представниками РПЦ.

Отже, ми розглянули та визначили особливості сприйняття УПЩ у світських, поліконфесійних та іноконфесійних виданнях, дослідивши найбільш авторитетні та масштабні проекти. Під час аналізу законодавчої бази України, що стосується засадничих норм права функціонування ЗМІ, було виявлено, що правове регулювання діяльності світських та релігійних засобів масової інформації в межах сучасного інформаційного суспільства здійснюється на основі норм чинного законодавства України, що регулюють відносини держави та ЗМІ в цілому. Таким чином, і перед світськими, і перед релігійними засобами масової інформації стоїть завдання повністю відповідати чинному законодавству щодо забезпечення свободи совісті та віросповідань.

У ситуації інформаційної війни, що розгорнулася на теренах української держави, до використання й управління інформацією з метою набуття конкурентоздатної переваги над супротивником залучені майже всі учасники суспільного життя, в тому числі світські й релігійні мас-медіа. Ми не брали за мету визначати рівень толерантного ставлення тієї чи іншої релігійної організації до своїх «конкурентів», лише відмітимо, що видання України за своїм змістом часто демонструють діаметрально протилежні погляди представників церков щодо майбутнього держави, що створює підстави для розгортання ідеологічної ворожнечі.

Сьогодні, коли українське суспільство сприймає всю палітру релігійних відносин та конфліктів переважно крізь призму мас-медіа, останнім необхідно відповідати чинному законодавству щодо діяльності

засобів масової інформації як світського, так і релігійного характеру. Толерантність у пресі має зайняти місце ключової морально-практичної цінності та визначати взаємовідносини всіх учасників релігійної комунікації. Не слід ігнорувати й атеїстичний світогляд, котрий також повинен повною мірою вкладатися в медіа-простір та бути представленим у тематиці ЗМІ. Порозуміння в суспільстві, якого ми сьогодні прагнемо, можливе за умов сприяння формування світськими і релігійними ЗМІ України толерантних міжконфесійних відносин та виваженого ставлення у питаннях як релігії, так і особистісних, культурологічних та ціннісних орієнтацій.

РОЗДІЛ 3. Ресурси і потенціал впливу на сприйняття УПЦ у власних засобах масової інформації

Активне впровадження інформаційних технологій впливає на суспільно-історичний розвиток людства, змінюючи спосіб і якість життя в суспільстві, оскільки потребує від людей нових умінь та зміну типу мислення. Трансформуючи життя кожної людини і суспільства в цілому, інформатизація сприяє оновленню відносин між людьми та способів поширення й доступу до інформації. Таким чином, відокремлення інформаційних технологій із загального світоглядного й культурологічного контексту не є можливим, оскільки вони глибоко проникли в життя людей і вже не виступають явищем суто технічним.

Релігійна сфера не залишається осторонь цих процесів, а навпаки — її представники демонструють значну зацікавленість та активність. Так, представники УПЦ визнають сферу мас-медіа важливою складовою сучасного українського суспільства та постійно вдосконалюють власну позицію щодо взаємозв'язку інформаційної та просвітницької діяльності церкви, що знаходить своє вираження в чисельних реорганізаціях даних відділів (про що далі буде мовитися детальніше). Зокрема, ми розглянемо роботу даної релігійної організації, котра розширює сфери діяльності та впливу на населення шляхом злагодженої інформаційної роботи та активного використання можливостей в сфері інформаційних технологій. Ми маємо на меті зафіксувати та проаналізувати ресурси й потенціал впливу на сприйняття УПЦ в контексті побудови її власної інформаційної підтримки.

Отже, процес адаптації УПЦ до сучасного інформатизованого світу має тривалу історію та здійснюється завдяки координації інформаційної роботи й активного використання наявних можливостей в сфері інформаційних технологій. На цьому шляху рішенням священного синоду УПЦ від 28.12.2004 було створено синодальний відділ «Місія духовної просвіти» (Журнал засідання священного синоду (в подальшому Журнал) №69). На засіданні священного синоду Української православної церкви від 09.07.2009

відділ було перейменовано на синодальний інформаційно-просвітницький (СПВ) УПЦ (Журнал №33), рішенням від 23.09.2008 протоієрей Георгій Коваленко був призначений головою цього відділу. У грудні 2009 р. на засіданні священного синоду Руської православної церкви було прийнято низку рішень щодо інформаційної діяльності РПЦ у цілому, а Українська православна церква, будучи самокерованою частиною РПЦ, продовжила діяльність у цьому ж напрямі. Як результат, склад і компетенцію СПВ УПЦ визначено рішеннями священного синоду церкви від 18.04.2008 (Журнал №7) та 26.02.2010 (Журнал №13) та прес-секретарем предстоятеля УПЦ. Відповідно, перед синодальним інформаційно-просвітницьким відділом було поставлено ряд завдань, які набували нових прочитань і засобів реалізації в сучасному інформаційному суспільстві, а саме – «координація інформаційно-просвітницької діяльності УПЦ, реалізація загальноцерковних та загальноукраїнських інформаційних та просвітницьких проєктів, інформування суспільства про новини та життя УПЦ, служіння предстоятеля та точку зору представників церкви з важливих та суспільно значущих питань» [91].

Протягом тривалого часу синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ під керівництвом протоієрея Георгія Коваленка виконував низку вагомих завдань, тоді як успішна їх реалізація проходила завдяки здійсненню загальноцерковних та загальноукраїнських інформаційних проєктів УПЦ. Ключовими напрямками діяльності відділу стала робота прес-служби предстоятеля, випуск друкованих ЗМІ, теле- та радіопроекти, робота зі світськими ЗМІ, інтернет-проекти. Зупинимося на їхньому розгляді більш детально.

Перший напрям — прес-служба УПЦ була створена з благословення Блаженнішого митрополита Володимира в липні 2001 р. Статут прес-служби було затверджено предстоятелем УПЦ, який безпосередньо керував нею. Представники прес-служби не лише створювали і поширювали інформаційні матеріали, коментували події, викладали позицію церкви, виступали з

заявами та спростуваннями, а й постійно консультували вітчизняні та зарубіжні газети й телеканали, надаючи допомогу в організації інтерв'ю з очільником церкви, єпископами та священиками УПЦ, сприяли підготовці отриманих матеріалів. На наш погляд, це було спричинено тим, що на сучасному етапі розвитку суспільства з'являється необхідність у наявності та функціонуванні офіційного представництва церкви, можливості встановлювати контакт та вести діалог з її представниками. Проте, слід констатувати, що в сьгоднішніх реаліях прес-служба предстоятеля не завжди реагує на компроментуючі відеосюжети чи новини, тим самим демонструючи недосконалість роботи за даним напрямом.

Наступний напрям — періодичні видання церкви, котрі відрізняються статусом, типом видання, мовою, доступністю до отримання, періодичністю виходу, накладом, цільовою аудиторією тощо. Ми звернемося до більш детального розгляду цього напрямку в підрозділі 3.1. «Друковані засоби масової інформації церкви як спосіб реалізації інформаційної та світоглядної функцій».

Третій напрям роботи відділу — телепроекти. У каталозі на сайті «Фестиваль ЗМІ православних» [138] оперативно оновлюється інформація щодо появи нових телепроектів. У програмах у прямому ефірі та в записі звучать тематичні дискусії за участю духовенства, місіонерські та духовно-просвітницькі бесіди, озвучуються новини, проводяться прямі трансляції богослужінь. Варто відзначити, що УПЦ завдяки своїм проектам достатньо широко представлена на українському телебаченні. До цих проектів слід віднести й студію документального кіно, котра займається випуском фільмів, відеосюжетів тощо.

Ще одним напрямом діяльності синодального інформаційно-просвітницького відділу УПЦ є радіопрограми, котрі включають новини, духовно-просвітницькі бесіди, спілкування в прямому ефірі з представниками духовенства та відповіді на запитання слухачів, прямі радіотрансляції богослужінь.

П'ятий напрям діяльності СПВ УПЦ – робота зі світськими ЗМІ. Співпраця відбувалася в контексті систематичного висвітлення поточних церковних подій на шпальтах друкованих та електронних видань, участі в прямих ефірах телеканалів і радіостанцій; організації та проведенні прес-турів, прес-конференцій, участі духовенства в круглих столах; регулярного (щоденного) надання українським телеканалам, радіостанціям, інформагенціям, газетам, журналам та інтернет-ресурсам інформації та відповідей на запитання журналістів, а також коментарів щодо подій церковного та суспільного життя; проведенні інформаційних кампаній під час найбільш значущих подій у житті УПЦ, церковних свят, постів, перебування в Україні святинь тощо.

Невід'ємною складовою життя церкви стала її діяльність в інтернет-просторі. Реалізація великої кількості проектів представляла останній, шостий напрям, котрий найбільш яскраво засвідчує факт реагування церкви на виклики сучасності. Віртуальне відображення реальної структури церкви відбувається через мережу church.ua [89] (на якому можна знайти вичерпну інформацію про предстоятеля та єпископат церкви, єпархії, кафедральні собори, офіційні новини, анонси тощо). Крім того, в мережі інтернет функціонує близько 400 сайтів, котрі спрямовані на інформування про життя церкви на рівні офіційних новин та новин єпархій, а також здійснення місіонерської місії в межах даної конфесії.

Відслідковуючи тенденції сучасного розвитку суспільства та використовуючи можливості новітніх інформаційних технологій, УПЦ рухається в ногу з часом та завдяки злагодженій роботі синодального інформаційно-просвітницького відділу, надає змогу своїм віруючим та всьому населенню, за бажанням, слідкувати за подіями, новинами й роботою церкви в цілому.

Порівнюючи звіти синодального інформаційно-просвітницького відділу УПЦ за останні декілька років його існування, варто наголосити на вдосконаленні умов доступу до актуальної інформації, швидкості розміщення

новин та розширення можливостей відповідних інтернет-ресурсів. Зацікавлений у збільшенні читачів, відділ відслідковував, які новини привертають найбільшу увагу користувачів мережі, зокрема, інформація про перебування в Україні різних християнських святинь — ікони-плащаниці Божої Матері з Єрусалима, чудотворних ікон, мощей святих з різних куточків світу, Дарів волхвів з Афону тощо.

Завдяки новітнім інформаційним технологіям у людей, котрі з різних причин не мають можливості відвідувати богослужіння, з'явився доступ до прямих теле- та радіотрансляцій богослужінь. «Офіційних» церковних місць для сповіді у мережі інтернет не створено, оскільки відкриття своїх гріхів і, насамперед, їх відпущення священником належить до семи священних таїнств, що символізують зустріч з Богом. Натомість з'явилася можливість поспілкуватися з представником духовництва — задати питання та швидко отримати на них відповідь. Таким чином, можливість віртуально бути присутнім на службі не виключає необхідності православному віруючому відвідувати храм, хоча можемо констатувати наявність умов для певної «мобільності та доступності» церковного життя в межах дозволеного церквою. Отже, можемо стверджувати про тенденції до віртуалізації православної комунікації, проте констатуємо наявність меж модернізації релігії.

Самі ж представники церкви звертають увагу на те, що з моменту появи офіційної сторінки в мережі інтернет та поступового збільшення кількості православних електронних ресурсів з'явилась можливість вести конструктивний діалог з віруючими та світськими людьми, відповідати на їхні запитання та розширювати коло його учасників. «Усі матеріали, що публікуються на офіційних сайтах, відповідають офіційним документам, але не можуть бути використані в їх якості з метою оскарження, передруку в пресі або для інших, у тому числі юридичних дій» [99]. Це твердження викликає сумніви, адже система цивільних правовідносин, що діє в Україні,

не передбачає позбавлення прав громадянина, правоздатність та дієздатність якого визначена кодексом.

Отже, в процесі взаємодії, спілкування, передачі та обміну інформацією між духовенством та віруючими церква знайшла новий шлях для поширення православних ідей до своїх сучасників через ефективну діяльність інформаційно-просвітницького відділу та використання інформаційних технологій. У такий спосіб для представників УПЦ стало можливим формування власного інформаційного поля серед віруючих, формування своєрідного сприйняття релігійної організації як такої, що прагне модернізуватися відповідно до потреб віруючих та суспільства в цілому.

Як зазначав предстоятель УПЦ митрополит Київський і всієї України Володимир «...Всі проекти УПЦ мають свою цільову аудиторію, вирішують власні місіонерські завдання, орієнтовані на особливу методику ведення місії та об'єднані єдиним духовним завданням: сприяти воцерковленню сучасної людини, культури і суспільства» [80].

Після смерті митрополита Володимира (Сабодана) 05.07.2014 та обрання 13.08.2014 главою церкви митрополита Онуфрія (Березовського) у церкві відбувся ряд реорганізацій та мали місце зміни, які, серед іншого, зачепили й інформаційно-просвітницьку діяльність відділу Української православної церкви, що відповідав за цю ділянку роботи. Так, рішенням священного синоду від 16.09.2014 (Журнал №56) [39] було утворено синодальний просвітницький відділ УПЦ та включено його до складу Митрополичої Ради з питань культури. СПІВ було реорганізовано шляхом перетворення в синодальний інформаційний відділ Української православної церкви, а його головою призначили Преосвященного єпископа Ірпінського Климента, вікарія Київської Митрополії. Посаду прес-секретаря Предстоятеля УПЦ сьогодні обіймає ієромонах Пафнутій (Мусієнко).

Таким чином, зміна предстоятеля церкви принесла нове бачення щодо побудови інформаційної роботи: відбулося розділення інформаційної та

просвітницької діяльності, інформаційному відділу було відведено функцію оприлюднювати офіційну позицію церкви, а працівникам просвітницького відділу – демонструвати більш особистісний підхід до розуміння православної традиції, місця віруючої людини в суспільстві тощо. Таким чином, займаючи окреме місце в масово-інформативному просторі, церковні мас-медіа, будучи віднесеними до офіційних чи неофіційних, повинні були відрізнятися тематикою опублікованих матеріалів.

Проте на сьогоднішній день рішенням священного синоду від 29.01.2016 (Журнал №1) було припинено діяльність синодального просвітницького відділу УПЦ через приєднання до синодального інформаційного відділу УПЦ [40]. Таким чином, ми спостерігаємо своєрідне повернення до моделі функціонування ЗМІ в церкві за митрополита Володимира (існування шести основних напрямів роботи інформаційно-просвітницького відділу УПЦ).

УПЦ продовжує бути широко представленою в мас-медіа України, що повністю відповідає потребам сучасного соціального запиту. Численні реорганізації саме інформаційної та просвітницької ланки роботи в церкві свідчать про тривалий період адаптації до сучасного інформаційного суспільства. У перспективі подальших досліджень вважаємо за необхідне визначити сучасний стан діяльності та основний зміст трансформацій інформаційно-просвітницької діяльності УПЦ, що матимуть місце в контексті змін предстоятеля церкви та вищеозначених реорганізацій синодального відділу та позбавлення колишнього багаторічного речника УПЦ й прес-секретаря митрополита Володимира о. Георгія Коваленка всіх офіційних посад у Київській митрополії.

Отже, в контексті провадження державної політики України, спрямованої на розвиток інформаційного суспільства, Українська православна церква демонструє значну зацікавленість у підвищенні ролі інформації та вдосконаленні способів її отримання як на рівні вищого керівництва, так і на рівні представників духовенства. Зміни, котрі сьогодні

виявлено у багатьох сферах людського життя, змушують переосмислювати роль та значення сталих систем, зокрема й релігійних. Водночас українські реалії підштовхують представників релігійної організації до створення медіапроектів, що впливатимуть на реципієнтів як на когнітивному, так і на афективному рівнях.

3.1. Друковані засоби масової інформації церкви як спосіб реалізації інформаційної та світоглядної функції

За нашим дослідженням, серед друкованих засобів масової інформації УПЦ можна виділити такі, котрі, за рішенням рішення священного синоду УПЦ (журнал №13), були затверджені і внесені до переліку рекомендованих для розповсюдження. Маємо на меті здійснити їх детальний розгляд та аналіз особливостей діяльності і сприйняття в них УПЦ, оскільки в переліку цих видань представлені як офіційні видання церкви, так і неофіційні. Останнє дає нам можливість проаналізувати та виокремити головні зміни та тенденції в межах видання церквою друкованих засобів масової інформації.

Враховуючи те, що синодальний видавничий відділ УПЦ відповідає за випуск науково-богословської, богослужбової, духовно-просвітницької та навчальної літератури, відповідальність за друковані ЗМІ покладена на синодальний інформаційно-просвітницький відділ. Здійснення інформаційної, комунікативної, культурно-освітньої, світоглядної функцій сьогодні відбувається через ряд друкованих ЗМІ — на сьогоднішній день, за офіційними даними, силами представників церкви виходить друком 89 газет та 47 журналів; до переліку ЗМІ, рекомендованих для загальноцерковного поширення, — 16 видань. Відмітимо, що цей список не є вичерпним — з певною періодичністю відбувається його перегляд, у результаті чого деякі видання позбавляються цього статусу, інші — набувають його. Ми розглянемо ті ЗМІ, котрі рекомендовані до розповсюдження на 2013 рік, оскільки з цього моменту список не переглядався, до того ж внесені до нього видання, на нашу думку, досить інформативно представляють особливості діяльності цієї ділянки роботи.

Найбільш поширеними способами класифікації ЗМІ є їх розгляд за тематичним та алфавітним принципом. У нашому дослідженні ми будемо дотримуватися змішаної системи: спочатку розглянемо офіційні видання, що вже довгий час виходять зусиллями представників церкви, а далі проаналізуємо ряд видань, що об'єднуються за тематичною спрямованістю та аудиторією читачів.

«Церковна православна газета» — офіційне друковане видання Київської митрополії Української православної церкви з 1992 р. (видається з 1990 р.). Газета є обов'язковою до передплати для всіх парафій УПЦ згідно з рішенням архієрейського собору УПЦ від 31.05.2007, що є свідченням як авторитетності газети, так і демонструє значення інформаційно-просвітницької роботи в церкві, тяжіння до формування єдиного інформаційного поля.

Це періодичне видання з кольоровим та чорно-білим друком сторінок (16 шт. формату А3) виходить 2 рази на місяць двома мовами — українською та російською (згідно з рішенням архієрейського собору 2007 р.). Кількість примірників видання постійно зростає, і з лютого 2015 р. вона становить 15000 шт. Все це є яскравим свідченням більш консервативного підходу до видань церкви в цілому, тоді як двомовність газети демонструє поважне ставлення як до російськомовних, так і для україномовних вірян та читачів (об'єднання населення України за мовним принципом).

Видавці газети, в першу чергу, мають на меті інформувати широкий загал про події в житті Української православної церкви. Саме з цієї причини у виданні представлені постійні рубрики та змінні, які з'являються на сторінках газет за необхідності. До їх числа можна віднести:

1. «Слово архіпастиря» — тут друкуються інтерв'ю з митрополитом, новини про його візити до монастирів, висвітлюються архіпастирські візити, наявна інформація про його участь у засіданнях священного синоду РПЦ та архієрейських соборів УПЦ тощо;

2. Рубрика «Архієрейська хіротонія» інформує читача про здійснення таїнства поставлення в священнослужителі, тут друкується біографія цієї особистості, публікуються всі промови, що були проголошені під час здійснення таїнства, — слово митрополита, архієрея тощо;

3. У рубриці «Запитання-відповідь» надаються відповіді на запитання читачів, де найчастіше висловлюються прохання пояснити обрядові особливості східного християнства або відмінність православного світосприйняття від інших християнських напрямів. Автором такого матеріалу виступає представник церкви, який посилається на історичні матеріали церкви;

4. Рубрика «Недільна школа. У допомогу педагогам» — це практичні поради для педагогів недільних шкіл. У кожному випуску друкується тема та методика проведення уроку — мета, хід, завдання, запитання та поради вчителю. На поставлені запитання надаються готові відповіді в межах православного віровчення, що мають на меті доступно пояснити дітям основи православної віри. Таким чином, ця інформація слугує орієнтиром для проведення занять у недільних школах для всіх парафіяльних шкіл УПЦ.

Окрім офіційних новин та адміністративних змін у церкві, на перших сторінках друкується інформація про кадрові переміщення, новопризначених архієреїв церкви, рішення соборів тощо.

До змінних рубрик можна віднести інформацію, що друкується під заголовками «Православні свята», «Міжнародні новини», «Видатні постаті», «Церква і культура», «Церква і молодь», «Анонси конференцій», «Православний погляд», «Вітання», «Співчуття», «Соціальне служіння», «Життя святих». Наповнення цих рубрик відбувається в контексті проведення важливих конференцій, зустрічей та подій, висвітлення знакових заходів культурного життя, що мають пряме або опосередковане відношення до УПЦ.

Відзначимо, що в рубриці «Міжнародні новини» висвітлюються події, що сталися в світі та мають відношення до України, Вселенського

патріархату та християнства в цілому. У такий спосіб, на нашу думку, конститується єдність із вселенським православ'ям та реалізовується інформаційна підтримка для віруючих.

У ході реорганізацій 2007 р. специфічною рисою «Церковної православної газети» став її місіонерський характер — частина її матеріалів орієнтована на людину, котру цікавить православна традиція, але вона ще не воцерковилась та прагне сформувати свій світогляд відповідно до православного віровчення. Саме тому, на нашу думку, у випусках видання можна знайти статті, що стосуються таких явищ східної культури, як «фен-шуй», «цигун», де наголошується на несумісності цих практик із християнським світоглядом та формується світосприйняття віруючого [150; 151].

Інституційна позиція церкви в питанні східної культури, протестантизму (православ'я — єдине істинне вчення з точки зору канону Біблії, календаря, догматів) знаходить своє вираження в матеріалах рубрики «Православний погляд», авторами якої виступають члени редакційної колегії та представники інформаційно-просвітницького центру «Надія». Так, у статтях В. Чернишової «Про що співають дзвіночки (аналіз практики фен-шуй)» та «Від чого «зцілює» цигун» досить специфічно викладено дві історії, наприкінці яких утверджується недоречність та неприпустимість для православного віруючого долучатися до цих вірувань та уявлень. Оскільки «фен-шуй» має окультно-язичницьке коріння, а це вступає в протиріччя із другою християнською заповіддю [151], а цигун як цілісна і комплексна система суперечить християнському ідеалу, до якого повинна прагнути людина (самовдосконалення може привести людину до одного з семи смертних гріхів — гордині) [150].

Очевидно, ці матеріали, в першу чергу, мають місіонерський характер та прагнуть «уберегти» православного віруючого від інших релігійних традицій, тоді як сама газета, за словами редакційної колегії, спрямована на ще невоцерковленого читача. Таким чином автори намагаються воцерковити

та направити своїх прибічників. Отже, через друковане видання створюється певний інформаційний вакуум, котрий своїми заборонами пізнавати щось нове може відштовхнути людей. У даному випадку афективний вплив на реципієнта переважає над когнітивним (логічним, критичним).

Газета розповсюджується лише за передплатою за досить низькою ціною – 107 грн.04 коп. на рік), і повний її текст доступний лише в друкованому вигляді, проте деякі матеріали доступні для читачів на сайті газети та інших офіційних сайтах в мережі інтернет. Друковані примірники частково представлені в хронологічному каталозі газет України, фонду відділу газетних фондів НБУ ім. В. І. Вернадського — найбільшому в державі за обсягом і найунікальнішому за змістом, науковим та культурним значенням зібрання вітчизняних і зарубіжних часописів. Номери з 1992 р. по 2006 р. відсутні, частково представлені номери з 2009 р. (проте відсутні випуски за 2011 р., 2012 р., 2014 р.). За словами співробітників фонду, причина тут полягає в незавершеності процесу інформаційної діяльності церкви у питанні розповсюдження та передачі друкованих матеріалів у світські заклади. Враховуючи дану точку зору, пов'язуємо цей факт також з прагненням представників церкви повністю розповсюдити весь наклад церковного видання, збільшуючи тим самим коло його читачів.

Таким чином, офіційне видання «Церковна православна газета» публікує офіційні новини УПЦ, історичні документи та факти з життя церкви та її подвижників, матеріали, що допомагають роботі недільних шкіл та в цілому розширюють і роз'яснюють особливості православного віровчення. Маючи на меті здійснення інформаційної та світоглядної роботи церкви, видання відрізняється від багатьох інших друкованих засобів масової інформації УПЦ своєю стриманістю в оформленні (немає глянцевих сторінок) та орієнтоване на більш консервативний підхід до отримання інформації (передплата за доступною ціною) всіма верствами населення та віруючими УПЦ. Відмітимо також, що відповідно до моделі медіазалежності,

матеріали газети здійснюють вплив частіше на когнітивному, рідше на афективному рівні.

Слід зазначити особливості даного видання: газета обов'язкова до передплати всіма церковними єпархіями; відсутня можливість придбати її в церковній лавці; у матеріалах розкривається єдність із вселенським православ'ям через інформацію з життя Вселенського патріархату та РПЦ; постійно друкується інформація про доступність матеріалів в мережі інтернет на офіційних сайтах УПЦ (для розширення православної комунікації); видання друкує багато фотографій, що унаочнює офіційні матеріали; окрім офіційної інформації з життя церкви, у газеті публікуються результати церковного соціального служіння; видання має постійні та змінні рубрики; редакція заявляє про «право скорочувати матеріали», наголошує на необхідності посилок при передруці її матеріалів; наявне прохання не використовувати газету з побутовою метою; одне з небагатьох видань УПЦ, котре не звертається за фінансовою підтримкою до читачів.

Журнал «Православний вісник» було засновано у 1946 р. як видання Львівської єпархії УПЦ. Він проіснував до 1958 р. і після перерви відродився у 1968 р. як офіційне періодичне видання УПЦ.

У 2007 р., у контексті реорганізацій видавничої роботи, був сформований колектив для підготовки «Православного вісника» — журналу для воцерковленого читача, проте перший номер вийшов через 4 роки — в грудні 2010 р. Пріоритетним напрямом розвитку видання стала його орієнтація на воцерковленого читача — він містить матеріали, що підвищують рівень богословських знань та є основою для підготовки проповідей і занять у недільних школах. Ця тенденція ще більш яскраво представлена сьогодні, коли журнал виходить щоквартально (чотири рази на рік) на 96 сторінках (перший номер — 80 сторінок) [84].

Оскільки журнал орієнтований на воцерковленого читача, він передусім містить корисну інформацію для священнослужителів, іконописців, викладачів недільних шкіл тощо. Основні рубрики видання:

«Літургійне богослов'я», «Церковна майстерня», «Церква та суспільство» тощо.

Завдяки оригінальному медіарішенню наявна можливість «погортати» деякі номери журналу у HTML-файлі, що розміщені в блозі ігумена Лонгіна (Чернухи) — колишнього головного редактора офіційних друкованих видань УПЦ, «Православного вісника» та «Церковної православної газети», котрий загинув у серпні 2013 р. Видання «Православний вісник» можна передплатити через редакцію з 2012 р. та придбати в церковних лавках, у складі-магазині Київської митрополії на території Києво-Печерської лаври. Враховуючи орієнтацію на воцерковленого читача, вплив здійснюється більшою мірою на афективному рівні, з урахуванням попереднього духовного досвіду читачів.

Ознаки журналу: офіційне видання УПЦ; правонаступниками «Православного вісника», заснованого у 1946 р., вважають себе найбільш чисельні православні церкви України — УПЦ, УПЦ КП, УАПЦ; одне з найбільш давніх церковних видань; журнал пережив безліч реорганізацій, закриття та відродження; після низки реорганізацій видання орієнтоване на воцерковленого читача; мова видання — українська; останні номери доступні для прочитання в мережі інтернет.

Журнал «Віра і честь» був заснований у 2004 р. синодальним відділом УПЦ за взаємодією зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України. Спочатку було випущено кілька номерів, після чого через брак коштів вихід номерів було відновлено лише у 2009 р. у зв'язку з візитом Святійшого Патріарха Кірілла в Україну [38]. Видання має свій логотип (зображення Святого великомученика Георгія Побідоносця), є кольоровим глянцевою виданням формату А4 з великою кількістю фото та елементами військової символіки.

Журнал не має постійних авторів та й вихід журналу не відповідає заявленій періодиці видання - 2 рази на місяць. Варто відзначити, що періодичне видання не представлено в каталогах НБУ ім.В. І. Вернадського,

Національній історичній бібліотеці, Національній парламентській бібліотеці України. У ході дослідження декілька номерів вдалося знайти в бібліотеці Києво-Печерської лаври та бібліотеці КДАіС.

Авторський колектив прагне «відобразити реально шанобливе ставлення армії до Церкви, адже багато чого в українському війську відбувається саме з благословення та за підтримки священнослужителів» [38]. Таким чином, можемо стверджувати, що дане друковане видання орієнтоване на встановлення та продовження довірливих відносин та діалогу між двома важливими суспільними інститутами – церквою та армією; спрямоване на зміну стереотипного чи заангажованого ставлення читача до моделі взаємовідносин двох сфер життєдіяльності людини – церковної та світської (духовна та захисна).

Проект націлений на військовослужбовців та правоохоронців, їхні родини: «Ми розраховуємо, що нас читають: рядові солдати, офіцери, співробітники правоохоронних органів, ветерани, члени їхніх родин, прихожани та священнослужителі польових храмів, викладачі та курсанти навчальних закладів Міністерств оборони та внутрішніх справ, військові журналісти, представники козацтва та скаутського руху, мешканці гарнізонних містечок, співробітники військових музеїв» [38].

Редактори журналу «Віра і честь» прагнуть зробити своє видання незвичним, таким, що буде перечитуватися, оскільки «більшість його матеріалів є історичними. І навіть розповідаючи про сучасні події, ми фіксуємо основні етапи вже новітньої історії взаємодії між Церквою та військом» [38].

У сьогоднішніх соціально-політичних реаліях нам видається логічним продовження утвердження та зміцнення ролі духовних наставників не лише в армії, а й поза її межами. Підписання Президентом України Закону, що врегульовує діяльність священнослужителів (капеланів) в установах Державної пенітенціарної служби (08.06.2015), заснування інститутів спортивних капеланів (2015), прагнення до інституалізації військового

капеланства стають яскравим прикладом розширення поняття «капелана» як представника військового духовенства та демонструє величезне значення духовного наставника і в інших сферах життя людини. Незважаючи на те, що таке поживлення спричинено першочергово суспільно-політичними обставинами в Україні, цей крок було б складно здійснити за відсутності поступальності в даному процесі. Логічним продовженням цього стало створення інституту військового духовенства в Українській православній церкві в жовтні 2015 р. (Журнал №31 засідання Священного Синоду Української православної церкви від 27 жовтня 2015 року) та комплектування військового духовенства УПЦ із числа священнослужителів Української православної церкви.

Журнал має низку рубрик, проте вони не є постійними. Серед тематичних блоків видання можна виділити історичні (рубрики «Особистий приклад», «Життя для Батьківщини», «Духovenство про свою строкову службу»), інтерв'ю («Роздуми капелана») та інформаційні матеріали – редактори розпочали вести листування з читачами (рубрика «Питання-відповіді»).

Окремо слід відзначити рубрику «Духовна брань», в якій розглядають інші релігійні традиції з точки зору православного світогляду, зокрема, нові релігійні рухи, матеріали якої не демонструють толерантного ставлення до інших конфесій, не утверджують свободу совісті та віросповідань. Проте в одному з останніх номерів журналу (січень 2015 р.) цей розділ уже відсутній.

На ранніх етапах формування інформаційної підтримки УПЦ, на нашу думку, представники редакцій журналів орієнтувалися на посилення уваги читача і захист своїх віруючих від нових релігійних рухів, вдаючись, у тому числі, і до залучення матеріалів Центру релігієзнавчих досліджень в ім'я священномученика Іринія Ліонського. Сьогодні, коли ми все частіше говоримо про свободу совісті та віросповідання, її дотримання не лише світськими, а й релігійними організаціями та їхніми ЗМІ, слід орієнтуватися, насамперед, на толерантність у висловлюваннях і прояв більшої терпимості

до нових релігійних рухів, що представлені сьогодні на поліконфесійній карті України. Більше того, випуск 2015 р. присвячений соціально-політичній ситуації в країні: у номері йдеться про соціальну концепцію УПЦ з питання «Війна і мир», розміщені фоторепортажі про перебування представників церкви на сході України, надано інформацію про військове паломництво тощо. На нашу думку, такому інформаційному наповненню номера сприяла як соціально-політична ситуація в країні в цілому, так і розвиток інформаційної діяльності церкви. Щодо впливів, що здійснює видання, то у ньому представлений як когнітивний, так і афективний.

Відмінні риси: журнал орієнтований на представників Збройних Сил та інших військових формувань України; видання досить складно знайти у світському середовищі; матеріали мають історичний характер; формат видання з часом змінюється (рубрика «Духовна брань» відсутня); на ранніх етапах редакція передруковувала матеріали з інших видань (зокрема Центру релігієзнавчих досліджень в ім'я священномученика Іринія Ліонського), формуючи тим самим єдине інформаційне поле з РПЦ; видання має на меті вести діалог між двома важливими суспільними інститутами – церквою та армією.

Журнал «Труди Київської духовної академії» був заснований у 1860 р., і, не зважаючи на перерви впродовж свого існування, має статус офіційного та авторитетного видання православної церкви; був перереєстрований у 1996 р. У журналі публікуються наукові праці з богослов'я, які розподілені за такими рубриками: біблеїстика, апологетика, патрологія, духовна освіта, історія церкви, літургіка, церква і культура, церква і суспільство, проповіді тощо. З матеріалами журналу можна ознайомитися в бібліотеці Києво-Печерської лаври, електронний варіант розміщений у мережі інтернет на сайті КДАіС, представники якої зараз працюють над тим, щоб відцифрувати і викласти для широкого загалу більш ранні випуски.

Встановлено періодичність виходу журналу — 1 раз на рік, проте у 2008 р. та 2014 р. його було видано 2 рази. У 1996 р. видання мало формат А5, а з 2008 р. формат видання збільшився до розміру А4. У кожному номері обов'язкова вступна або інформативна стаття від офіційного представника церкви (до 2013 р. включно — митрополита Володимира або від Антонія (Паканича) — ректора КДАіС). Наклад видання — 1000 примірників. Члени редакційної колегії — викладачі КДАіС. Автори матеріалу зазвичай — представники духовенства (професори та доценти КДА, рідше — студенти). Крім того, можна зустріти публікації вітчизняних релігієзнавців — С. Головащенко, В. Єленського, В. Хромця, які піднімають питання філософських ідей Г. С. Сковороди, надають рецензії на видання УПЦ та матеріали щодо визнання богословської освіти. Особливістю цих публікацій є те, що вони пов'язані з філософськими, релігійними та богословськими темами і можуть стати в нагоді, зокрема, здобувачам духовної освіти.

До видавничої групи входять голова (митрополит Бориспільський Антоній) та члени видавничої групи (професори та доценти КДАіС). Таким чином, до виходу даного видання долучені лише представники професорсько-викладацького складу КДАіС.

На відміну від інших, у разі дотримання вимог (письмовий дозвіл власника авторського права, з обов'язковим посиланням на публікацію в журналі) можна здійснити передрук текстів з видання. Відмітимо, що деяким друкованим виданням УПЦ (зокрема «Отрок.ua», «Віра і честь») був властивий передрук з інших видань. Оскільки із журналу «Труди Київської духовної академії» могли здійснюватися і здійснюються передруки, можемо стверджувати, що саме цей журнал є першоджерелом цитування.

Таким чином, особливість даного видання: довготривала історія та авторитетність самого видання; до інформаційного наповнення номерів долучені більшою мірою викладачі КДАіС, рідше — студенти та учні; у виданні друкуються матеріали релігієзнавців, що тематично мають

відношення до наявних рубрик; досить широке коло заявлених рубрик; динаміка в оформленні журналу — формат, кількість сторінок, рубрик, тем.

Студентський православний журнал «Академічний літописець» — це періодичне офіційне видання УПЦ, що виходить 2 рази на рік. Журнал формату А4 з глянцевиими сторінками (в середньому — 70) та великою кількістю фотографій, репродукцій ікон та картин.

Заснований у 2007 р., журнал виходить російською мовою за фінансової підтримки КДА накладом 1200 примірників та має на меті формувати наукову школу й розповсюджувати офіційну інформацію й матеріали з буденного життя духовного навчального закладу.

Головний редактор обирається із складу студентської редколегії до кінця терміну навчання студента. Плинність кадрів через прив'язання до студентського колективу унеможливорює існування постійної редколегії. Точка зору авторів не може вступати в протиріччя з основними положеннями православної віри і не повинна порушувати моральні норми. Проте, як говорять редактори, студенти дотримуються цих меж тому, що вони обрали для себе православну віру як основу світогляду [1]. Молодь чітко усвідомлює, що «ЗМІ – це важливий комунікаційний канал для роботи з паствою», тому священнослужителі мають приділяти увагу під час духовно-просвітницької діяльності друкованим та електронним виданням, тим самим підвищуючи ефективність проповіді [1]. У студентських текстах найчастіше зафіксовано спробу надати наукове, богословське обґрунтування певним подіям, фактам, тенденціям. Тематичний діапазон досить широкий – від глобальних проблем до більш вузьких та специфічних — духовне життя в соціумі, духовне життя школи тощо.

Журнал «Академічний літописець» можна придбати в церковних лавках на території Києво-Печерської лаври та в стінах Київських духовних шкіл. Друкована версія частково представлена у фондах НБУ ім. В. І. Вернадського, а електронний варіант можна знайти на сайті КДАіС. Відзначимо, що видавці двох журналів – «Трудів Київської духовної

академії» та «Академічного летописця» частково забезпечують вільний доступ до опублікованих раніше матеріалів шляхом відцифрування та наявності їх у мережі інтернет, тим самим підтверджуючи своє пряме відношення саме до засобів *масової* [курсив наш —О. З.] інформації УПЦ.

Видання орієнтоване першочергово на студентську молодь духовних навчальних закладів України та близького зарубіжжя, проте представлені в ньому теми можуть бути цікавими для тих, хто перебуває в духовному пошуці, тобто молоді, котра не отримує духовну освіту, але зацікавлена краще зрозуміти православне світобачення. З цим, на нашу думку, пов'язано те, що створення номерів повністю покладено на студентство, а номери виходять російською мовою (для країн ближнього зарубіжжя вона є знайомою та зрозумілою). Статті присвячені святам та річницям (ювілей митрополита Онуфрія, 400-ліття існування Київських духовних шкіл, 150-ліття з дня народження професора КДА Ф. І. Тітова, 1000-ліття представлення рівноапостольного князя Володимира), позиції та думки викладачів, викликані сьогодишніми реаліями — про співвіднесення патріотизму та православ'я, про депресію в сучасному світі, про надання допомоги людям з післявоєнним синдромом, про ставлення до вбивства на війні тощо. Крім того, піднімаються питання евтаназії, смертної кари, абортів, цивільних шлюбів, каучсьорфінгу, інтернету, реклами та надається на них відповідь для православної людини.

Випуск журналу містить такі традиційні рубрики «Слово редактора», «Питання до ректора», «Вічна пам'ять», «З історії КДА», «S.O.S», «Розмова про вічне», «Еврика», «Гостьова» та «Інтерв'ю» (інтерв'ю з відомими особистостями), «Стоп-кадр» (фото-звіти заходів), «Літературна сторінка» (вірші і проза студентів та викладачів), «Шляхові замітки» (про паломництво), і «КДА: день за днем» (яскраві фото з життя навчального закладу).

Головні особливості журналу: видання достатньо молодіжне та сучасне (із глянцевиими сторінками), що проявляється в дизайні та тематичній

конкретизації; теми, що розкриваються у всіх рубриках, – актуальні, тобто мають пряме відношення до сучасних подій та процесів; тексти мають глибокий характер; журнал — це майданчик для самовираження студентів, адже вони самі пишуть тексти; плин кадрів спричинений об'єктивними обставинами – щорічний випуск студентів; викладачі лише курують підготовку номерів; мова видання — російська; журнал орієнтований на духовні навчальні заклади України та близького зарубіжжя; редакція просить фінансової підтримки в читачів.

Журнал «Отрок.ua» — офіційний орган синодального відділу в справах молоді УПЦ, що орієнтоване на дітей та підлітків. Журнал виходить з періодичністю 1 раз на 2 місяці. Назва видання обґрунтована таким чином: «Ми всі в Церкві — отроки. Можна бути школярем або студентом. Або навпаки, батьками школяра або студента. Можна бути просто зрілою людиною, успішною або невдахою. Та якщо ми стоїмо на порозі Церкви, якщо ми входимо в церковне життя — ми отроки. І «Отрок.ua» — журнал для нас» [88]. Тим самим визначається, що читачем журналу є широка та непроста аудиторія, тоді як цільова аудиторія все ж — молодь від 17 до 35 років.

Православний журнал для молоді «Отрок.ua» має довготривалу історію: заснований у 2003 р., проте після виходу декількох номерів через брак коштів його було закрито. Після створення при монастирі молодіжних чаювань, так званої «Молодіжки», випуск журналу було відновлено. На сьогодні це кольорове глянцева виданням формату А4 з великою кількістю фотографій. Варто відзначити, що з вересня 2012 р. ведеться автоматичний запис молодіжок, а аудіофайли двогодинних бесід можна прослухати на сайті molodejka.in.ua або в групі за адресою <https://vk.com/club18895597>. Віднедавна на сайті Іонинського монастиря можна слухати он-лайн трансляцію зібрань. Таким чином, у всіх бажаючих з'являється можливість слухати ці розмови, тоді як можливість залучитися до діалогу можлива лише за власної присутності на зустрічі. Сьогодні редактори журналу у своїх

випусках стали робити ставку на сучасність, а вікова планка аудиторії піднялася з 10 років до 16-17 років і старше [18].

Оскільки журнал є місіонерським, матеріали, котрі в ньому публікуються, частіше стосуються злободенних запитань молоді, хоча є місце для обговорення фундаментальних питань православного віровчення (напередодні свят). Редакційна колегія працює над тим, щоб номери журналу відповідали запиту як молоді, так і священнослужителя, і глибоко віруючої людини – тому випуски журналу досить різні за ступенем складності, але все ж мають привабливі картинки; крім того, друквані матеріали не містять ані політичних, ані полемічних ознак.

Основні рубрики журналу: «Перехрестями буття» (повсякденні питання, спілкування, інтерв'ю із відомими людьми тощо), «Врата безсмертя» (про духовне життя, батьківську спадщину, розповіді про святих), «Культурний пласт» (подорожі, історія, мистецтво, книги, кіно, музика). Окрім того, є рубрика «Лист до редакції», наповнення якої формується з листів читачів. За словами редакторів, якісного матеріалу приходить дуже мало, — вони не друкують проповіді, вірші, рідко з'являється літературна проза.

Оскільки місіонерська діяльність Свято-Троїцького Юнинського монастиря заснована на принципі «православ'я не одна з релігій, а життя» [18], то в матеріалах журналу відсутня тенденція до спрощення православ'я. Автори матеріалів не сперечаються з читачем, не змушують йти до церкви, а прагнуть змусити нецерковну людину думати, «пінати у глибини віри». Останнє висловлюється наступною позицією: «...є Христос. Хочете — не хочете, але це так! Не бачити Його не можна. Не казати про Нього не можна ...». Тому авторський колектив журналу намагається робити видання у форматі книги — «щоб до нього можна було повернутися через якийсь час» [18].

Реалізація журналу відбувається на території майже всіх храмів УПЦ (вартість – 15 грн.). За словам редакторів, журнал не продається лише в

деяких іконних лавках суто із суб'єктивних причин керівництва місця продажу. Частково архів номерів представлений у бібліотеці Києво-Печерської лаври, у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. У той же час, на сайті журналу в тегу «Архів» у вільному доступі розміщені електронні варіанти всіх номерів. Крім того, журнал доступний для передплати українською та російською мовами (130 грн. на рік). Спроба реалізувати журнал у супермаркетах виявилася невдалою. Представники церкви зацікавлені в розширенні кола читачів через зниження цін для оптової закупівлі (при оформленні передплати відразу на два журнали («Отрок» та «Фамілія» / «Отрок» і «Фома в Україні») діє знижка на 30 грн.; при оформленні передплати на всі три журнали («Отрок», «Фамілія», «Фома») знижка становить 50 грн.).

Редакційна колегія робить все можливе задля того, щоб матеріали видання, котрі готують як представники духовенства, так і воцерковлені люди, були доступні широкому загалу. При цьому, варто відмітити, що орієнтація йде, в першу чергу, не на фонди найбільших бібліотек та фондів періодичних видань у них, а на конкретну людину, котра може придбати, передплатити чи прочитати номер у мережі інтернет. Особливістю даного видання є й те, що воно не має «застарілих» матеріалів, майже відсутня в них та актуальність, що може зникнути через тиждень чи два після виходу друкованої версії. Тобто цілком обґрунтованим може стати очікування появи електронної версії в мережі інтернет.

Отже, можемо визначити журнал «Отрок.ua» просвітницьким проектом УПЦ та говорити про довготривалу актуальність друкованих матеріалів й переважання когнітивного впливу на читача через матеріал.

Особливості даного журналу: офіційність видання; орієнтація на молодь; актуальність тем для молоді; наявність позаштатних кореспондентів, котрі готують матеріали; головний редактор той самий, що і в журналі «Фамілія» — Іона Черепанов; видання має 3 постійні рубрики; видається при Свято-Троїцькому Іонинському монастирі; наявна система знижок при

передплаті видання; раніше часто передруковували матеріали з інших видань.

Православний сімейний журнал «Фамілія» створений молодіжним волонтерським рухом «Молодость не равнодушна» у 2009 р. та видається за консультативної підтримки синодального відділу у справах молоді. Дане неофіційне видання має власний сайт, на якому можна ознайомитися з архівом номерів, починаючи з 2013 р. Журнал доступний до передплати (150 грн. на рік) та наявний у продажу в церковних лавках (15 грн.). Кольорове видання формату А4 з глянцевиими сторінками, виходить один раз на два місяці накладом 3000 примірників. Середній обсяг видання – 60-70 сторінок, видається російською мовою.

Редакційна колегія, на чолі з єпископом Обухівським Іоною (Черепановим), представляють його як видання для всієї родини. Журнал виходить з 4-ма рубриками: основи, сім'я (тексти, присвячені вихованню, порозумінню в сім'ї, можливим шляхам вирішення проблем), пряма мова (відповіді на запитання читачів, котрі стосуються взаємовідносин у родині, побутовим питанням, які в них виникають, та варіантам їх вирішення), культура (рекомендовані фільми для сімейного перегляду, в яких утверджується цінність сім'ї, взаєморозуміння в ній, повага до старших, любов до рідних) [137]. Серед авторів є як представники духовенства, так і звичайні віруючі люди. На сайті журналу за прізвищем автора можна знайти його публікації та розмірковування на різні теми.

На сторінках журналу багато цитат відомих особистостей (письменників, християнських мислителів, церковних діячів, філософів, акторів, психологів), котрі змушують задуматися над сенсожиттєвими питаннями, наявні ілюстрації, фотографії, які доповнюють глибинне сприйняття візуальним рядом. Наприклад, цитата Хосемарії де Балагер «Время – деньги, за которое мы должны купить вечность», звертає читача до осмислення ролі часу в його житті та спрямовує, щоб встигнути обрати вічність.

Основні риси видання: неофіційний друкований орган; орієнтоване на читання всією родиною; утвердження ролі та значення сім'ї; наявний сайт з архівом номерів; мова видання — російська; є система знижок при передплаті видання.

Журнал «Фома в Україні» — щомісячне культурно-просвітницьке та інформаційно-аналітичне видання формату А4, з глянцевиими сторінками (наклад 7000 примірників). Проект було запущено у 2012 р., після успіху журналу «Фома» РПЦ (з 2003 р. — періодичне кольорове видання, а з 2005 р. — щомісячне). Створення цих двох журналів пов'язане з «ідеєю говорити про Бога сучасною мовою з орієнтацією на православних християн та на тих, хто сумнівається».

Друковане видання створюється за безпосередньої участі російського журналу «Фома» (його перший міжнародний проект в СНД). Саме тому в редакційній колегії «Фоми в Україні» В. Легойда — голова синодального інформаційного відділу РПЦ та головний редактор журналу «Фома». Серед інших авторів є як світські особи, так і представники духовенства. На сайті журналу можна ознайомитися із змістом усіх номерів. Постійні рубрики — «Монолог» (колонка головного редактора В. Легойди, де він ділиться думками стосовно актуальних проблем сучасності), «Інтерв'ю номера» (бесіда про сенс життя і творчості з відомими людьми — акторами, вченими, письменниками, музикантами), «Тема» — широке розкриття тієї чи іншої теми, «Віра» — прояснення основ православного віровчення, «Новомученики» — друкуються біографії священнослужителів чи мирян, котрі постраждали від радянської влади в ХХ ст. У рубриці «Прості запитання» духовенство відповідає на ті питання, які здаються зрозумілими й очевидними лише на перший погляд, а насправді — відповідь на них досить глибока і потребує від читача довготривалого осмислення. Рубрика «Люди» знайомить нас із життєвими долями різних людей, у ній акцентується увага на подвигу людини, умінні вистояти перед життєвими проблемами та дилемами, залишаючись при цьому гідним членом суспільства. Розповіді про

те, якими подіями та проблемами живуть православні віруючі в Україні, Росії, Білорусії, представлені в рубриці «Смислова географія». Соціальний проект, котрий має на меті спростити ставлення людей до процесу усиновлення та сприяти активному залученню їх до нього, подає матеріали свого служіння суспільству в рубриці «У вас буде дитина». Матеріали літературних зустрічей, кіносеансів, історичних досліджень, музейних екскурсій — все те, що розкриває світ культури та мистецтва, можна відшукати під заголовком «Культура». Рубрика «Путівник» робить анонс подій культурного життя, церковних заходів та соціальних проектів з контактною інформацією організаторів. І завершується змістовне наповнення журналу практичними порадами та короткими рецензіями на книжки (рубрика «Що читати»).

Отже, слід зазначити, що тематичне наповнення номерів залишає осторонь політичну сторону життя людини. Проект більшою мірою орієнтований на культурні та соціальні процеси. Змістовне наповнення журналу покликане, в першу чергу, створити майданчик для того, щоб ділитися інформацією з православного життя, виконуючи інформаційну та світоглядну функції. Розповсюджується українське видання за редакційною передплатою (292 грн. на рік), продається в церковних лавках УПЦ (35 грн.), котрі розташовані на територіях храмів та монастирів та в торгових точках найбільших міст України [144]. Друковані номери частково представлені в бібліотеці Києво-Печерської лаври, у бібліотеці КДАіС, у фондах НБУ ім. В. І. Вернадського.

Особливі характеристики журналу: неофіційне видання УПЦ; проект суспільно орієнтований — піднімає суспільно значущі теми, уникаючи політики; акцент на спільному культурному просторі України, Росії та Білорусії; до створення журналу безпосередньо долучений голова інформаційного відділу РПЦ; видається російською мовою; велика кількість тематичних блоків; видання доступне не лише в друкованому вигляді, але й у

інтерактивному. Як наслідок — легкість та доступність до друкованих засобів масової інформації УПЦ; діє система знижок при передплаті видання.

Православний жіночий журнал «Самарянка» заснований у 2007 р. культурно-просвітницьким центром «Горлиця» та видається з благословення митрополита Дніпропетровського і Павлоградського Іринія. Журнал виходить з глянцевиими сторінками (48 -60 стор.) формату А4, періодичність — 1 раз на 3 місяці.

Відмічаючи неоціненну роль жінки в історії людства, ініціатори проекту започаткували журнал «про життя і духовний світ жінки, про православну традицію та чудеса віри, про дивовижну долю і велику любов, про роль жінки в церкві та суспільстві, про сімейні стосунки і виховання дітей» [119]. Окрім цього, «журнал спрямований на спільні роздуми з читачками про життя і про проблеми, що неминуче виникають в житті сучасної жінки, про покликання жінки, з урахуванням духовних потреб та просвітницьких устремлінь нашої сучасниці з позиції Православних традицій» [119]. Журнал орієнтований на жіночу аудиторію різного віку (журнал для «сучасної жінки на перехресті віри, розуму та побуту») та, як зазначають редактори, «судячи із зворотного зв'язку, журнал читають і чоловіки, і молодь» [119]. Дану тенденцію можна пояснити актуальністю та глибинністю опублікованих матеріалів.

Змістовне наповнення журналу складають постійні рубрики, в яких піднімаються питання про роль жінки в церкві та в суспільстві в цілому, жіночої психології, глибини та щирості подружніх та сімейних відносин, ази виховання дітей тощо. Рубрика «Світочі минулого» розповідає про життя подвижників і святих; «Повість про життя» — історії про дивовижні жіночі долі та уміння останніх подолати труднощі, «Діалоги» містить просвітницькі бесіди зі священниками на злободенні теми; «Батьківський клуб» — розмірковування на актуальні теми батьківства, поради та коментарі представників духовенства; «Альтанка» — інтерв'ю з гостями редакції;

«Культ і культура» — цікава інформація з культурного життя, поради для паломників тощо.

Серед непостійних рубрик варто відмітити ті, що мають практичне спрямування. «Комора здоров'я» — практичні поради для читачів про правильний спосіб життя, раціон та здоров'я в цілому. «З мамою на дозвіллі» — педагогічна майстерність для мам під час спільного відпочинку з дітьми. Періодично друкуються вказівки для домогосподарок побутового характеру, рецепти різних страв, або статті, що в цілому присвячені смачним книгам людства (Самарянка, 2013, №4).

Видання має власний сайт для задоволення духовних, просвітницьких та інтелектуальних пошуків жінки. Окрім ознайомлення з архівом друкованого журналу та матеріалами, що не увійшли до них, на сайті можна задати питання православному психологу та священнику. Журнал наявний у продажу в церковних лавках (14 грн. 10 коп.), та доступний для передплати — 56 грн. 40 коп.); частково представлений у фондах НБУ ім. В. І. Вернадського, бібліотеки Києво-Печерської лаври.

Особливості видання: видання Дніпропетровської єпархії; культурно-просвітницький проект; орієнтований на жіночу аудиторію; мова видання — російська; журнал має власний сайт; редакція просить фінансової допомоги в читачів.

Друковане видання «Живой роднік» — неофіційне видання УПЦ, засноване Донецькою єпархією в 2003 р. Журнал формату А4, з глянцевиими сторінками, виходить російською мовою 1 раз на місяць з накладом близько 9000 примірників (обсяг — близько 66 сторінок). Головний редактор видання — протоієрей Георгій Пуляєв.

Будучи «православним співрозмовником» (як зазначається на титульному аркуші журналу) та орієтованим на воцерковленого читача, видання більшою мірою виконує інформативно-просвітницьку функцію — поглиблює знання про православну віру та доводить істинність православного вчення для тих, хто сумнівається. У 2008 р. журнал отримав

грамоту синодального тоді ще інформаційно-просвітницького відділу УПЦ за працю в галузі духовної просвіти та був визнаний найкращим виданням УПЦ.

У рубриці «Православний світ» з метою констатування єдності з Московським патріархатом часто друкуються новини з життя РПЦ та послання патріарха Кірілла. Тоді як у рубриках «Донбас православний» і «Благочиння» надається інформація про священників та отців Донецької та Горлівської єпархій, їхні подвиги та добрі справи. Крім того, в інших частинах журналу досить багато матеріалів та послань місцевого митрополита та інших представників духовенства єпархії.

Під заголовком «Читаємо Священне Писання» публікується тлумачення текстів із Біблії. «Наш календар» розповідає про місцевих святих та священномучеників, описуються традиції святкувань православних свят на території області. У рубриках «Слово пастиря», «Шлях до Порятунку», «Подвижники благочестя», «Духовна спадщина», «Погляд в історію», «Хто є хто», «Церква і культура» піднімаються питання соціального характеру — про цивільний шлюб та неприпустимість такого вибору для православної людини, про сім'ю як малу церкву та її значення в житті людини, про виховання дітей та ставлення до рідних. У матеріалах можна знайти переклади богословських праць, життя подвижників, ознайомитися із поезією і прозою читачів та духовенства («Літературна сторінка»).

У бібліотечному фонді НБУ ім. В. І. Вернадського представлені випуски з 2007 по 2013 рр. У зв'язку з особливою соціально-політичною ситуацією в Україні в цілому та в Донецькій обл., зокрема, видання 2014 та 2015 років в Києві відсутні, хоча на сайті Донецької єпархії є інформація, що видання продовжує виходити. Доступ до електронного архіву номерів на сайті тимчасово недоступний. Через соціально-політичну ситуацію в країні придбати видання можна лише в приходах Донецької та Горлівської єпархій.

Характерні риси видання: регіональний журнал Донецької єпархії; виходить російською мовою; наголошується на єдності з РПЦ; багато

інформації про регіональне духовенство; журнал був нагороджений представниками УПЦ як найкраще просвітницьке видання; важкодоступний поза межами Донецької обл.

Представники УПЦ готують ряд видань для дітей. Для загальноцерковного поширення рекомендовані «Шишкін Лес», «Капелькі», «Серебряний звоночек» та дитяча розгортка-вкладка газети «Начало» під назвою «Богдан». Наприклад, проаналізуємо журнал «**Шишкін Лес**». Це дитячий кольоровий, яскравий пізнавальний журнал формату А4, створений у 2006 р. за мотивами телепрограм «Шишкін Лес» і «Добре слово», що представлені на ТК «Глас» та «Радість моя». Видання виходить 1 раз на місяць двома мовами — російською (10000 примірників) та українською (3000 примірників), обсяг – 36 сторінок.

Пізнавальні рубрики: «Світлиця», «Добре слово», «Совінформ», «Світ природи», «Кошик казок», «Галявина почитай-ка», «Шишкіна майстерня», «Шишкіна школа», «Музей цікавих речей», «Поради Єнота Єнотича». У них за допомогою героїв журналу (мишки, котика, вовчєнати, сови та єнота) «показується християнське ставлення до добра і зла, утверджуються чесноти: охайність, ощадливість, слухняність, уважність і совісність [36]. Таким чином, у змісті журналу подається пізнавальний та навчальний матеріал, наявна інформація для духовного розвитку та виховання дитини в православній вірі. Маючи місіонерську спрямованість, за словами редакторів, журнал — незамінний помічник батькам у вихованні дітей від 6 до 10 років.

Видання можна передплатити на рік (139 грн. 20 коп.), придбати за 12 грн. у церковних лавках. На російському сайті «Шишкін Лес» для батьків» (<http://shishkinles.ru>) можна знайти інформацію і про українське видання. На ресурсі доступна реклама розвиваючих ігор для дітей, книжок, мультфільмів тощо.

Особливості журналу: видається представниками Донецької єпархії; двомовне видання; у видання є російськомовний аналог; тираж російськомовного видання більший за українськомовний; знайомі дітям герої

навчають їх, граються, майструють та допомагають пізнавати оточуючий світ, знайомлячи з поняттями християнської доброчинності; функціонує російський сайт з інформацією про українське видання.

Газета «Начало» Дніпропетровської єпархії — це неофіційне кольорове видання церкви, що виходить з 2000 р. із періодичністю 1 раз на місяць (формат А3). Тираж газети сьогодні — 12000 примірників. У травні 2010 р. нагороджена орденом «1020 років Хрещення Русі».

Газета не має постійних рубрик, проте всі матеріали носять місіонерсько-просвітницький характер та допомагають православній людині відшукати відповіді на сенсожиттєві питання та сформулювати ставлення до тих чи інших проблем сучасності. У номерах подано розмірковування на тему нерівних шлюбів, абортів, стратегії виховання дітей у вірі, поради в пошуку книг для прочитання, реакція на суспільно-політичні події в державі, історія та традиції православних свят тощо. Таким чином, змістовне наповнення журналу балансує на межі церковних розмислів та буденних проблем і питань. Читач може знайти відповіді на питання на сторінках даного видання з точки зору православного віровчення [180].

У газетних фондах бібліотек м. Києва газета відсутня. Розповсюджується за передплатою (39 грн. 60 коп. на рік) та в церковних лавках єпархії (ціна в межах 4 грн.).

Особливості газети: видається Дніпропетровською єпархією; неофіційне кольорове газетне видання; газета носить місіонерсько-просвітницький характер; видання «для тих, хто вірить і любить»; виходить російською мовою; досить дешево видання.

Ще одне регіональне видання «**Православіє і медицина**» видається спільно Сімферопольською і Кримською єпархією, Кримським державним медичним університетом ім. С. І. Георгієвського та Міністерством охорони здоров'я АР Сімферопольської єпархії. Цей церковно-науковий журнал був заснований у 2007 р. (подія приурочена до 130-ліття з дня народження кримського архієпископа Луки (Войно-Ясенецького, 1877-1961pp.). Оскільки

журнал має на меті відображати взаємодію та взаєморозуміння між православ'ям і медициною, наукою і релігією, то у виданні публікуються оригінальні статті та проповіді, що присвячені медичним та богословським питанням та питанням моралі. Дане офіційне видання виходить щоквартально російською мовою. Головний редактор — митрополит Сімферопольський і Кримський Лазар (Швець).

Друкований варіант форматом А4, з глянцевиими кольоровими сторінками, обсягом 70-80 сторінок, виходить тиражем 500 примірників. З електронним архівом номерів журналу з 2009 по 2014 рр. у форматі PDF можна ознайомитися на сайті Сімферопольської єпархії. На журнал діє передплата (144 грн. на рік), а також його можна придбати на території випускаючої єпархії. На сьогоднішній день видання відсутнє в бібліотечних фондах та церковних лавках Києва. Ми пов'язуємо це, серед іншого, з соціально-політичними подіями в державі.

Науковий характер журналу підтверджує ряд фактів: серед його авторів вчені-медики й богослови, практичні лікарі та священнослужителі, видання отримує позитивні відгуки від читачів та лікарів за змістовне наповнення. Видання орієнтоване на священників, православних лікарів, учених, медиків-практиків, студентів, істориків, краєзнавців [22]. Як зазначають редактори, «...які б дивовижні відкриття не відбувалися в сучасній медицині, вони не суперечать єдності душі і тіла, вірі в Бога» [22].

Головні рубрики видання: «Оригінальні статті», «Портрети», «Сторінки історії», «Мистецтво», «Духовна спадщина», «Пам'ятні дати», «Милосердя», «Православні святині в Криму» тощо. У змісті цих матеріалів висвітлюються питання, що перебувають на стику православ'я, медицини та прогресу, вони стосуються питання біоетики — трансплантації органів, клінічної смерті, абортів, штучного запліднення, СНІДу тощо.

Відмінні риси: мова видання — російська; невеликий тираж — 500 примірників; проблематика журналу — на стику православного світогляду, медицини та наукових відкриттів у медицині; до створення видання долучені

фахівці різних галузей та православні богослови; у перспективі подальшої роботи — переклад випусків журналу грецькою мовою; номери журналу (до 2014 р.) перебувають у вільному доступі у мережі інтернет. Згідно із даними з сайту Сімферопольської та Кримської єпархії, що наразі доступний за новим доменом <http://crimea-eparhia.ru/>, журнал продовжує виходити, матеріали перебувають у вільному доступі в мережі інтернет.

Таким чином, розглянувши друковані засоби масової інформації УПЦ, що рекомендовані до розповсюдження, можемо констатувати:

1. Періодика УПЦ поділяється на «офіційні» та «неофіційні» видання. Офіційні друкуються від імені церкви та містять матеріали інформаційного характеру. У свою чергу неофіційні — мають більш світоглядну та просвітницьку орієнтацію, аніж інформативну, проте теж рекомендовані до розповсюдження.

2. У друкованій пресі УПЦ представлені газети, журнали та календарі. Церква не займається випуском бюлетенів.

3. Кожне з видань має свою періодичність виходу: найчастіше — 2 рази на місяць («Церковна православна газета»), найрідше — 1 раз на рік («Труди Київської духовної академії»). Періодика видання обумовлена рядом факторів — специфікою матеріалу (інформаційний чи насичений, продуманий, глибокий), цільовою аудиторією, розповсюдженістю тощо.

4. Видання відрізняються накладом (від 500 примірників єпархіальних видань («Православ'є і медицина») до 15 000 примірників («Церковна православна газета»)).

5. Видання мають такі цільові аудиторії: для широкого загалу, для всієї сім'ї, дітей, молоді, жінок та вузькоспеціалізовані (для медиків, військових, батьків, студентів духовних навчальних закладів тощо).

6. За мовою видання розрізняються одномовні (українською або російською мовою) або двомовні версії. Російська мова видання уможливорює розповсюдження друкованого видання за межами держави.

7. Періодичні видання відрізняються доступністю отримання (передплата — реальна можливість вчасно отримувати друкований випуск офіційного видання), цілодобовий доступ у мережі інтернет до електронного варіанту, локальне розповсюдження єпархіальних ЗМІ).

8. Доступність встановлення контактів з редакторами. Кожне видання має електронну пошту, багато з яких — навіть власні сайти, на яких доступна опція «Зворотний зв'язок».

9. Достатньо велика кількість видань регіонального розповсюдження (до їх числа входять як єпархіальні часописи, так і тематичні, молодіжні, жіночі, дитячі видання).

Серед особливостей, що пов'язані із стратегією побудови інформаційної діяльності УПЦ, хотілося б звернути увагу на наступне:

1. Матеріали до вузькопрофільних видань пишуть ті, на кого періодика орієнтується (молодь, медики, православні священники-батьки, студенти духовних навчальних закладів);

2. Сегментованість аудиторії за віком — дошкільнята, молодші школярі, молодь, старше покоління;

3. Візуальна привабливість більшості друкованих об'єктів — кольорові видання з великою кількістю графічних об'єктів, фотографій, портретів, репродукцій ікон, картин тощо;

4. Велика кількість друкованих видань для молоді та молодих сімей, тоді як просвітницька діяльність у мережі інтернет теж, в першу чергу, націлена на молодь;

5. Назви видань досить обґрунтовані та змістовні;

6. За змістом матеріали повністю відповідають офіційній позиції церкви та православному віровченню, проте, майже у всіх виданнях зазначається, що редакція може не поділяти думку автора;

7. Преса виходить за підтримки синодальних відділів та єпархій, з благословення очільника церкви – раніше митрополита Володимира, тепер митрополита Онуфрія, або єпархіальних єпископів;

8. Попри те, що більшість видань церкви глянцевої, майже у всіх виданнях наявне звернення до читачів з проханням матеріальної допомоги, оскільки дані проекти не мають фінансування та є волонтерськими;

9. Відсутня обов'язковість реєстрації друкованих видань, саме тому зареєстрованими є лише рекомендовані до розповсюдження видання (реєстрація видання – це зручність та додаткова відповідальність).

На нашу думку, такий масштабний розвиток конфесійних засобів масової інформації УПЦ пов'язаний із забезпеченням високого рівня релігійної свободи в суспільстві в цілому та в зацікавленості представників церкви долучатися до цієї роботи, зокрема. Проте, варто зазначити, що у вищезначених виданнях афективний вплив переважає над когнітивним, що проявляє себе у некритичному сприйнятті матеріалу та позицій, переважання ролі попереднього релігійного досвіду щодо сприйняття релігійної організації, новин та дій. Водночас особливості сприйняття релігійної організації, як і у світській періодиці, відзначаються предметністю, цілісністю, константністю, осмисленістю. У виданнях вузького спрямування цілісність порушується, оскільки ми маємо можливість бачити «православ'я для дітей», «православ'я для жінок» тощо. Проте і тут наявність емоційних та чуттєвих характеристик виходить на перший план.

Варто відзначити також, що на сторінках друкованих видань УПЦ, зокрема на розглянутих нами, має місце озвучення та відстоювання офіційної позиції церкви з суспільно-політичних питань сучасності. Деякі видання, зокрема «Отрок», «Фома в Україні», «Фамілія», взагалі не піднімають питання політичних процесів та подій, проте існує ряд видань, а саме «Трієдіная Русь» (рос.мовою), «Мір» (рос.мовою), «Новоросійський кур'єр» (рос.мовою), після аналізуючи змісту яких вітчизняні науковці зробили ряд заяв. Так, наприклад, представники центру релігійної інформації

і свободи УАР (Українська асоціація релігієзнавців), опрацьовуючи матеріали про релігійне життя України і світу, дійшли висновку, що серед основних періодичних видань різних конфесій і церков України відсутні матеріали, котрі б теоретично розкривали природу релігійної толерантності й шляхи її утвердження. Газетні видання орієнтовані на пряме підбурення, загострення міжконфесійних та міжцерковних протистоянь та ворожечі. Науковцями були названі, серед інших, і видання УПЦ, такі як «Летопись Православная» (рос. мовою), «Начало» (рос. мовою), «Мір» (рос. мовою), «Спасіте наши души» (рос. мовою), «Православний мір» (рос. мовою), «Православний світогляд» (укр. мовою), «Церковний веснік» (рос. мовою), «Православная Москва» (рос. мовою), «Русь державная» (рос. мовою), «Радонеж» (рос. мовою), котрі у своїх випусках не відзначаються толерантністю у виявах свого ставлення до інших церков та конфесій. «Газети УПЦ МП виявляють глухоту щодо процесів розбудови незалежної Української держави і всіляко підносять й пропагують ідею «Русского мира»» [60, с. 279-280]. Після суспільно-політичних подій в Україні у листопаді-грудні 2013 р. представниками Української асоціації релігієзнавців було написано лист до СБУ з проханням розглянути змістовне наповнення деяких видань УПЦ («Трієдіная Русь» (рос. мовою), «Мір» (рос. мовою), «Новоросійський кур'єр» (рос. мовою)), котрі, на думку релігієзнавців, формували проросійські світоглядні орієнтації своїх читачів.

Таким чином, толерантність як одна із засадничих умов дотримання чинного законодавства в питанні свободи совісті у виданнях УПЦ реалізується не повністю. Принагідно зазначимо, що в статуті церкви, а саме в сьомому пункті I розділу, мовиться, що діяльність УПЦ, серед іншого, включає поширення своїх переконань у суспільстві безпосередньо або через засоби масової інформації (газети, журнали, релігійну літературу, теле- і радіопроекти та інші форми поширення масової інформації, у тому числі й власні) [127]. Ця обставина жодним чином не вказує на специфіку ставлення УПЦ до ролі засобів масової інформації у суспільному житті, адже, як уже

зазначалося, «активна проповідницька діяльність» та «яскраво виражений прозелітизм» [2, с. 368] є однією з особливостей усіх світових релігій і, відповідно, їх конкретно-конфесійних напрямів. Попри широку представленість УПЦ в медіа-просторі України, донедавна позиція церкви була наступною: «...необхідно надалі піднімати загальний рівень церковних ЗМІ. А він має бути таким, щоб вони були цікавими для церковної аудиторії, конкурентоспроможними на ринку ЗМІ взагалі та посідали на ньому свою нішу. Існує необхідність, потреба навчитися презентувати себе в сучасному інформаційному суспільстві, не залишаючись у межах інформаційного поля. Для нас ЗМІ — це інструмент соборності церкви, зона її місіонерської [курсив наш — О. З.] відповідальності» [58].

Припускаємо, що у зв'язку з триваючими соціальними трансформаціями, що притаманні українському суспільству, ми зможемо констатувати подальшу динаміку та якісні зміни в інформаційній діяльності та медіапросторі країни.

3.2. Результати діяльності УПЦ в теле- та радіомовленні України

Відповідальність за здійснення ефективної діяльності у сфері телемовлення покладена одночасно на інформаційно-просвітницький відділ, відділ релігійної освіти, катехизації й місіонерства УПЦ та на представників цих відділів у єпархіях.

Першочергово в даному контексті варто звернути увагу на роботу просвітницького телеканалу «Глас», котрий був створений у 2005 р у форматі «сучасного, динамічного культурологічного телебачення для всієї родини» [127]. За твердженням авторів програми, вони «прагнуть «допомогти нашим глядачам почути слова істини, премудрості, добра і правди, що містяться в текстах Святого Письма, вітчизняних і зарубіжних філософів, істориків, письменників та поетів, в усній народній творчості тощо» [127].

До творчого колективу каналу входять як представники духовенства УПЦ, так і світські люди, котрі спільними зусиллями вдосконалюють даний

проект. Канал транслює передачі цілодобово, а на його сайті в мережі інтернет у вільному доступі можна переглядати і вже трансльовані програми, і канал online. Така опція значно розширює коло глядачів, оскільки матеріали можна переглядати у зручний для себе час.

Усі програми телеканалу можна розподілити на 3 групи: документально-освітні, інформаційні та пізнавально-розважальні (для дітей і молоді). До першої групи належать програми «Спадщина» (репортажі з різноманітних куточків України, що пов'язані з життям і діяльністю визначних історичних постатей церкви та країни в цілому); «Портрет» (розповідь про життя людини, яка присвятила своє життя творчості); «Людина праці» (історії українців, які завдяки своїй наполегливій праці прославилися на весь світ); «Уроки богослов'я» (прямі включення з уроків Київської Духовної семінарії) тощо.

До інформаційних програм належать «Мір православ'я» (про головні події церковного життя в Україні та за кордоном), «Літопис» (про культурно-історичну спадщину українського народу, про життя та часто непросту долю відомих особистостей); «Трудом і молитвою» (програма про події в житті церкви, про будні і свята парафіян), прогноз погоди тощо.

Серед пізнавальних та духовно-просвітницьких програм вирізняємо передачу «Трапеза» (про давні народні традиції приготування страв та істинне значення посту в житті людини); «Добре слово» (цикл програм для глибинного пізнання текстів Євангелія, підвищення уміння «читати ікони», знайомство з життями святих); «Твій компас. Паломницькі подорожі та дослідження» (цикл науково-популярних фільмів про історію міст і країн, про монастирі і храми християнської церкви, святині тощо) та багато інших. Екранізація друкованого видання для дітей «Шишкін лес» (про яке мовилося вище) відбувається в межах однойменної передачі.

Варто зазначити, що в ефірі телеканалу значна увага приділена культурно-історичній спадщині українського народу, значну частину якої, враховуючи змістовне наповнення програм, складає духовність та

православна віра. Канал «Глас» двомовний, репортажі та програми виходять українською та російською мовами, що сьогодні є єдиним прикладом церковного телебачення в Україні.

Окрім цього, представники УПЦ випускають ще ряд телевізійних програм, що мають свою періодичність виходу та транслюються в ефірах 1 Національного телеканалу, телеканалу «Ера» та каналів місцевого телебачення в регіонах.

Київська єпархія випускає 5 програм. Серед них **«Православний вісник»** — інформаційна стрічка та репортажі про важливі події з життя церкви. У програмі **«Світло»** в прямому ефірі звучать тематичні дискусії на різні теми за участю представників традиційних для України конфесій та УПЦ, зокрема. Архів цих двох програм можна знайти в мережі інтернет на сайті Першого Національного телеканалу та на відеохостингу Youtube. Мовлення телеканалу «Ера» зранку розпочинається з передачі **«Ранкова молитва»** Київської митрополії, проект **«Православний календар»** виходить на каналі «Ера» з ведучим Миколою Лисенком та частково дублює радіопередачу з однойменною назвою, що також виходить за підтримки Свято-Троїцького Іонинського монастиря. У програмі повідомляють про православні свята, традиції їх святкування, святих кожного дня та про їхні життя. Відеоблог порталу **«Православіє в Україні»** — це інтерв'ю з представниками церкви на різноманітні теми (від обговорення традиційних звичаїв українського народу до питання ставлення церкви до сурогатного материнства) з ведучою Юлією Комінко (головний редактор порталу «Православіє в Україні»).

Варто зазначити, що оскільки програми підготовлені представниками Київської єпархії, її дані спрямовані на широке коло глядачів і не обмежуються новинами та інформацією свого регіону. Вільний доступ у мережі інтернет до деяких програм, на нашу думку, — це реалізація стратегій розвитку як столичних проєктів, так і регіональних.

У межах Дніпропетровської єпархії готують 4 телевізійні програми. Перша з них — **«Інформаційний огляд «Седміця»»** — щотижнева програма, в якій світський журналіст передає репортажі про найбільш значимі події з православного життя. Друга програма **«Місце зустрічі — Острів класікі»** — це коротка інформаційна частина про класичний музичний твір (Баха, Бетховена, Вівальді, Моцарта та ін.) та його виконання оркестром. Програма **«В гостях у Дуняши»** виходить у будні, орієнтована на дитячу аудиторію, де в легкій формі дітям розповідається про життєві цінності, духовність та православну віру. Тим самим задовольняється просвітницька та виховна функція для дітей в межах ефірів.

Проект **«Острів Надії»** — щоденна просвітницька програма з постійними рубриками: «Сторінка молитвослова», «Православ'я онлайн», «Міфи і факти» (відповіді священника на запитання телеглядачів про православ'я), «Православний календар», «Недільна проповідь».

Усі вищезазвані програми Дніпропетровської єпархії виходять за підтримки кінокомпанії Центру православної культури «Лествиця» та перебувають у вільному доступі на сайті останньої (<http://www.lestvitsa.dp.ua/>) в мережі інтернет.

Не зважаючи на те, що інформаційно-просвітницький відділ, котрий має координувати всю роботу православних медіа на території Донецької єпархії, був створений не так давно — у травні 2006 р., на сьогоднішній день ця єпархія (разом із Київською, Мукачівською, Одеською та Сімферопольською) є лідерами за кількістю телепроектів — готує 5 програм. Програма **«Дорога до храму»** виходить з періодичністю 2 рази на тиждень, у ній упродовж години звучать офіційні новини з життя православного світу та лунають відповіді на запитання слухачів.

Проект **«Возродження духовності»** виходить 1 раз на тиждень, тривалістю 25 хвилин, та має просвітницький характер — в ефірі звучать відомості про православні традиції, християнські канони та обряди, їх історію та зміни (якщо такі мають місце в сьогоднішній день), вимоги до віруючих зі

сторони церкви; історична складова програми — це оповіді про храми та монастирі регіону.

«**Простиє істини**» — щотижнева передача, що також присвячена розповідям про православні традиції, котра виходить у місцевій телекомпанії «Орбіта» (м. Красноармійськ) з 2012 р. Програма «**Благовєст**» виходить на регіональному телеканалі «Юніон» з жовтня 2000 р. Один раз на тиждень упродовж 30 хвилин ведучі розповідають про новини регіону, священнослужителів та про історію храмів, що знаходяться в даній місцевості. Матеріали передачі лише частково представлені в мережі інтернет на відеохостингу Youtube. Дитяча передача «**Роднічок**» виходить 2 рази на місяць на телеканалі «ТВ-7» (м. Маріуполь) з квітня 2007 р. Упродовж 25 хвилин у цікавій та пізнавальній формі дітям розповідається про православну віру, християнські заповіді, взаємини з батьками, друзями. Проект спрямований допомогти батькам сформувати в дітей православний світогляд, проте випуски програми відсутні в мережі інтернет.

Як бачимо, програми Донецької єпархії спрямовані на воцерковлення людини та формування глибокого розуміння православних істин як у дорослого покоління, так і в дітей. Часто в студії зустрічаються представники духовенства та світські журналісти. Це формує достатній для розуміння глядачів рівень обговорень та дискусій, адже священники тлумачать істини з орієнтацією на глядача з різним рівнем воцерковленості та знанням православних традицій. Деякі програми мають альтернативний доступ в мережі інтернет на відеохостингу Youtube («Возродження духовності» та «Дорога до храму»).

Мукачівська єпархія також має свій відеоканал на відеохостингу Youtube, на якому досить регулярно наповнюються рубрики «Життя єпархії», «Новини», «Фільми єпархії», «Інтерв'ю та проповіді». Тут наявний доступ до програм «**Духовне джерело**», «**Духовні обрії**», «**Православний календар**» — місіонерські програми, в яких говорять про актуальні проблеми та питання життя віруючої людини, розповідають про православні

традиції та свята. У програмі **«Одкровення»** звучать проповіді та настанови священнослужителів.

Сімферопольська єпархія представлена в телеефірах низкою щотижневих передач — **«Сохранім веру»** з інформаційними сюжетами за рубриками: «Новини», «Портрети священнослужителів», «Нариси про храми і монастирі»; **«Зерно істини (Что? Где? Когда?)»** — це конкурс знавців православної культури серед школярів; **«Алушта православная»** — інформаційний випуск новин з життя міста та околиць. Крім того, телекомпанія Севастопольського благочиння **«Корсунь»** готує телесюжети про благочинність на території парафії та передає ці матеріали місцевим телеканалам для популяризації такої діяльності серед населення.

«Телевізійне єпархіальне обзреніє» Одеської єпархії — це духовно-просвітницький проект, що виходить в неділю у місцевій телерадіокомпанії «Глас». На сайті останньої є всі випуски програми, котрі містять матеріали інформаційно-просвітницького характеру: новини, проповіді, розповіді про православні традиції та істини.

«Богослужебная енциклопедія» — це додаток до першої програми, що створена за ініціативи семінаристів Одеської духовної семінарії, які виступають авторами та ведучими, розповідають в ефірі про устрій церкви, літургійне життя тощо.

Відеоматеріали інформаційно-просвітницької програми **«Місіонерское обзреніє»** представлені в мережі інтернет як на сайті місіонерського відділу, так і на відеохостингу Youtube. Проте, востаннє викладено випуски за 2014 р. Репортажі містять значною мірою новини, котрі відбулися в житті «православної Одеси» та православної церкви в цілому.

Під час ефіру програми **«Кредо»** глядачів знайомлять з історією життя визначної для православної церкви особистості або події. Оскільки програма виходить в ефірі телекомпанії «Глас», то на сайті останньої у вільному доступі знаходяться всі записи проекту. Остання передача Одеської єпархії — **«Прєображеніє»**, в якій ведучий прагне осмислити важливі

історичні події, що стосуються історії людства та православної церкви (про розколи, собори, життя святих та мучеників) на догматично-філософському рівні. На інтернет-каналі на сайті ТК «Союз» досить своєчасно викладаються нові випуски програми, щоб кожен бажаючий мав постійний доступ до цих матеріалів. Отже, програми даної єпархії виходять російською мовою і цілком доступні в мережі інтернет для подальшого перегляду поза межами даного регіону.

Запорізька єпархія має 2 канали на відохостингу YouTube: канал єпархії та канал Студії православних фільмів «Лоза» (тут можна знайти анонси фільмів та цікаві репортажі). Варто відмітити, що відеоматеріал на ці ресурси завантажуються регулярно. Крім того, єпархія випускає програму **«Православний дайджест»** — це щоденний проект Запорізької студії «Лоза», що виходить з періодичністю 10 разів на день з коротким оглядом найбільш цікавих новин та подій з життя церкви.

До єпархій, що випускають по одній програмі, належить і Кіровоградська, котра готує російськомовний проект **«Глас православний»**, що з'являється на Кіровоградському обласному телеканалі раз на тиждень у неділю. Упродовж 30 хвилин звучать новини, розповіді про свята, основи православної віри. До студії часто запрошують священнослужителів регіону, котрі відповідають на запитання та коментують події. На сайті єпархії доступні архіви передач. Крім того, варто зазначити, що випуски нових програм завантажуються регулярно.

Волинське телебачення транслює 2 православні передачі: **«Благодатна купель»** та **«Дзвони Волині»**. Перший проект — місіонерський з інформацією про недільну школу, історію храмів та з проповідями митрополита. Програма «Дзвони Волині» передає офіційні новини, роз'яснює основи православної віри та слова Святого Письма. Єпархія має свій канал в мережі інтернет на відохостингу Youtube, де можна переглянути всі випуски обох програм. Достатнє фінансування відсутнє, але матеріальна допомога місцевих підприємців свідчить про духовно-моральний

потенціал програм, про їх затребуваність та популярність серед мешканців регіону.

Духовно-просвітницька програма **«Вєснїк православїя»** Джанкойської єпархії записувалася в студії місцевого телебачення. Оскільки немає альтернативного доступу до матеріалів програми, а вихід її відбувається на анексованій території України, складно говорити про інформаційну складову її ефірів.

Бердянська єпархія випускає лише одну програму **«Свєт православїя»** (з 2008 р.), котра є інформаційно-просвітницьким проектом: репортажі про місіонерське служіння, новини єпархії та УПЦ в цілому, соціальна діяльність, історія та свята православних. Програма виходить в ефір російською мовою та має альтернативну версію в мережі інтернет на сайті єпархії.

Програма **«Благовїст»** — це єдиний проект Житомирської єпархії, що виходить на регіональному каналі «Союз-ТВ», тривалістю 20 хвилин. Офіційні новини церкви та події регіону висвітлюються у репортажах програми, в ефірі звучать проповіді та історичні довідки про свята та храми. Незважаючи на те, що стрічка новин на сайті оновлюється регулярно, не всі випуски програми є на сайті єпархії у вільному доступі (останній випуск за 2013 р.).

Зазначимо, що наявність відеоканалу на відеохостингу робить доступ до матеріалів єпархії відкритим. Так, Ніжинська єпархія в мережі інтернет представлена таким ресурсом, завдяки якому можна слідкувати за змістовним наповненням рубрик **«Свята»**, **«Життя святих»**, **«Новини»** та **«Події церковного життя»**. Проте на ресурсі відсутній доступ до єпархіальної 30-тихвилинної передачі **«Православний календар»**.

Сумська єпархія готує телеальманах **«Православная Сумщина»**, з рубриками: **«Недільне Євангелїє»**, **«Події»**, **«Слово пастиря»**, **«Бєсїди з владикою Євлогїєм»**. Православний інформаційний відеожурнал **«Сєрафим»** висвітлює діяльність єпархії.

Регіональний телепроект «Дорога до храму» Чернігівської єпархії — щотижнева 25-тихвилинна передача з рубриками: «Ази православ'я», «Православний Чернігів» та «Церковний календар», котрі розповідають глядачу про новини православної церкви, свята та традиції їх святкування, а також дають відповіді віруючим на запитання, що стосуються християнського канону, літургії та правильної побудови взаємовідносин з позиції православного світогляду.

Варто наголосити, що не всі регіональні ресурси активно використовуються і наповнюються представниками церкви. Деякі сайти не працюють, або інформація на них не оновлювалася уже впродовж декількох років. Окрім цього, ми не можемо говорити про повне залучення всіх єпархій УПЦ до представленості на телебаченні, адже лише 15 єпархій мають свої програми. Деякі з них, зокрема Київська, Дніпропетровська, Донецька, Сімферопольська та Одеська, є лідерами за кількістю підготовлених програм.

Окремо треба відмітити й те, що виконання випуску програм відбувається на різному рівні, що можна пов'язати з людським фактором, різним потенціалом та зацікавленістю людей, які займаються цією діяльністю, та низкою інших причин. Програми відрізняються за періодичністю виходу, тривалістю ефіру, наявністю альтернативного доступу до матеріалів у мережі інтернет, створенням власних каналів на відеохостингу Youtube.

Регіональні проекти орієнтовані на надання новин випускаючої єпархії, розповіді про місцевих священнослужителів, благодійність у регіоні, акцент робиться на історії храмів та монастирів, християнській проповіді та традиціях, тоді як офіційні новини з життя усієї православної церкви складають лише частину інформаційного ефіру.

Представники церкви намагаються викладати в мережу інтернет програми, що мають місіонерсько-просвітницьке значення та можуть переглядатися по декілька разів. Саме з цим, на нашу думку, пов'язане

помітне прагнення представників єпархій викладати, хоча і з запізненням, ефіри своїх програм на єпархіальних сайтах або на відеохостингу Youtube.

Сьогодні можемо констатувати досить високий ступінь представленості УПЦ в радіопросторі України. Незважаючи на те, що церква не має власного радіо, вона широко представлена в ефірах національного мовлення. Реалізуючи загальнонаціональні та регіональні проекти, ми відмічаємо постійне вдосконалення цієї діяльності: програми змінюють свій формат відповідно до потреб суспільства або зовсім перестають виходити в ефір (у випадку програми «ПереХрестя», що пов'язано з відсутністю фінансування). Зупинимось на детальнішому розгляді найбільш масштабних проектів на радіо.

Радіопрограма «Православ'є в Україні» — це спільний проект Першого каналу Українського радіо та головної редакції радіопрограм УПЦ. «Про життя церкви з вуст самої церкви» говорить ведучий протодиякон Микола Лисенко щосуботи о 07:20. Окрім цього, в мережі інтернет на порталі «Православ'є в Україні» доступна on-line версія програми. Тривалість ефіру — 20 хвилин, упродовж яких звучить традиційна спільна молитва, офіційні хроніки та новини з життя церкви, анонсуються церковні заходи, обговорюються події з життя церкви, лунають звернення предстоятеля церкви, звучать інтерв'ю з духовенством, говорять про традиції християнських свят тощо. Відзначимо, що ця програма є альтернативним варіантом регулярного отримання новин з життя церкви, окрім телепроектів, друкованих видань та мережі інтернет.

Програма «Православний світ» виходить в ефір з 2002 р. 2 рази на тиждень у вихідні дні, тривалістю від 10 до 30 хвилин. Разом із автором та ведучим протодияконом Миколою Лисенком в ефірі піднімаються питання духовного життя, озвучуються новини православного світу, мовиться про церковні свята та їх традиції тощо. Передача транслюється на території всієї України на хвилях «Ера ФМ» та «Ера Промінь».

Радіограма «У просторі буття» виходить з 2011 р. на радіо Ера FM (96,0 FM) з періодичністю два рази на місяць у суботу о 12.00, тривалістю 40 хвилин. Не зважаючи на українську назву, мова ефіру — російська. Окрім цього, в мережі інтернет у групі радіопередачі в соціальній мережі «вконтакте» (https://vk.com/u_prostori_buttya) є доступ до записів передач, що значно розширює коло слухачів. Автор і ведучий проекту — насельник Київського Свято-Троїцького Іонинського монастиря, архімандрит Іоасаф (Перетятко). Оскільки сам ведучий має відношення до «молодіжки», що збирається при монастирі, та водночас є заступником головного редактора журналу для молоді «Отрок.ua», то він добре знає про проблеми сучасної молоді. Саме тому в проекті з позиції православної віри аналізуються типові життєві складнощі, надаються поради про те, як вийти з тієї чи іншої ситуації, розглядаються загальнолюдські цінності та формується позитивне їх сприйняття зі сторони слухачів. Гостями передачі є психологи, соціальні робітники, представники духовенства церкви, що мають відношення до соціальних проектів та проблем молоді в цілому. Маючи загальнонаціональний характер, слова архімандрита Іоасафа (Перетятко) можуть бути почутими не лише тими, хто приходить на зустрічі, а й усіма бажаними. Крім того, православне ставлення до ситуації може як привести людину до церкви, так і одноразово допомогти вирішити складну життєву дилему.

Радіопередача «Православний календар» входить до складу тих, що випускає Свято-Троїцький Іонинський монастир, Міжнародний християнський центр «Покров» спільно з ТРК «Ера» (загальнонаціональний недержавний інформаційно-розважальний телеканал). Ведучі радіопередачі — регенти святкового монастирського хору протодиякон Димитрій Болгарський і Микола Лисенко. Радіопередача виходить з 2002 р. щоденно, маючи до 5 виходів тривалістю 3-5 хв., під час яких радіослухачів знайомлять з Євангельським читанням на кожен день і з життями святих, пам'ять яких

відзначається в цей день. Програма має світоглядно-просвітницький характер та спрямована на поширення православних традицій слухачам радіо.

Передача «У духовному вимірі» з ведучим протодіяконом Миколою Лисенком триває 30 хвилин та виходить вранці щоп'ятниці на радіо Ера FM (96,0 FM – українська недержавна радіостанція інформаційно-політичного спрямування). Програма з'явилася в радіопросторі у 2002 р. та має на меті розглянути в духовному, євангельському вимірі такі прояви людського життя, як сім'я, політика, культура, мистецтво тощо. Крім коментарів ведучого, програма наповнена змістовними інтерв'ю та музикою. Зручний час ефіру та вичерпна дискусія із заданої теми доступні широкому загалу, незалежно від віросповідання.

Оскільки всі вищеназвані програми виходять у межах роботи світських ЗМІ, то не лише віруючі та прихожани приходів УПЦ можуть бути їх слухачами. Враховуючи загальнонаціональне мовлення, програми доступні до прослуховування на всій території України. Варто відзначити, що більшість загальнонаціональних проектів мають альтернативний доступ у мережі інтернет. Характерною особливістю цих програм є й те, що вони звучать переважно зранку у будні дні та вихідні. Виняток становить програма «Православний календар», проте щоденний вихід і повтор її в ефірі повністю виправдовує таку позицію. Авторами та ведучими цих проектів є представники духовенства, котрі запрошують до дискусії представників світського суспільства – психологів, юристів, соціальних робітників, журналістів та ін. Упродовж тривалого часу в межах діяльності синодального інформаційно-просвітницького відділу саме на протодіякона Миколу Лисенка було покладено відповідальність за цю роботу, тому він має відношення до більшості програм загальнонаціонального характеру.

Окрім загальнонаціональних проектів, за ініціативи та силами представників церкви виходить ще 10 регіональних проектів, до яких належить 2 програми Херсонської єпархії. Так, щонеділі з 2000 р. виходить програма «**Недільна проповідь**» на дротовому радіо АКС «Херсон»

(регіональний представник Першого Національного каналу) з таким форматом: ведучий (представник духовенства церкви) читає Святе Письмо та тлумачить його духовний зміст. Трансляція програми поширюється лише в межах області. Програма **«Роздуми на духовну тему»** звучить у прямому ефірі з 2001 р., упродовж якої священник обговорює із слухачами найрізноманітніші події з життя церкви та суспільства. Тривалість даного проекту 60 хвилин. Отже, ці два проекти Херсонської єпархії задовольняють як інформаційну, так і просвітницьку функції діяльності церкви на регіональних хвилях.

Представники Волинської єпархії також готують 2 проекти — **«Духовні орієнтири»** та **«Православне слово»**. Перша програма почала виходити у 2009 р. з благословення керуючого Волинською єпархією митрополита Луцького і Волинського Ніфонта. Передача звучить на хвилях 107.3 ФМ щочетверга о 20.30. У прямому ефірі ведучі відповідають на запитання радіослухачів. Варто відзначити значний інтерес молоді до радіопередачі, оскільки останні дуже часто телефонують та задають свої питання. Радіопрограма **«Православне слово»** виходить щонеділі о 18.30. Під час ефіру відбувається тлумачення слів Євангелії, обговорюються актуальні проблеми для єпархії. Програма має й інформаційну складову з новинами як Волинської єпархії та УПЦ, так і з життя вселенського православ'я.

Мукачівська єпархія випускає програму **«Джерела духовності»** з лютого 2011 р., котра виходить в ефірі щонеділі о 08.10. Протягом 20 хвилин звучить коротка недільна проповідь та 2 рубрики: **«Православна абетка»**, де розглядаються питання з основ православної віри, а також рубрика новин під назвою **«Із життя Мукачівської Єпархії»**. На єпархіальному сайті в рубриці **«Медіа»** є доступ до всіх випусків програми, тому доступ до матеріалів програми не обмежується адміністративно-територіальним поділом України.

Радіопрограма **«Дорога до храму»** лунає з періодичністю 2 рази на тиждень на території Глухівської і Конотопської єпархії, маючи включення на місцевому радіо **«Глухів»**. Програма виходить у записі, тривалість ефіру

становить у середньому 7-10 хвилин. Автори програми мають на меті відповісти на нагальні питання, котрі надходять до редакції впродовж тижня. Інформаційна складова програми — це загальноцерковні та місцеві новини, традиції православної церкви, рекомендації щодо відзначення свят. У дискусіях та обговореннях беруть участь керуючий єпархією, представники духовенства єпархії, настоятелі місцевих храмів.

Радіопрограма **«Православне паломництво»** Сарненсько-Поліської єпархії виходить з 2008 р. Засновник проекту — Любов Левкут (жителька м. Сарни). Програма звучить один раз на тиждень в ефірі місцевого радіомовлення на хвилях 106.6 FM «ТРК Полісся», в якій повідомляються новини, вчення святих отців церкви, проповіді та моральні повчання, говорять про традиції святкування релігійних свят.

Російськомовний проект **«С верой в душе»** Донецької єпархії виходить щонеділі о 14:00 із світським ведучим та православним священиком. У прямому ефірі ведеться діалог, де на запитання слухачів відповідає представник православного духовенства. Ця передача дозволяє слухачам дізнаватися більше про православну віру.

Джанкойська єпархія готувала передачу **«Духовная страница»**, яка була інтегрована в світську передачу «На Ваш погляд» та виходила в ефір щотижня на радіостанції «Джанкой» під керівництвом відповідаючого за релігійну освіту, катехізацію та місіонерство. Сьогодні ж, у результаті анексії Криму, складно говорити про змістовне наповнення радіоефіру, оскільки альтернативний доступ до програми відсутній.

Радіопрограма **«Святий дня»** Хмельницької єпархії виходить на місцевому радіо щодня та надає можливість дізнатися більше про життя єпархії, проте головна увага зосереджена на інформації про святих кожного дня та головні традиції та святкування стосовно цієї події.

Отже, особливістю регіональних ЗМІ є те, що, окрім офіційних новин, в ефірі звучать новини єпархії, обговорюються проблеми даної місцевості. Ці радіопередачі здебільшого засновані представниками духовенства єпархії.

Виняток становлять власні ініціативи парафіян (як у випадку з радіопрограмою Сарненсько-Поліської єпархії). Варто відзначити, що більшість передач виходять в ефір українською мовою, за винятком Донецької та Джанкойської єпархій. Серед іншого, це пов'язано з тим, що трансляція відбувається в ефірі національного радіо, проте не можна відкидати й ініціативу безпосередньо представників єпархій звертатися до слухачів державною мовою. Усі назви програм досить специфічні і, маючи музичний супровід, стають пізнаваними серед слухачів.

Головними особливостями роботи, що проводиться на радіо, є актуальність надаваної інформації та її затребуваність слухачами. Автори всіх вищезначених програм працюють над удосконаленням своїх журналістських навичок, умінням працювати в прямому ефірі та збільшувати їх тривалість. Маючи на меті задовольнити інформаційну та просвітницьку функції, представники духовенства прагнуть розширювати коло слухачів через обговорення нагальних тем та надання порад, що будуть корисні різним віковим групам. Повністю відповідаючи світовим тенденціям, радіопроекти УПЦ дублюються в мережі інтернет та перебувають там у вільному доступі. Таким чином реалізується прагнення церкви стати невід'ємною складовою інформаційного суспільства, бути авторитетним джерелом надання як інформаційної, так і просвітницької інформації. Щодо сприйняття, то вплив на слухачів на когнітивному рівні відбувається лише у випадку інформаційних проектів, тобто новин. Решта просвітницьких проектів здійснює вплив на афективному рівні, зачіпаючи сферу емоційних та чуттєвих характеристик. Предметність, цілісність, структурність, константність, осмисленість та вибірковість сприйняття УПЦ продовжує бути представленою (так само, як і в друкованих виданнях церкви).

3.3. Динаміка репрезентації УПЦ в мережі інтернет

Розгляд результатів роботи представників церкви в мережі інтернет свідчить, що перша офіційна українська православна сторінка «Православ'є в Україні» (сьогодні це офіційний сайт УПЦ) [90] та інтернет-портал

«Православіє в Україні» були запущені 11.03.1998. З того часу загальна кількість православних ресурсів збільшується з кожним роком і на сьогодні (серпень 2015 р.) становить 389 одиниць. Динаміка наступна: 2008 р. —100, 2009 р. —170, 2010 р. —230, 2011 р. —250, 2012 р. —349, 2013 р. —376 одиниць. Свої інтернет-сайти має більшість єпархій УПЦ, а за відсутності окремого сайту, — єпархія має стрічку новин, що відображається в розділі «Новини єпархій» офіційного сайту.

Відповідно до звітів синодального відділу, до десяти найбільш відвідуваних з-поміж понад 1000 українських релігійних ресурсів, за даними лічильника Bigmir, стабільно входять офіційний сайт УПЦ [90], інформаційний портал «Православіє в Україні» [99], а також офіційний сайт Києво-Печерської Лаври.

Офіційний сайт УПЦ [90] – це найавторитетніший ресурс, що інформує про життя та діяльність церкви. Щодня оновлюється стрічка новин про архіпастирське служіння предстоятеля УПЦ (події, візити, зустрічі, послання, звернення, проповіді), діяльність синодальних відділів, вікарних архієреїв та важливі події в житті єпархій. Тут публікуються журнали засідань священного синоду УПЦ та його звернення до віруючих, інші офіційні документи, біографія архієреїв УПЦ на платформі міжнародної електронної бібліотеки «Вікіпедія». У співпраці з канцелярією Київської митрополії, синодальними відділами та єпархіальними управліннями на сайті постійно оновлюється довідкова інформація УПЦ, тобто головна сторінка УПЦ є найбільш популярним джерелом серед користувачів мережі інтернет. У зв'язку з цим продовжується робота щодо вдосконалення ресурсу, зокрема, з 2012 р. на сайті з'явилася стрічка новин з офіційних єпархіальних сайтів, що збирається автоматично, а також стрічка новин з офіційного сайту Руської православної церкви. Отже, надається можливість зручного переходу на єпархіальні сайти у разі зацікавлення конкретною новиною. На думку представників церкви, така опція значно полегшує доступ до інформації та

розширює коло поінформованих про наявність «дочірнього» ресурсу та можливість його відвідання без посередництва головного сайту.

У свою чергу, **інтернет-портал «Православ'є в Україні»** [99] з кожним роком збільшує кількість сторінок власних матеріалів. Ресурс активно висвітлює події з життя УПЦ, оновлює стрічку новин, публікацій, анонсів, а також ретранслює новини з єпархіальних сайтів. Крім того, є можливість підписатися на щоденне отримання новин на власну електронну пошту. Статистичні дані щодо його відвідуваності (постійне збільшення кількості переглядів) говорять про розширення кола зацікавлених у надаваній ним інформації.

Візуальний ряд у мережі інтернет доповнюється роботою сайту **«Фотолітопис УПЦ»**, що висвітлює події православного світу в Україні у фотографіях, зокрема, зацікавлює розміщення фотоматеріалів за календарем та за категоріями. Представники церкви відмічають збільшення кількості відвідувань цього ресурсу з кожним роком.

Сайт **інформаційно-просвітницького відділів** містить інформацію про історію створення відділу, звіти про роботу, новини, публікації, інтерв'ю тощо. Щоденне оновлення ресурсу відбувається відповідно до тих подій, новин та проектів, котрі мають місце в повсякденному житті церкви.

За останні роки в Україні **мережа Facebook** стала користуватися великою популярністю як серед молоді, так і серед більш зрілої категорії населення — різноманітні фірми, організації, університети і навіть музичні групи мають свої сторінки. Українська православна церква не стала винятком — у 2012 р. на сайті було відкрито офіційне представництво зі смугою новин з офіційного сайту УПЦ [134] під назвою «Українська Православна Церква».

Варто відмітити, що молоде покоління духовенства створює свої власні сторінки в мережі, за допомогою яких відбувається віртуальне спілкування з іншими користувачами мережі, обмін думками, публічне обговорення нагальних питань. 20 березня 2013 р. завдяки інформаційній підтримці

церкви офіційний сайт Української православної церкви відкрив стрічки новин в **Twitter** під назвою «Офсайт УПЦ» [92]. На нашу думку, це один із найбільш успішних проєктів представників церкви, оскільки в цій соціальній мережі можна було надсилати короткі текстові повідомлення (до 140 символів), що було зручним та дієвим способом передачі інформації. Після останнього оновлення програми (11.08.2015), обмеження за кількістю знаків було знято, а разом з тим швидко текстові повідомлення можуть мати будь-який обсяг і передавати та розповсюджувати всю необхідну інформацію.

Отже, маємо констатувати, що в мережі інтернет УПЦ представлена великою кількістю сайтів, найавторитетнішими з яких є офіційний сайт УПЦ, інтернет-портал «Православ'є в Україні», проєкт «Фотолітопис» та «Фестиваль ЗМІ православних», сайти інформаційного та просвітницького відділів, сторінки в соціальних мережах. Сьогодні, коли державна політика України націлена на розбудову інформаційного суспільства, підвищення ролі інформації та вдосконалення способів її отримання, представники церкви демонструють значну зацікавленість у цих процесах і активно використовують інформаційні технології в своїй діяльності.

Проте, як уже було відмічено, сприйняття УПЦ в суспільстві пов'язане, серед іншого, із соціально-політичними настроями громадян та спрямуванням державної політики, оскільки приналежність церкви до Московського патріархату останнім часом сприймається як можливість впливу на віруючих через церковну проповідь, засоби масової інформації тощо. Останнє не є безпідставним, оскільки існують прецеденти, котрі дають поштовх до такого сприйняття, яким, зокрема, є контент окремих періодичних видань, про які мовилося вище [12] та реакція на них наукової спільноти, громадських організацій, вірян.

Хоча, згідно з томосом про дарування самостійності в управлінні (від РПЦ), зв'язок виявляється лише в поминанні патріарха під час богослужінь. Проте сьогодні реалії наявного в церковних колах УПЦ розколу змушують переглянути та переоцінити дані процеси. На нашу думку, церковний розкол

бере свій початок зі смерті митрополита Володимира та обрання очільником церкви митрополита Онуфрія, оскільки, говорячи словами експерта О. Сагана, «Онуфрій – яскравий представник консерваторів» [115], проте щодо розколу, релігієзнавець зазначає: «...розкол на «патріотичне» та «непатріотичне» крила. Якщо ці буцімто патріоти десь і є всередині структури, то ми їх можемо назвати лише 2-3, не більше. Ніякої діяльності, крім окремих фраз, від них не спостерігається, а тому казати про щось серйозне тут неможливо» [115]. Ми вважаємо, що дані тенденції мають більш широкий характер, оскільки відомі випадки, коли представники УПЦ із власної ініціативи на противагу російській мові проводять богослужіння українською мовою (звершення богослужіння українською мовою в тих парафіях, де цього бажають парафіяни більшістю у дві третини голосів, було офіційно санкціоновано ще 06.06.1921) та в цілому займають і висловлюють проукраїнську позицію. Проте, сьогодні рано говорити про те, чи переживуть проукраїнські тенденції в УПЦ випробування часом.

Відмічаючи значні впливи інформаційних технологій на когнітивний рівень сприйняття, ми констатуємо, що когнітивний вплив присутній і сприйнятті УПЦ. Як дослідниками, так і віруючими відзначається і прагнення представників церкви налагодити контакт із суспільством через мережу інтернет, і суттєві результати цієї діяльності. Завдяки мережі church.ua [89] (загальний домен, що є віртуальним відображенням реальної структури церкви) УПЦ в мережі інтернет сприймається як цілісна організація з окремим представленням епархій, монастирів та храмів. І хоча рано говорити про тотальність і цілісність сприйняття всіх структурних складових церкви, все ж відмічаємо тенденцію до розбудови інформаційної діяльності. Осмисленість сприйняття УПЦ проявляється в озвученні й розумінні позицій церкви, що знаходить своє відображення в мережі інтернет. Тим самим формується вибірковість сприйняття церкви щодо ставлення до новітніх засобів комунікації та зв'язку. Таким чином,

особливості сприйняття УПЦ представлені через низку властивостей, котрі характеризують процес сприйняття в цілому.

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

Отже, відповідно до проведеного аналізу ми констатуємо, що УПЦ вже досить тривалий час долучена до процесу адаптації до сучасних реалій українського інформаційного простору. Представники різних синодальних відділів, на які в певні проміжки часу було покладено інформаційну, просвітницьку, місіонерську функції, були долучені до цього перебігу становлення. Зміни та реорганізації цих відділів є яскравим свідченням невпинності інформаційної роботи, постійної уваги зі сторони церкви та її лідерів, пошуку найефективнішого здійснення діяльності. Так, сьогодні основними напрямками є прес-служба предстоятеля, друкована преса, радіо- та телепроекти, робота в мережі інтернет. Звіти роботи відділів та релігієзнавчий аналіз підтверджують постійне вдосконалення цієї діяльності як у кількісних показниках, так і якості виданого матеріалу.

На сьогоднішній день УПЦ має 598 найменувань засобів масової інформації (ресурсів), які можна класифікувати територіально (відповідно до єпархії, котра займається їх виходом), статусом цих проектів (офіційний-неофіційний), цільовою аудиторією, до якої більшою мірою звернений проект (діти, молодь, старше покоління) та типом (друковані видання (газети, журнали, календарі) та аудіовізуальні проекти (радіопередача, телепроект, канал на відеохостингу Youtube, інтернет-сайт). Варто зазначити, що не всі проекти дотримуються заявленої періодичності, своєчасно випускають друковані матеріали (або їх дуже складно знайти), оновлюють інтернет-сайти. Проте ця особливість є загальнопоширеною для релігійних православних ЗМІ найбільш чисельних православних церков, що діють в Україні (УПЦ, УПЦ КП, УАПЦ).

Причина вибору нами до розгляду тих друкованих видань, що рекомендовані для загальноцерковного поширення, полягає в авторитетності цієї преси, що визнана представниками УПЦ, з одного боку, та інтересом віруючих – з іншої.

Видання виходять за підтримки синодальних відділів, рідше — за спонсорської підтримки. Редактори видань часто звертаються за спонсорською допомогою до своїх читачів.

Заснування друкованих видань, рекомендованих для розповсюдження, активно розпочалося після 2000 р., коли представники церкви цілеспрямовано розпочали роботу з інформаційної підтримки церкви.

У друкованих виданнях відбувається послідовність розвитку, що проявляє себе в зміні зовнішнього вигляду (зміна формату, зміна паперу зі звичайного на глянець), з доступністю матеріалів — поява електронних версій у мережі інтернет, змістовне наповнення номерів характеризується, з одного боку, більш толерантним ставленням до інших конфесій, а з іншого — наявний більш глибокий аналіз православної віри, наголошується на способі залучення саме цієї традиції та її цінностей, способу життя в повсякденне життя людини. Проте, навіть маючи альтернативний доступ в мережі інтернет, видання продовжує з'являтися в друкованому вигляді.

Авторами матеріалу зазвичай є позаштатні працівники, представники духовенства, що зацікавлені в даній просвітницькій та інформаційній діяльності, православні воцерковлені батьки, котрі хочуть поділитися своїм досвідом виховання дітей, молодь, котра розповідає про проблеми, ділиться враженнями тощо. Цільова аудиторія друкованого матеріалу часто має пряме відношення до тих, хто її випускає.

Зростання кількості друкованих ЗМІ можна пояснити, з одного боку, відсутністю обмежень чи лімітів зі сторони держави, з іншого — реалізацією бажань епархій (у тому числі й новоутворених) мати власні видання для висвітлення власних новин та подій, формувати власне інформаційне поле, незмінне у ставленні до УПЦ залежно від соціально-політичних настроїв. Оскільки УПЦ сьогодні залишається кількісно домінуючою релігійною організацією, її епархії діють у всіх областях України, у тому числі в Криму та на Донбасі, то цілком логічно, що відбувається розширення її мас-

медійних проєктів. Крім того, варто наголосити і на спрощенні самого процесу запуску газетного видання, теле- і радіопроектів, сайту тощо.

Ціна церковних видань УПЦ досить виправдана й низька, особливо порівняно зі світськими глянцевиими виданнями. Мова друкованих видань переважно російська, рідше — українська, деякі видання мають двомовні версії. Слід зазначити, що єпархії, які знаходяться в центрі країни, на сході та на півдні, використовують російську мову у друці. І навіть Київські єпархіальні видання також часто використовують саме російську мову, пояснюючи такий вибір тим, що таким чином друковані видання стають зрозумілими і доступними поза межами України. Відзначимо у цьому контексті, що російська мова визнана ООН на рівні з англійською, арабською, іспанською, французькою та китайською офіційною мовою міжнародного спілкування.

Радіопроекти УПЦ орієнтовані здебільшого на передачу новин та подій, а також на конструктивні дискусії та обговорення нагальних проблем, відповіді на актуальні питання зі сторони духовенства. Регіональні проєкти орієнтовані на локального слухача, проблеми конкретної єпархії. Тривалість ефіру проєкту залежить від наданої інформації та часу ефіру: новини – це більш короткі програми, тоді як створені майданчики для спілкування духовенства, віруючих та світських осіб – більш тривалі.

Крім того, телепроекти регіонального характеру знову ж таки спрямовані на передачу офіційних новин УПЦ в цілому та єпархіальних, зокрема. Більш масштабні проєкти мають на меті розповісти глядачеві про відомі історичні постаті, подвиги святих, історію існування православ'я в Україні, поглиблюючи тим самим їхні знання. Фільми духовного та моральнісного спрямування — це те, чого сьогодні, на думку представників церкви, на вистачає українському суспільству. Програми, котрі несуть інтелектуальні та глибинні роздуми, налаштовують глядача на добрі та порядні справи, а не вносять деструктив та негатив.

Інтернет-проекти — найбільш новий та якісний продукт, оскільки до його створення найчастіше долучена молодь, котра говорить «доступною мовою» та може донести слова православної істини до реципієнта. Широка мережа сайтів пришвидшує обмін інформацією, формує більш відкриту позицію церкви до суспільства, наголошуючи й на тому, що інтерактивне спілкування ніколи якісно не замінить живої душевної розмови.

Отже, представники УПЦ сприймають мережу інтернет як альтернативний спосіб передачі інформації, розширення сфери свого впливу, а не як альтернативу традиційній комунікації. Саме тому доцільно говорити про те, що модернізація комунікації в православній церкві в цілому та в УПЦ, зокрема, має свої межі. Альтернативний доступ до матеріалів, богослужінь не замінює культові практики, традиції, не виключає знання православних істин та дотримання заповідей.

Інформація стає доступною, і представники церкви з готовністю приймають такі зміни, наголошуючи на тому, що це лише частина з того, за чим повинна слідувати православна людина.

Саме тому ми констатуємо, що, попри ту значну інформаційну функцію, котру здійснюють церковна преса та аудіовізуальні ЗМІ в інформаційному просторі України, роль світоглядної та просвітницької функцій у цьому контексті є невід'ємною, а тому сприймати активну представленість УПЦ в мас-медіа України без урахування прозелітизму у цій діяльності неможливо.

Оскільки робота представників УПЦ упродовж тривалого часу займає провідні позиції (кількісні показники, поширеність, доступність), то це може бути пов'язано як з поширеністю конфесії на території України, так і з тривалим процесом побудови інформаційної підтримки церкви з боку як самої релігійної інституції, так і за рахунок співпраці з громадськими організаціями, освітніми центрами, виховними установами тощо. УПЦ має значні ресурси та потенціал для впливу на реципієнтів через власні ЗМІ.

Маючи значні ресурси та розширюючи власний потенціал, представники церкви сформували платформу із власних ЗМІ для представлення та формування особливого сприйняття УПЦ, що характеризується прагненням впливу на реципієнтів частіше на афективному рівні, рідше на когнітивному рівні (офіційні новини, заяви). Серед особливостей сприйняття УПЦ у власних засобах масової інформації ми відмічаємо предметність та структурність, що формується з урахуванням історії православної церкви, написаної самими ж представниками церкви. Тут немає місця альтернативі у трактуванні історичних фактів, багатовимірності у розгляді подій та особистостей, їхньої ролі в житті церкви. Цілісність релігійної організації представлена у ЗМІ віднесенням до ресурсів саме Української православної церкви, наявністю (здебільшого) офіційного матеріалу, передмов та коментарів авторитетних представників церкви та православної традиції в цілому. Осмисленість у розумінні сутності та позицій представників церкви формується у власних ЗМІ через звернення до історичних фактів, авторитетних джерел православної церкви, заяв, висловлювань, думок та праць представників православної традиції в цілому тощо. Константність образу УПЦ присутня, проте може порушуватися, оскільки в діяльності церкви існує як тяжіння до консерватизму, так і вияви модернізації. Останній напрям виявляє себе у прагненні відповідати суспільному запиту та бути представленою як у світських, так і власних засобах масової інформації. Вибірковість у питанні власних ЗМІ найбільш яскраво представлена, оскільки залежно від ідеї проекту, акцент робиться на відборі тих чи інших новин, подій, у різних сферах життя та вікових, статевих, соціальних особливостях реципієнтів тощо. Таким чином, особливість сприйняття УПЦ у власних засобах масової інформації відмічається присутністю всіх складових, що характеризують процес сприйняття в цілому, та свою специфіку.

ВИСНОВКИ

У нашому дослідженні було виявлено особливості сприйняття УПЦ в медійному просторі України.

Теоретико-методологічну основу роботи склали праці зарубіжних та вітчизняних науковців, котрі зосереджували свої дослідження на вивченні комунікації, теоріях мовної комунікації, моделях комунікативного акту, рівнях комунікаційних процесів, релігійній комунікації християнства, трансформаціях релігійного життя, історії православної церкви, становленні та особливостях державно-церковних відносин в Україні, специфіці православної комунікації тощо.

Оскільки об'єктом нашого дослідження визначено УПЦ, а предметом — особливості сприйняття УПЦ в світських та релігійних засобах масової інформації, то необхідно було встановити правовий статус цих ЗМІ. Так, ми зробили висновок, що нормативно-правовою базою для виокремлення правових засад функціонування релігійних ЗМІ в країні є Конституція України та міжнародні правові документи, що імплементовані державою. Окрім цього, на рівні державних структур та громадських організацій ведеться контроль та створюються ініціативи щодо подальшого вдосконалення основних та другорядних положень. Крім того, в роботі набули розгляду Закони України, зокрема ті частини, що стосуються друкованих ЗМІ, теле- та радіопроєктів тощо.

Дослідження питання функціонування українського православ'я в медійній сфері показало, що попередні розвідки здебільшого були здійснені журналістами, тому вони є більш загальними та мають на меті виявляти загальні тенденції явища релігійної преси, розглядаючи її на кшталт світської. Представленість православних церков у теле- та радіоефірах, в мережі інтернет раніше не розглядалася.

Відзначаючи високий рівень впливу ЗМІ на традиційні системи в цілому, погоджуючись з тим, що рівень залученості до трансформаційних процесів православних церков як у світі, так і в Україні перебуває на етапі

становлення, нам вдалося довести, що представники УПЦ займають лідируючі позиції серед православних церков в Україні. Останнє було здійснено шляхом контент-моніторингу друкованих ЗМІ, телепроектів, радіопроектів, перегляду інтернет-джерел.

Отже, ми констатуємо, що особливість сприйняття УПЦ в засобах масової інформації полягає у таких положеннях:

1. Проаналізувавши світські засоби масової інформації, ми констатуємо, що в них релігійна сфера розглядається як одна із сфер життя суспільства – щоденні видання здебільшого інформують про події з життя церкви, тоді як щотижневі та щомісячні матеріали мають аналітичний характер. Висвітлення цих подій та реакція на них здійснюється через світські видання безпосередньо або у відповідних рубриках та на поліконфесійних платформах. Світські платформи передачі інформації також використовуються представниками релігійних організацій задля непрямих дебатів та закидів до інших релігійних організацій, рідше – задля донесення власної позиції. Так, представники УПЦ частіше виправдовують дії представників своєї церкви або в цілому роз'яснюють свою позицію.

2. Особливість сприйняття УПЦ в світських засобах масової інформації та суспільстві в цілому безпосередньо пов'язана з динамікою суспільно-політичного життя та соціально-політичними настроями в країні, оскільки приналежність церкви до Московського патріархату виступає ключовою у розгляді організації. Здійснення впливу на реципієнтів, відповідно до моделі М. де Флера і С. Болл-Рокеш, відбувається, здебільшого, на когнітивному рівні (на цьому рівні відбувається раціональне, критичне, логічне сприйняття та переробка інформації). Водночас особливостями такого сприйняття є предметність, цілісність, структурність, константність, вибірковість, осмисленість. Крім того, відмічається плюралізм світських ЗМІ у питанні висвітлення діяльності УПЦ.

3. Інформаційне спрямування поліконфесійних проектів пов'язане із прагненням надавати об'єктивну інформаційно-аналітичну інформацію та

експертну оцінку у сфері суспільно-релігійних та державно-церковних відносин в Україні. І хоча деякі проекти не відповідають заявленому курсу, проте сьогодні в Україні функціонують декілька авторитетних інтернет-платформ поліконфесійного спрямування, котрі також здійснюють вплив на сприйняття УПЦ на когнітивному рівні, представляючи релігійну організацію як одну з тих, що діють в Україні, рідше – на афективному рівні. Серед особливостей сприйняття УПЦ варто відзначити предметність, цілісність, константність (частково стереотипну та упереджену), вибірковість у наданні інформації.

4. На підставі проведеного аналізу було встановлено функціональні особливості використання засобів масової інформації представниками іноконфесійних засобів масової інформації (УПЦ КП та УАПЦ). У своїх медіа представники УПЦ КП роблять акцент на проповідь; інформаційна діяльність в єпархіях покладена на місцеве духовенство, велика увага приділяється патріарху Філарету та його візитам, проповідям, коментарям. Тобто друковані матеріали церкви мають більш внутрішньо-духовну направленість, тоді як теле-, радіодебати та спілкування з журналістами рідко обходяться без згадування УПЦ. Серед особливостей сприйняття УПЦ тут варто наголосити на частковій предметності, цілісності, структурності, осмисленості та вибірковості у сприйнятті релігійної організації, оскільки про дану релігійну організацію майже не згадують у матеріалах. Тоді як осмисленість та вибірковість більшою мірою виражається у віднесенні УПЦ до певної групи, котра досить сильно відрізняється від поглядів УПЦ КП у питаннях соціально-політичного характеру, об'єднання православних церков тощо. Водночас медіа УАПЦ не відповідають заявленій періодичності виходу та недоступні широкому загалу. У ході дослідження було відзначено відсутність чітко сформованої інформаційної підтримки, прямого контакту з представниками церкви. Оскільки представники церкви не з'являються в ефірах поліконфесійних проектів, то це унеможлиблює висновки стосовно особливостей сприйняття УПЦ в їхніх медіа.

5. Серед спільних рис світських, поліконфесійних та іноконфесійних видань щодо сприйняття УПЦ варто наголосити на наступному: УПЦ розглядається як одна із православних церков, що діє в Україні; звернення до висвітлення питань з життя церкви відбувається у періоди християнських свят, значимих подій у житті церкви та під час активних обговорень щодо необхідності залучення церкви до суспільно-політичних подій тощо; фрагментарне та упереджене сприйняття організації внаслідок компрометуючих УПЦ висловлювань та дій окремих представників церкви, котрі відрізняються від офіційної позиції церкви та прикладу життя духовенства в цілому. Серед відмінних рис варто зазначити наступне: конфесійно-орієнтовані видання (матимемо на увазі ресурси УПЦ КП та УАПЦ) у своїх матеріалах не звертаються до висвітлення питань із життя УПЦ, використовуючи для дискусій поліконфесійні або світські платформи; залежно від авторства та суспільних настроїв матеріали світських та поліконфесійних видань можуть носити як об'єктивний, так і упереджений характер відносно УПЦ. Матеріали про УПЦ в іноконфесійних виданнях відсутні; звернення до позиції представників УПЦ зі сторони представників інших православних церков відбувається задля демонстрації відмінностей у позиції з різних питань; конфліктогенні питання православного середовища, що періодично загострюються, отримують своє відображення та активно обговорюються у світських та поліконфесійних ЗМІ. Іноконфесійні медіа не залишають обговорення поза увагою, використовуючи свої платформи лише для озвучення власної позиції. Отже, світські та поліконфесійні ЗМІ мають дещо більше спільних ознак у питанні сприйняття УПЦ, тоді як іноконфесійні видання у власних матеріалах не звертаються до інших релігійних організацій, використовуючи для цього світські та поліконфесійні ЗМІ.

6. Наявність конфліктогенного потенціалу в православному середовищі держави загрожує вже не тільки локальними конфліктами і дестабілізацією всього українського суспільства, оскільки ця полеміка має

місце не лише в міжцерковних колах, але й публічно обговорюється в світських та релігійних ЗМІ. З-поміж питань, що мають конфліктогенний характер, в різний час отримують підтримку від тих чи інших науковців та релігієзнавців, формують особливість сприйняття УПЦ, слід назвати такі: відстоювання необхідності об'єднання православних церков в Україні / заперечення необхідності даного об'єднання; реалізація отримання автокефалії через радикальну модель на базі УПЦ КП чи помірковану на базі УПЦ; підтримка УПЦ чи УПЦ КП зі сторони політичних лідерів; належність УПЦ до Московського патріархату може відігравати діаметрально протилежну роль залежно від суспільно-політичних настроїв суспільства та зовнішньої політики держави.

7. Своєрідність сприйняття УПЦ на різних етапах формування державної політики держави та політичних настроїв громадян певною мірою посприяли оформленню інформаційної підтримки церкви, котра формує власне інформаційне поле та здатна закриватися від зовнішніх суспільних настроїв та впливів: УПЦ активно залучена до процесу медіатизації релігії, котрий характеризує сучасний стан розвитку багатьох країн світу та яскраво представлений в українському суспільстві – сьогодні вона має власні друковані видання, випускає радіопередачі, телепроекти, має канали на відеохостингу Youtube, інтернет-сайти, представлена в найбільш популярних соціальних мережах та є лідером за кількісним показником серед православних церков, що діють в Україні. Власні релігійні ЗМІ представляють діяльність церкви та мають на меті інформувати суспільство про події в церкві, виконувати інформаційну, світоглядну та просвітницьку функцію в її межах, а досить часті реорганізації інформаційної роботи церкви свідчать про намагання удосконалювати роботу та відповідати викликам сучасного інформаційного суспільства.

8. Аналіз та контент-моніторинг друкованих засобів масової інформації церкви щодо функціональних особливостей їх спрямованості показав, що ці ЗМІ створюються синодальними відділами в межах епархій

або за ініціативи представників церкви, відповідальність за цю діяльність покладена на інформаційно-просвітницький відділ церкви та на однойменні єпархіальні відділи та окремі структурні одиниці церкви (наприклад, Свято-Троїцький Іонинський монастир). Вони мають різне спрямування, різну тематику (релігійно-філософську, обрядову, просвітницьку, інформаційну), поділ за віковими категоріями (діти, молодь, старше покоління) тощо.

9. Своєрідність репрезентації церкви в теле- та радіомовленні полягає в існуванні низки теле- та радіопередач, котрі мають свою цільову аудиторію, періодичність виходу та покликані виконувати інформаційну, просвітницьку та світоглядну функцію. Таким чином реалізується прагнення церкви стати невід'ємною складовою інформаційного суспільства, бути авторитетним джерелом надання інформації. Щодо сприйняття, то вплив на реципієнтів на когнітивному рівні відбувається лише у випадку інформаційних проектів, тобто новин. Решта просвітницьких проектів здійснює вплив на афективному рівні, зачіпаючи сферу емоційних та чуттєвих характеристик з акцентом на приналежності до культурної спадщини українського народу, православної традиції, УПЦ. Предметність, цілісність, структурність, константність, осмисленість та вибірковість сприйняття УПЦ продовжує бути представленою (так само як і в друкованих виданнях церкви).

10. У результаті аналізу особливостей використання медійної платформи інтернет представниками церкви було доведено, що присутня динаміка свідчить про значну зацікавленість у процесах переходу до інформаційного суспільства представників церкви, котрі активно використовують інформаційні технології в своїй діяльності. Відмічаючи значні впливи інформаційних технологій на когнітивний рівень сприйняття, констатуємо, що когнітивний вплив присутній і в сприйнятті УПЦ. Як дослідниками, так і віруючими відзначається і прагнення представників церкви налагодити контакт із суспільством через мережу інтернет, і суттєві результати цієї діяльності. Завдяки мережі church.ua УПЦ в мережі інтернет

сприймається як цілісна організація з окремим представленням єпархій, монастирів та храмів. І хоча рано говорити про тотальність і цілісність сприйняття всіх структурних складових церкви, все ж відмічаємо тенденцію до розбудови інформаційної діяльності. Осмисленість сприйняття УПЦ проявляється в озвученні й розумінні позицій церкви, що знаходить своє вираження в мережі інтернет. Тим самим формується вибірковість сприйняття церкви щодо ставлення до новітніх засобів комунікації та зв'язку. Таким чином, особливості сприйняття УПЦ представлені через ряд властивостей, котрі характеризують процес сприйняття в цілому.

11. Головними відмінностями у сприйнятті УПЦ у світських та релігійних засобах масової інформації є те, що автори матеріалу світських медіа частіше прагнуть впливати на реципієнтів на когнітивному рівні (логічному, критичному, аналітичному), тоді як конфесійні видання церкви демонструють вплив більшою мірою на афективному рівні (ціннісний, чуттєвий). Проте говорити про тотальність цих тенденцій нам видається неправильним: і у світських виданнях можна зустріти впливи на афективному рівні, тоді як конфесійні видання можуть впливати на реципієнтів на когнітивному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ:

1. «Академический летописец». О жизни СМИ в Киевской академии. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.taday.ru/text/1276977.html> — Название с экрана (28.06.2015).
2. Академічне релігієзнавство. Підручник [Текст] за наук. ред. проф. А. Колодного / А. Колодний — К.: Світ Знань, 2000. — 862 с.
3. Антошевський, Т. Релігійні мас-медіа в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/9808/. — Назва з екрану (22.10.2015).
4. Апель, К.-О. Трансформация философии [Текст] / К.-О. Апель; пер. с нем. В. Куренного, Б. Скуратова. — М.: Логос, 2001. — 339 с.
5. Бабій, М. Ю. Свобода совісті: філософсько-антропологічне і релігієзнавче осмислення [Текст] / М. Ю. Бабій. — К.: Вища шк., 1994. — 86 с.
6. Балаклицький, М. Медіатизація протестантизму в Україні 1991-2010 р.: монографія [Текст] / М. Балаклицький. — Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2011. — 379 с.
7. Балаклицький, М. А. Медіатизація релігійного життя: термінологічний аспект [Текст] / М. А. Балаклицький // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — 2009. — Вип. 2 (17). — С. 369-382.
8. Балаклицький, М. А. Розвиток протестантської журналістики в Україні: генеза та сучасний стан [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук ступеня д. наук із соціальних комунікацій: спец. 27.00.04 – теорія та історія журналістики / М. А. Балаклицький. — К.: Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2014. — 28 с.
9. Біблійна історія та християнська етика [Текст]: програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-11 клас / ФИЛИП (Осадченко Р.А.), Євтух М.Б., Ковровський І. та ін. — Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. — 132 с.
10. Більшість українців вважають себе віруючими-християнами — ІНФОРГАФІКА [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

- http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1594%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk. – Назва з екрану (29.10.2015).
11. Богословська комісія УПЦ підтвердила: прийняття електронних паспортів — не гріх [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/32154-bogoslovska-komisija-upc-pidtverdila-shho-prijnyattya-elektronnix-pasportiv-ne-grih.html. – Назва з екрану (23.03.2016).
12. Бойко, А. Обережно, релігія: пропаганда в медіа під час «гібридної війни» [Текст] / А. Бойко // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Видавництво «Пороги». – 2015. – с. 284-293.
13. Бойко, А. Релігія в мас-медіа України. Тексти лекцій [Текст] / А. Бойко — К.: б.в., 2009. — 158 с.
14. Большая Российская энциклопедия: В 30т. / Председатель Науч.-ред. совета Ю. С. Осипов. Отв. ред. С. Л. Кравец. Т. 5 Великий князь — Восходящий узел орбиты. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2006. – 783. : ил.: карт.
15. Бондаренко, В. Ю. Релігійне життя в сучасній Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку [Текст] / В. Ю. Бондаренко // Людина і світ. — 2003. — № 12. — С. 36–39.
16. Боровський, В. Релігійно-церковна преса (України) // Енциклопедія українознавства: Словникова частина в 11 томах. Репринтне відтворення видання 1955 — 1995 років. – Перевидання в Україні. — Львів, 1998. — Енциклопедія українознавства: Словникова частина. — Париж - Нью-Йорк: Молоде життя, 1973. — Т. 7. — С. 284-288.
17. Брайант, Дж., Томпсон, С. Основы воздействия СМИ : Пер. с англ. / Дж. Брайант, С. Томпсон — М.: Издательский дом «Вильяме», 2004. — 432 с. : ил.

18. Бучма, О. Політика і релігія в Україні: тенденції змін / О. Бучма // Релігійна панорама. – 2004. – № 6. – С.49–51.
19. В гостях у журналу «Отрок.ua»: они прошли испытание славой, гордыней и временем [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://arhiv.orthodoxy.org.ua/node/24493>. — Название с экрана(11.06.2015).
20. В «Концепції розвитку церковно-державних відносин у царині соціальної політики» не враховано реальну конфесійну ситуацію в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews%5Btt_news%5D=3109&cHash=4cdcbb140bf2f2f47738fcb0bf6a00f. — Назва з екрану(09.04.2015).
21. Владиченко, Л. Україна та Польща: компаративний аналіз відносин між державними і релігійними інституціями [Текст]: монографія / Л. Владиченко. – Канів: Родень, 2014. — 367 с.
22. Вышел первый номер журнала «Православие и медицина», учрежденного Симферопольской епархией [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/322608.html>. – Название с экрана (10.07.2015).
23. Галіченко, М. Проблема Української автокефалії: сучасний стан та шляхи вирішення [Текст] / М. Галіченко, І. Поліщук // Південний архів. Сер. : Історичні науки, 2009. т. Вип. 30. – С. 108-114.
24. Гуманітарна політика в Україні [Текст] : навч. посіб. / В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, С. А. Чукут ; Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. — К.: Вид-во УАДУ ; К.: Міленіум, 2002. — 262 с.
25. Деркач, А.Л. Государственно-церковные отношения [Текст] / А. Л. Деркач. – К., Издательский отдел УПЦ, 2009. – 320 с.
26. «Діалог.UA» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/static/page1.html>. — Назва з екрану (02.02.2015).
27. Дідик, В. Чи є УПЦ «п'ятою колоною» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://svitlo.orthodox.lviv.ua/2000/n5/00_5s4.htm .– Назва з екрану (09.04.2015).

28. Документи Архиєрейського собору 2000 р. Російської Православної Церкви щодо України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uocmp_doc/34697/. — Назва з екрану (09.04.2015).
29. Драбинко, А Под святительским омофором: вехи современности [Текст] / А. Драбинко. — К.: Издательский отдел Киевской Митрополии, 2006. — 64 с.
30. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод // Международные акты о правах человека: Сборник документов / сост. и вступ. ст.: Карташкин В.А., Лукашева Е.А. — М.: Норма, Инфра-М, 1998. — С. 539-569.
31. Єленський, В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ–початку ХХІ століття [Текст] / В. Єленський. — Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2013. — 504 с.
32. Єленський, В. Глобалізація, уявлені спільності і Православ'я [Текст] / В. Єленський // Людина і світ: Щомісячний науково-популярний релігієзнавчий журнал. — 2004. — №5. — С. 14–20.
33. Єленський, В. Після Майдану із УПЦ (Московського патріархату») до Київського перейшло до 70 парафій – Єленський [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/media/video/27477001.html>. — Назва з екрану (23.03.2016).
34. Єленський, В. Релігія нульових: підсумки десятиліття [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/40964/. — Назва з екрану (22.10.2015).
35. Єленський, В. Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні [Текст] / В. Є. Єленський. — К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. — 419 с.

36. Епархиальные СМИ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://donetsk.church.ua/eparxialnye-smi-3/>. – Название с экрана (10.07.2015).
37. Жердева, І. Періодика православних конфесій в Україні: соціально-економічний аспект (1991-2009рр.) [Текст] / І. Жердева // Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство». – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. – Випуск 1. – С. 41-50.
38. Журнал «Віра і честь» [Електронний ресурс]. — <http://kapelan.church.ua/2013/12/27/zhurnal-vira-i-chest/#more-1277>. — Назва з екрану (17.06.2015).
39. Журнали засідання Священного Синоду Української Православної Церкви від 16 вересня 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sinod.church.ua/2014/09/16/zhurnali-zasidannya-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-16-veresnya-2014-roku/>. — Назва з екрану(01.12.2014).
40. Журнали засідання Священного Синоду Української Православної Церкви від 29 січня 2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.church.ua/2016/01/29/zhurnali-zasidannya-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-29-sichnya-2016-roku/>. – Назва з екрану.
41. Загальна декларація прав людини // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи: збірник / Упоряд. Ю. К. Качуренко. – 2-е вид. – К.: Юрінформ, 1992. – С. 18-24.
42. Задоянчук, О. Забезпечення свободи слова в державно-церковних відносинах [Текст] / О. Задоянчук // Гуманітарні студії: збірник наукових праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2014. – Вип. 21. – С. 30-36.
43. Задоянчук, О. Інформаційно-просвітницька діяльність Української православної церкви [Текст] / О. Задоянчук // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ПП «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 82 (№ 3). – С. 323–327.
44. Задоянчук, О. Особенности восприятия новых религиозных движений в религиозно-церковной прессе [Текст] / О.Задоянчук // Практична

філософія: науковий журнал. № 2 / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди; Національна Академія Наук України - К. : Центр практичної філософії : Парапан, 2015. – С.146-150

45. Задоянчук, О. Рівень представленості християнських церков в українському інформаційному просторі: порівняльний аналіз [Текст] / О.Задоянчук // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник № 2(4) / 2015. – К: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – С. 27-30.

46. Задоянчук, О. Роль процесу медіатизації релігії в соціально-політичних процесах сучасності [Текст] / О.Задоянчук // Схід. Аналітико-інформаційний журнал. – Донецьк: Український культурологічний центр, 2014. – №6 (132) листопад-грудень. – С. 111-115.

47. Задоянчук, О. Специфика и стратегии деятельности православных СМИ в Украине [Текст] / О.Задоянчук // Религиоведческие исследования = Researches in Religious Studies. 2016: № 1(13). – М., 2016. – С. 91-102.

48. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року // Відомості Верховної Ради України, 1993. – №1. – ст. 1.

49. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України, 1992. – №48. – ст. 650.

50. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12>. — Назва з екрану (20.10.2014).

51. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року (в редакції Закону №3317-IV від 12.01.2006 р.) // Відомості Верховної Ради України, 2006. – №18. — ст.156.

52. Здіорук, С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні ХХІ століття: Монографія [Текст] / С. І. Здіорук – К.: Знання України, 2005. – 552 с.

53. Інформаційні агенції України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lib.if.ua/publish2008/1217427642.html>. — Назва з екрану (17.03.2016).
54. Історія православної церкви в Україні: Збірка наукових праць [Текст] — К.: Четверта хвиля, 1997. — 292 с.
55. Історія релігії в Україні : У 10 т. Т. 3. Православ'я в Україні / ред.: А. Колодний, В. Климов; НАН України. Ін-т філос. ім. Г.Сковороди. Від-ня релігієзнавства. — К.: Укр. Центр духов. культури, 1999. — 559 с.
56. Киберрелігія: наука как фактор религиозных трансформаций / А.П. Забияко, Е.А. Воронкова, А.В. Лапин, Д.А. Пратына и др.; под ред. А.П. Забияко. — Благовещенск: Амурский гос. ун-т, библиотека журнала «Религиоведение», 2012. — 208 с.
57. Климент, Украина получила свою Поместную Церковь даже раньше, чем государственную независимость [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://news.church.ua/2014/11/21/ukraina-poluchila-svoyu-pomestnuyu-cerkov-dazhe-ranshe-chem-gosudarstvennuyu-nezavisimost/>. — Название с экрана (01.12.2014).
58. Коваленко, Г. У храмах має розповсюджуватися лише та інформація, за яку Церква повністю відповідає. Інтерв'ю. — [Електронний ресурс] / Г. Коваленко. — Режим доступу: <http://archive-ortodox.org.ua/uk/node/6852> — Назва з екрану (05.08.2014).
59. Коваленко, Ю. — протоієрей Георгій Секуляризація як внутрішня проблема Церкви [Текст] / Ю. Коваленко // Українське релігієзнавство. — К., 2013. — № 68. — С. 181-187.
60. Колодний, А. М. Україна в її релігійних виявах. Монографія [Текст] / А. Колодний. — Львів: СПОЛОМ, 2005. — 336 с.
61. Колодний, А. Концепція державно-церковних відносин в контексті демократизації суспільного життя [Текст] / А. Колодний // Державно-церковні відносини в Україні у контексті сучасного європейського досвіду: Збірник наукових матеріалів: до 40-річчя кафедри культурології НПУ ім. М.

- П. Драгоманова / Держ. комітет України у справах релігій, НПУ ім. М.П. Драгоманова. — К.: VIP, 2004. — С. 19–24.
62. Колодний, А. Релігійне життя в Україні в його ближній перспективі [Текст] / А. Колодний // Україна релігійна. Колективна монографія. Книга перша: Стан релігійного життя в Україні. — К., 2008. — С. 12–21.
63. Комітет з питань свободи слова та інформаційної політики [Електронний ресурс]. — Режим доступу http://komsvobslova.rada.gov.ua/komsvobslova/control/uk/publish/article?art_id=51327&cat_id=44734. — Назва з екрану (21.02.2015).
64. Конвенція про права дитини [Текст] // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи: збірник / Упоряд. Ю. К. Качуренко. — 2-е вид. — К.: Юрінформ, 1992. — С. 123-146.
65. Конвергентні та дивергентні процеси в сучасному релігійному житті світу та України [Текст] / Одеськ. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова: наук.-дослідн. центр "Компаративістські дослідження релігії"; ред. кол.: Е. І. Мартинюк (гол.ред.), О. А. Івакін, В. А. Кравченко та ін. — Вип. 10. — Одеса: ФОП «Фрідман О. С.», 2012. — 158 с.
66. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 2-го скликання 28 червня 1996 року. Офіційне видання [Текст]. — Видавництво «Право», Українська правнича фундація. — К., 1996. — 56 с.
67. Концепція державно-конфесійних відносин як інструмент забезпечення соціального консенсусу. Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1425/>. — Назва з екрану (08.04.2015).
68. Концепція розвитку церковно-державних відносин у царині соціальної політики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/1211198.html>. — Назва з екрану(21.07.2014).
69. Кралюк, П. Україна і «православний Талібан» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/32132-ukrayina-i-pravoslavnij-taliban.html. — Назва з екрану (23.03.2016).

70. Красников, А. Н. Методологические проблемы религиоведения: Учебное пособие [Текст] / А. Н. Красников — М.: Академический Проект, 2007. — 239 с.
71. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Монографія [Текст] / С. Б. Кримський. — К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. — 240 с.
72. Кудрявцева, Л.А. Филатенко, И.А. Медиатизация жизненного пространства современного украинского социума: взгляд лингвиста // Материалы III Международного конгресса исследователей русского языка «Русский язык: исторические судьбы и современность» 20–23 марта 2007 г. — М., 2007. — с. 439-440
73. Лавриш, Ю. УПЦ перед вибором [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/tema-dnya-cuspilstvo/upc-pered-viborom>. — Назва з екрану (18.03.2016).
74. Локк Дж. Послание о веротерпимости / Локк Джон // Сочинения в трех томах: Т. 3. — М.: Мысль, 1988. — 668 с. — (Филос. Наследие. Т.103). — С. 91-134.
75. Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка [Текст] / Українська асоціація релігієзнавців / За загальною редакцією д. філос. н. Филипович Л. О. і канд. філос. н. Горкуші О. В. — К.: Самміт-Книга, 2014. — 656 с.: іл.
76. Мак-Квейл, Д. Теорія масової комунікації [Текст] / Деніс Мак-Квейл [перекл. з англ. О. Возьна, Г. Сташків]. — Львів: Літопис, 2010. — 538 с.
77. Мартинюк, Е. Конвергентні процеси у релігійному житті другої половини ХХ століття [Текст] / Е.Мартинюк // Наука і релігія: проблеми діалогу. — Одеса: Наука і техніка, 2002. — Вип.1. — С. 37-49.
78. Мартинюк Е. І., Никитченко О. Е. Конвергентні та дивергентні процеси в сучасному релігійному житті [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5227/1/76-84.pdf>. — Назва з екрану (04.02.2015).

79. Мильтон Дж. Ареопагитика. Речь о свободе печати от цензуры, обращенная к парламенту Англии (1644) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://krotov.info/acts/17/2/milton.htm>. — Название с экрана (21.07.2014).
80. Митрополит Володимир, Завдання православного богослов'я в Україні на сучасному етапі [Текст] // Філософська думка: Спецвипуск Sententiae III «Християнська теологія і сучасна філософія». — Вінниця, б/в, 2013. — 278 с.
81. Набока, М. Москва підготувала схему розколу Української православної церкви (МП)? [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://dialogs.org.ua/ru/periodic/page33683.html>. — Назва з екрану (23.03.2016).
82. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України: Видання друге, доповнене / Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Білоусов Ю.В., та ін. За ред. Є.О.Харитонova. — Х.:б/в, 2008. — 560 с.
83. Нетецька, Є. В. Динаміка православ'я в сучасній Україні (релігієзнавчий аналіз відносин Московського і Київського патріархатів): автореф. дис. канд. філос. наук : 09.00.11 / Є. В. Нетецька; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ, 2015. — 18 с.
84. Новинка: вийшов перший номер відродженого «Православного вісника» УПЦ [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/8072-novinka-vijshov-pershiy-pomer-vidrodzhenogo-pravoslavnogo-visnika-upc.html. — Назва з екрану (01.07.2015).
85. Огієнко, І. І. Українська церква: Нариси з історії Української Православної Церкви у 2 т. [Текст]: Т.1-2 — К.: Україна, 1993. — 284 с.
86. Основи демократії: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів [Текст] / Авт. колектив: М. Бессонова, О.Бірюков, С. Бондарук та ін.; За заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-Канад. проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти. — К.: Вид-во «Ай-Бі», 2002. — 684с.

87. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви [Текст]. – К.: Інформ.-вид. центр УПЦ, 2002. – 80 с.
88. Отрок.ua. Православний журнал для молоді [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://otrok-ua.ru/ua/about.html>. — Назва з екрана (11.06.2015).
89. Офіційна мережа сайтів Української Православної Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://church.ua/>.— Назва з екрану (01.12.2014).
90. Офіційний веб-сайт Української Православної Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/>.— Назва з екрану (29.01.2015).
91. Офіційний сайт синодального відділу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://info.church.ua/>.— Назва з екрану (12.03.2014).
92. Офсайт УПЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://twitter.com/ukrorthochurch>. — Назва з екрану (12.03.2014).
93. Парламент надає церквам право засновувати власні школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/church_and_school/59671/. — Назва з екрану (08.04.2015).
94. Патріарх Філарет Ми не хочемо, щоби Москва впливала на Україну через церкву [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/confessional/orthodox_relations/59821/. — Назва з екрану (29.10.2015).
95. Петрушкевич, М.С. Особливості вияву комунікаційної функції релігії у християнських конфесіях [Текст] : автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.11 / М. С. Петрушкевич; Національний ун-т «Острозька академія». – Острог, б/в, 2007. – 18 с.
96. Петрушкевич, М. Релігійні комунікації: християнський контекст. Монографія [Текст] / М. Петрушкевич. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – 288 с.

97. Порошенко, П. Найголовнішою духовною зброєю нашої перемоги є єдність – Президент на зустрічі з представниками Всеукраїнської ради церков та релігійних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/najgolovnishoyu-duhovnoyu-zbroyeuy-nashoyi-peremogi-ye-yedni-37030>. – Назва з екрану (26.04.2016).
98. Постанова Верховної Ради України «Про Засади державної політики України в галузі прав людини» від 17.06.1999р. // *Голос України*. – 1999. – 8 липня.
99. Православ'є в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodoxy.org.ua/>.— Назва з екрану (01.12.2014).
100. Практичне релігієзнавство. Колективна монографія. За редакцією професорів А. Колодного і Л. Филипович [Текст] – К.: Українська конфедерація журналістів та Українська асоціація релігієзнавців, 2012. – 315 с.
101. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52915. — Назва з екрану (11.04.2015).
102. Протоієрей Георгій Коваленко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://arhiv.orthodoxy.org.ua/uk/2007/01/01/55.html>. — Назва з екрану (01.12.2014).
103. «Пряма дія» виступає проти втручання церкви в освіту [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.ua/school/40947/>. — Назва з екрану (11.04.2015).
104. Психологический словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Политиздат. — 494 с.
105. Релігієзнавці та духовенство обговорили шляхи єднання церкви в Україні та долю УПЦ (МП) [Електронний ресурс]. — Режим

- доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/confessional/orthodox_relations/59186/. — Назва з екрану (11.03.2015).
106. Релігійно-інформаційна служба [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://risu.org.ua>. — Назва з екрану (11.04.2015).
107. Религиозные СМИ Украины: правовые аспекты деятельности // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Курск. — № 4 (106). — Апрель 2015. — С. 62-66.
108. Релігія в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/about.html>. — Назва з екрану (11.04.2015).
109. Рєзков М. І. Моделі взаємин церкви та держави в контексті політики української держави щодо церкви [Текст] / М. І. Рєзков // Проблеми міжнародних відносин: [зб. наук. праць / наук. ред. Некряч А. та ін.]. — К.: КиМУ, 2010. — Вип.1. — С. 50-62.
110. Рибачук, О. Християни зібралися в Києві поговорити про відповідальність за майбутнє [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/61311/>. — Назва з екрану (22.10.2015).
111. Пісу – 15 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/blog/62359/>. — Назва з екрану (14.03.2016).
112. Рогозина И.В. Медиа-картина мира: когнитивно-семиотический аспект : [монография] / И. В. Рогозина. —М. : Изд-во Алт. гос. техн. ун-та, 2003. —290 с.
113. Саган, О. Горизонти Української помісної православної церкви [Електронний ресурс] / О. Саган // — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/studios/materials_conferences/56692/. — Назва з екрану (16.02.2015).
114. Саган, О. Держава і церква. Старі виклики для нового президента [Електронний ресурс] / О. Саган // — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/56943/ — Назва з екрану (16.02.2015).

115. Саган, О. Експерт про передбачувані зміни після обрання нового предстоятеля УПЦ МП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/uoc/57352/. – Назва з екрану (17.11.2015).
116. Саган, О. Н. Національні прояви православ'я: український аспект [Текст] / О. Н. Саган. – К.: Світ Знань, 2001. – 255 с.
117. Саган, О. Н. Православна проблематика в дослідницьких здобутках українського релігієзнавства / О. Н. Саган // Академічне релігієзнавство України: історія і сьогодення [Текст] Колективна монографія / ред. А. Колодний. — К. : [б.в.], 2006. — С. 145-161.
118. Саган, О. Н. Православ'я в його інституційному розвитку: історіософський аналіз[Текст]: автореф. дис. на здобуття наук ступеня д. філос. наук із спец. 09.00.11 — релігієзнавство / О. Н. Саган. — Ін-т філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. — К.: б/в, 2004. — 35 с.
119. Самарянка. Православный женский сайт. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.samaryanka.in.ua/> — Название с экрана (09.07.2015).
120. Свобода совісті та віросповідання в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги). Видання друге (доопрацьоване і доповнене) / Упорядник, автор передмови і приміток к.філос.н. М. Ю. Бабій. – К.: б/в, 2006. – 164 с.
121. Святая Успенская Киево-Печерская Лавра [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://lavra.ua/>.– Название с экрана (01.12.2014).
122. Священный Синод УПЦ КП застеріг Януковича [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2249299.html>. — Назва з екрану (22.10.2015).
123. Склена, І. М. Сучасна релігійна преса України: типологія, характеристика, домінанти : дис.канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.04 / І. М.Склена. – Л.: б/в, 2008. – 194 с.

124. Скоропадский, А. Крестный ход в другую сторону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/periodic/page31096.html>. – Назва з екрану (23.03.2016).
125. Солодуха О. Мотивація сучасної преси в контексті «Ареопагітики» Джона Мільтона / Солодуха О. // Вісник Львів. ун-ту Серія журналістика, 2007. — Вип. 30. — С. 103-107.
126. Соціологічне опитування До якої саме православної Церкви Ви себе відносите? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ucers.org/ukr/poll.php?poll_id=883. – Назва з екрану (27.10.2015).
127. Статут УПЦ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/page/statut-upts>. — Назва з екрану (01.12.2014).
128. Стріха, М. Об'єднання українських церков відбудеться ще нескоро [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page140-2161.html>. – Назва з екрану (23.03.2016).
129. Телекомпанія Глас [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://glas.org.ua>. — Назва з екрану (30.07.2015).
130. Тренды: УПЦ стала одной из самых консервативных церквей мира [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://focus.ua/society/322434/>. – Назва з екрану (18.03.2016).
131. У Владыки есть роскошный особняк под Киевом и ферма [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ru.tsn.ua/groshi/kak-u-boga-zarazuhoj-skandalnomu-namestniku-kievo-pecherskoj-lavry-pavlu-dengi-nosili-v-ryukzakah-498954.html>. — Назва з екрану (18.03.2016).
132. У Києві підбили підсумки розвитку релігії в Україні та світі в 2014 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/freedom_of_conscience/58953/. — Назва з екрану (29.01.2015).
133. Українська влада повинна змусити УПЦ МП змінити назву і відібрати у неї святині – експерти [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

- http://dt.ua/POLITICS/ukrayinska-vlada-povinna-zmusiti-upc-mp-zminiti-nazvu-i-vidibrati-u-neyi-svyatini-eksperti-188774_.html — Назва з екрану (18.03.2016).
134. Українська Православна церква [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/Church.ua>. — Назва з екрану (01.12.2014).
135. У Полтаві відбувся Всеукраїнський науково-практичний семінар «Біблійна історія та християнська етика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/regionalnews/24393-u-poltavi-vidbuvsya-vseukrayinskiy-naukovo-praktichniy-seminar-bibliyna-istoriya-ta-hristiyanska-etika>. — Назва з екрану(11.04.2015).
136. УПЦ МП: Главным вызовом остаются церковные расколы в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://focus.ua/society/259286/>. – Назва з екрану (18.03.2016).
137. Фамилия. Православный семейный журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://familiya.today>. — Название с экрана (30.06.2015).
138. Фестиваль ЗМІ православних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://festZMI.org>. — Назва з екрану(01.12.2014).
139. Филипович, Л. Методологічні засади експертної діяльності українських релігієзнавців [Текст] / Л. Филипович // Роль експертних товариств в сфері політики, охорони довкілля, культури та релігійного життя в Україні та Білорусі. Матеріали спільного проекту НАН України та Білорусі «Експертні товариства України та Білорусі в системі менеджменту: теоретико-методологічний та інституційний аспекти», підтриманого Державним фондом фундаментальних досліджень / Національна академія наук України, Інститут філософії імені Г.С.Сковороди, Державний фонд фундаментальних досліджень / За загальною редакцією д.філос.н., проф. Филипович Л.О. — К.: б/в, 2014. — С. 69-86.
140. Филипович, Л. Про «наш» фронт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobysci/pro-nash-front>. – Назва з екрану (21.10.2015).

141. Филипович, Л. Релігійність українців здебільшого ситуативна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/60475/. – Назва з екрану (22.10.2015).
142. Фігель, Н. Філарет закликав обрати добро замість рабства – йти в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vidia.org/2013/17322>. – Назва з екрану (22.10.2015).
143. Філософські дискурси раціональності [Текст] / В.В.Лях, В.С.Пазенок, Я.В.Любовий, К.Ю.Райда, О.М.Йосипенко, В.М.Куплін, Л.А.Ситніченко, О.М.Соболь. — К., 2010. — 429 с.
144. Фома в Україні. Православний журнал для сомневаючихся [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://foma.in.ua/>. – Назва з екрану (28.06.2015).
145. Фотолітопис [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fotolitorpys.in.ua/>. – Назва з екрану (29.10.2014).
146. Хабермас, Ю. Отношения к миру и рациональные аспекты действия в четырех социологических понятиях действия [Текст] / Пер. с нем. Т.Тягуновой // Социологическое обозрение, 2008. Т.7. №1. – С. 3-24.
147. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций [Текст] / С. Хантингтон – М.: АСТ, 2005. – 603 с.
148. Харьковщенко, Є. А. Релігієзнавство. Підручник. / Є. А. Харьковщенко. – К.: «Наукова думка», 2013. – 380 с.
149. Цивільний кодекс України: станом на 6 листопада 2014 р. – К.: Паливода А.В., 2014. – 380 с.
150. Чернишова, В. Від чого «зцілює» цигун / В. Чернишова // Церковна православна газета. – 2015. – № 6(376). – С. 10–11.
151. Чернишова, В. Про що співають дзвіночки (аналіз практики фен-шуй) / В. Чернишова // Церковна православна газета. – 2015. – № 4 (374). – С. 10–11.

152. Чорноморець, Ю. Мовчання церков: чому українське християнство опинилося в кризі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/61342/. – Назва з екрану (21.10.2015).
153. Шабан І., Хрін А., Курилець Т. Вірую в Єдину, Святу, Соборну та Апостольську Церкву [Текст]. — Львів: Колесо, 2014. — 112 с.
154. Швед З.В. Типи наукової раціональності в дисциплінарному релігієзнавстві / З.В. Швед // Софія. Гуманітарний релігієзнавчий вісник. – К., 2016. – № 1 (5). – С.49-53.
155. Шевченко, Л. І. Медіалінгвістика: словник термінів і понять [Текст] / Л. І. Шевченко, Д. В. Дергач, Д. Ю. Сизонов / за ред. Л. І. Шевченко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – 240 с.
156. Шершеневич, Г. Ф. История философии права. — М.:б.и., 1906. — С. 123-127.
157. Шляхтун, П.П. Конституційне право України: підручник. — К.: «Освіта України», КНТ, 2008. — 592 с.
158. Щоткіна, К. «Канонічні» проти «патріотів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/61262/. – Назва з екрану (22.10.2015).
159. Щоткіна, К. На місці стій! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/na-misci-stiy-predstoyatelem-upc-mp-stav-mitropolit-onufriy-berezovskiy-.html>. – Назва з екрану(21.03.2016).
160. Щоткіна, К. Нестерпна легкість розколу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/nesterpna-legkist-rozko lu-.html>. – Назва з екрану (21.03.2016).
161. Щоткіна, К. Не наша людина в Гавані [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/ne-nasha-lyudina-v-gavani-.html>. – Назва з екрану(21.03.2016).
162. Щоткіна, К. Пастирю, не заблукай сам [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- http://risu.org.ua/ua/index/all_news/confessional/orthodox_relations/59821/. – Назва з екрану (21.07.2016).
163. Щоткіна, К. Політичне православ'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/politichne-pravoslav-ya-_.html – Назва з екрану (21.03.2016).
164. Щоткіна, К. Рік 2015: криза авторитету і підпорядкування релігії зовнішнім інтересам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/authors_columns/kshchotkina_column/62211/ – Назва з екрану (21.03.2016).
165. Юнусова, Є. Й. Комунікативний простір релігії в європейській культурі: автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.04 / Є. Й. Юнусова; В.о. Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків: Б. в., 2005.– 17 с.
166. Юраш, А. Жодна автокефалія у світі не була реалізована без відповідного ангажування влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/authorities_religious_affairs/60784/. – Назва з екрану (21.10.2015).
167. Юраш, А. Релігійна проблематика у аудіовізуальних ЗМІ. Робоча навчальна програма, методичні зауваги та бібліографічні зауваги з курсу / А. Юраш. – Львів, Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 22 с.
168. Ball-Rokeach, S.J. DeFleur, M.L. A Dependency Model of Mass-Media Effects // *Communication Research* January, 1976. – p. 3-21.
169. Hjarvard, Stig *Mediatization and Religion: Nordic Perspectives* [Text] / Hjarvard S., Lövhelm M. — Gothenburg: Nordicom Press, 2012. — 210p.
170. Hjarvard, S. *The Mediatization of Culture and Society* [Text] / S. Hjarvard. — Routledge; 1 edition, 2013 — 192 p.
171. Hjarvard, S. *The mediatization of religion: A theory of the media as agents of religious change* [Text] / S. Hjarvard (Ed) // *The Mediatization of Religion: Encantment, Media and Popular Culture. Northern Lights & Media Studies Yearbook* 6. — Bristol, UK: Intellect, 2008. — P. 9-26.

172. Lasswell H.D. The Structure and Function of Communication in society // The Communication of Ideas / Ed.: L. Bryson. — New York: Harper and Brothers, 1948. — P. 215-228.
173. Luckmann, T. The Invisible Religion: The Problem Of Religion In Modern Society [Text] / T. Luckmann. — New York: Macmillan, 1967. — 128 p.
174. Mahan, Jeffrey H. Media, religion, and culture: An introduction [Text] / Jeffrey H. Mahan. — Routledge, 2014. — 159 p.
175. Mass media [Электронный ресурс] // Oxford English Dictionary, online version November 2010. — Режим доступа: <http://ru.scribd.com/doc/64406131/Mass-Media>. — Назва з екрану (25.09.2014).
176. Potter, W. James Arguing for a general framework for mass media scholarship / W. James Potter. — Thousand Oaks, CA: Sage, 2009. — 416 p.
177. The mediatisation of religion: Theorising religion, media and social change [Text] / S. Hjarvard // Culture and Religion: An Interdisciplinary Journal, Routledge. Vol. 12. No. 2. June 2011. — P. 119-135.
178. Thompson, John The Media and Modernity: A Social Theory of the Media / John Thompson. — Oxford : Polity Press, 1995. — 314 p.
179. Shwed Z.V. Methodological fundamentals to research interrelation between culture and religion / Z.V. Shwed // Evropský filozofický a historický diskurz. — 2016. — Volume 2. — Issue 1. - P. 103-106.
180. 15 лет газете «Начало»: нужно успеть всем сказать спасибо [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://orthodoxy.org.ua/data/15-let-gazete-nachalo-nuzhno-ushpet-vsem-skazat-spasibo.html>. — Название с экрана (10.07.2015).